

Les conferències arqueològiques de Pelegrí Casades (6) L'Egipte Antic (1905)

[Archaeological Lectures by Pelegrí Casades (6)
Ancient Egypt (1905)]

JORDI VIDAL
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: En aquest article publiquem cinc conferències dictades per Pelegrí Casades i Gramatxes al Centre Excursionista de Catalunya. Les conferències van tenir lloc entre el 9 i el 30 de desembre de 1905 i repassen diferents aspectes de l'arqueologia de l'Egipte Antic (arquitectura, món funerari, creences religioses, art, etc.).

Paraules clau: Religió, tombes, mastabes, piràmides, temples, art

Abstract: In this article, we publish five lectures delivered by Pelegrí Casades i Gramatxes at the Centre Excursionista de Catalunya. The lectures, given between 9 and 30 December 1905, examine various aspects of the archaeology of Ancient Egypt, including architecture, funerary practices, religious beliefs, and art.

Keywords: Religion, tombs, mastabas, pyramids, temples, art

1. Introducció

Tal com apuntàvem en un article anterior,¹ la figura de Pelegrí Casades i Gramatxes (Barcelona, 1855 – 1947) fins ara mai no s'ha esmentat entre els pioners de l'interès per l'Egiptologia a Catalunya.² Evidentment, Casades no va

¹ Jordi Vidal, “Els orígens de l'Egipte antic. Un text inèdit de Pelegrí Casades (1905)”, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 34 (2024): 127-150.

² Vegeu, per exemple, Josep Padró, “La recerca catalana i l'antic Egipte, des d'Aly-Bey fins a Oxirrinc”, a Salvador Costa (ed.), *Egipte. Primeres Jornades d'Història Antiga*, Barcelona, 1998: 17-31; Josep Padró, “Els atzarosos inicis de l'egiptologia a Catalunya”, a Javier Uriach i Jaume Vivó (ed.), *La col·lecció egípcia del Museu de Montserrat*, Barcelona, 2008: 25-36.

fer aportacions comparables a les d'Eduard Toda o Bonaventura Ubach. Tanmateix, va portar a terme una tasca de divulgació meritòria, que es va concretar principalment en la realització d'un mínim de disset conferències de temàtica egíptològica entre 1905 i 1933.³ La majoria d'aquelles conferències les dictà al Centre Excursionista de Catalunya (CEC), tot i que va pronunciar-ne d'altres a institucions com l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, el Centre Excursionista de Vic, el Centre Excursionista del Vallès i el Col·legi dels Escolapis de Sarrià. Alhora, també va publicar alguns articles breus sobre arqueologia i història de l'Egipte Antic.⁴ Malgrat tot, com dèiem, les seves conferències són el gruix de la seva tasca egíptològica, la majoria de les quals ha romàs inèdita fins fa ben poc.⁵ De fet, l'omissió historiogràfica que ha patit Casades en tots els treballs publicats sobre l'egiptologia a Catalunya s'explica en bona part pel desconeixement existent al voltant de la seva activitat de divulgació. Esperem que publicacions com aquesta serveixin per situar l'erudit barceloní en el lloc que li correspon dins d'aquest àmbit.

En aquest treball publiquem cinc conferències de Casades sobre l'Egipte antic, pronunciades els dies 2, 9, 16, 23 i 30 de desembre de 1905.⁶ Es tracta de les conferències números 6-10 del cicle que ell mateix va batejar com a "Conversas sobre arqueologia pera ús dels excursionistas", dictades al CEC. Alhora, eren les conferències números 2-6 dedicades monogràficament a l'Egipte antic. La primera conferència sobre Egipte, on descrivia els trets bàsics d'aquella civilització i analitzava els seus orígens, ja la vàrem publicar anteriorment.⁷ Al llarg d'aquestes cinc conferències que presentem ara, Casades va desenvolupar els temes següents: religió egípcia, mastabes i piràmides del Regne Antic (conferència del 2 de desembre), tombes del Regne Mitjà, necròpolis del Regne Nou, temples del Regne Antic (conferència del 9 de desembre), temples del Regne Mitjà i del Regne Nou, monuments principals de Karnak, Luxor i Files (conferència del 16 de desembre), arquitectura civil i militar (conferència del 23 de desembre), escultura, pintura i arts industrials (conferència del 30 de desembre).

³ Es pot veure una llista detallada d'aquelles conferències en la pàgina 128 de l'article esmentat en la nota 1.

⁴ Pelegrí Casades, "Recientes descubrimientos arqueológicos en Egipto. I. Mastaba de Ptah-Chepsés, en la necropolis de Abou Sir", *Boletín de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa* 33 (1894): 571-576; Pelegrí Casades, "Recientes descubrimientos arqueológicos en Egipto. II. Mashonaland", *Boletín de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa* 34 (1894): 587-593; Pelegrí Casades, "Una revolució social de cinquanta segles enrera", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* 462 (1933): 443-448.

⁵ A banda de l'article citat a la nota 1, vegeu també Jordi Vidal, "Les conferències arqueològiques de Pelegrí Casades (2): la tomba de Tutankhamon (1924-1929)", *Historiae* 19 (2022): 39-115.

⁶ Caixa 943. Fons del Centre Excursionista de Catalunya. Arxiu Nacional de Catalunya.

⁷ Vegeu l'article citat a la nota 1.

Per tal de confegir el contingut de les cinc conferències, Casades va resumir l'obra de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte* (París, 1882). Certament, l'erudit barceloní va citar tot un reguitzell d'autors diferents al llarg de les cinc sessions (Giovanni Battista Belzoni, Heinrich Brugsch, Jean François Champollion, Georg Moritz Ebers, Karl Richard Lepsius, Jean-Antoine Letronne, Gaston Maspero, Auguste Mariette, Jacques de Morgan, Flinders Petrie, Émile Prisse d'Avennes, Emmanuel de Rougé, Herbert Spencer, Howard Vyse). Tanmateix, en pràcticament tots els casos es tractava de cites indirectes, extretes del primer volum de la *Histoire de l'art dans l'Antiquité*. Un dels pocs moments en què s'allunyà d'aquella obra fou en l'apartat que dedicà a l'arquitectura en la conferència del 23 de desembre (quartilles 21 i seg.). Per escriure aquella secció, a més de Chipiez i Perrot, Casades també va fer servir el llibre de Gaston Maspero, *L'archéologie égyptienne* (París, 1887). En cap cas, però, va especificar què el va portar a recórrer a l'obra de Maspero en aquell punt concret de les conferències. Uns dies abans, en la conferència del 9 de desembre (quartilla 27), Casades utilitzà una altra obra diferent del volum de Chipiez i Perrot. Ens referim a un treball de Pella i Forgas on es plantejava l'estrambòtica teoria sobre la possible identificació entre els *sherden* (un dels pobles del mar esmentats en els textos egipcis) i els ceretans.⁸

Per acabar amb la qüestió de les fonts bibliogràfiques, cal assenyalar que en dues addicions molt posteriors a les dates de lectura de les conferències, va citar dues obres més modernes, amb les quals mirava d'actualitzar els continguts llegits el 1905. Es tractava de les obres d'Albert Gayet, *La civilisation pharaonique* (París, 1907) (conferència del 2 de desembre, quartilla 5) i Josep Pijoan, *Summa Artis. Vol. 3: El arte egipcio* (Madrid, 1932) (conferència del 2 de desembre, quartilla 5; conferència del 30 de desembre, quartilla 6). Molt probablement, aquelles actualitzacions bibliogràfiques foren el resultat de la reutilització dels materials per part de Casades en conferències posteriors. Tornarem sobre aquesta qüestió més endavant, quan parlem de la numeració de les quartilles.

Cal tenir en compte, però, que malgrat la dependència respecte a l'obra de Perrot i Chipiez, la veu de Casades es fa molt present al llarg de les cinc conferències. Així, els textos estan farcits de comentaris de l'erudit barceloní, on és fàcil apreciar els trets essencials del seu pensament historiogràfic i polític. En aquest sentit, podem classificar les glosses o comentaris de Casades en quatre categories bàsiques: (1) establiment de paral·lelismes entre la història d'Egipte i altres períodes i contextos històrics, (2) comentaris col·loquials, on valorava de forma informal diferents qüestions relacionades amb l'Egipte antic, (3) crítiques

⁸⁸ Josep Pella i Forgas, *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Barcelona, 1883, pàg. 35 i seg.

al món contemporani, en oposició a la pretesa puresa d'un passat sovint idealitzat, i (4) apunts de política contemporània. En algunes ocasions, aquelles glosses foren suprimides pel mateix Casades, segurament per considerar-les excessivament col·loquials, polèmiques o, senzillament, innecessàries.

Pel que fa a la primera categoria de glosses, podem establir l'existència de dos grans subgrups. El primer inclou les comparacions amb la història del cristianisme, mentre que el segon fa referència a les comparacions amb la història de Catalunya. En el primer subgrup trobem, per exemple, el paral·lelisme que va establir entre la profunda religiositat del poble egipci i el fervor cristià que atribuïa a l'Europa medieval (conferència del 2 de desembre, quartilles 1-2), o l'equiparació entre l'esfinx de Guiza i "l'àngel de la Resurrecció" disposat a "escoltar la Veu del Altíssim" (conferència del 2 de desembre, quartilla 68). En el segon subgrup, el més nombrós, hi situem la comparació que va fer entre la disposició de les mastabes de Saqqara i "la quadrícula antipàtica de nostre desgraciat Ensanche" (conferència del 2 de desembre, quartilla 44) i l'equiparació dels principals faraons egipcis amb "nostre alt rey En Jaume I", el qual "enllumena esplendorosament tota la historia de nostra estimada pàtria" (conferència del 9 de desembre, quartilla 13).⁹ De manera similar, no va dubtar a l'hora de comparar la Vall dels Reis amb les tombes reials de Poblet (conferència del 9 de desembre, quartilla 18), la necròpoli tebana amb el cementiri de Montjuïc (conferència del 9 de desembre, quartilla 49), el temple funerari de Quefrè amb la basílica de Santa Maria de Ripoll (conferència del 9 de desembre, quartilla 67), els rituals celebrats en estany sagrats durant l'Imperi Nou amb el Festival del Mar de Canet (conferència del 16 de desembre, quartilla 12), la iconografia del temple funerari de Medinet Habu amb les mènsules de la façana de la Paeria de Cervera (conferència del 23 de desembre, quartilla 15), els artistes egipcis menys talentosos amb els escultors barcelonins que venien imatges sagrades al voltant de la catedral (conferència del 30 de desembre, quartilla 11), el papir de Torí amb el cimaci amb la processó de les rates de la catedral de Tarragona (conferència del 30 de desembre, quartilla 71), etc. Queda clar, doncs, que Casades sovint va recórrer a imatges properes i familiars per mirar d'apropar la seva audiència al món exòtic i llunyà de l'Egipte Antic.

Un exemple perfecte del segon tipus de glossa el trobem en la valoració que Casades feu de determinades creences religioses egípcies, que definia com a "puerilitats" i "supersticions" que "m fan riure" (conferència del 2 de desembre, quartilles 35-36). Un altre comentari col·loquial és el que va fer sobre la disposició de les piràmides de Gizah, la qual li recordava a uns "pollets al entorn

⁹ Casades era un detractor furibund de l'Eixample ideat per Ildefons Cerdà, tal com s'aprecia a les seves memòries (Jordi Vidal (ed.), *Pelegrí Casades. Memòries d'un home que no arribà enlloc*, Bellaterra, 2023, pàg. 67).

de la lloca” (conferència del 2 de desembre, quartilla 56). També va fer referència a alguns errors comesos pels antics arquitectes egipcis, similars als que fa “qualsevol contratista modern, trevallant á preu fet y sense escrúpuls” (conferència del 23 de desembre, quartilla 50). D'altra banda, les crítiques ferotges de Casades als representants de l'estament militar són una constant al llarg de la seva producció historiogràfica, i les conferències sobre Egipte no en són cap excepció. Així s'aprecia, per exemple, en les crítiques que dedicà a les campanyes de Cambises a Egipte, les quals, segons ell, es caracteritzaren pel poc respecte al patrimoni egipci, un fet que l'enfurismà especialment: “¡Sempre aqueixos guerrers els ha agradat fer mal, fins á n'aquells que no pòden tornarshi. ¡Es, donchs, cosa vella!” (conferència del 9 de desembre, quartilles 51 i seg.). De fet, fins i tot es va arribar a excusar davant la seva audiència pel fet de dedicar un breu apartat a l'estudi de l'arquitectura militar: “som poch amichs de la gent de guerra”. Si acceptà de fer-ho era perquè es tractava d'edificis emprats per “guerreros que ja no poden fer cap mal... Gracias á Deu, fá molts sigles que la llur cendra, 'l vent se la n'es emportada!” (conferència del 23 de desembre, quartilla 29).

En la tercera categoria de glosses, destaquen les seves crítiques als turistes europeus i nord-americans, als quals defineix com a “ignorants tafaners” (conferència del 30 de desembre, quartilla 68). Segons ell, aquells turistes només viatjaven a Egipte “per orgull ó curiositat, sense cap intent científich” (conferència del 9 de desembre, quartilla 10) i posaven en perill el patrimoni arqueològic egipci: “Ha sigut precisa la estulticia dels rodamons europeus pera que fessen mal-bé, ab mutilacions criminals, aqueixas obras admirables del antiquíssim y civilissadíssim poble Egipci” (conferència del 16 de desembre, quartilla 54); “Es una de les caracteristiques de nostra civilisació: destruir, destruir sempre...!” (conferència del 30 de desembre, quartilla 20). També va aprofitar l'apartat dedicat a l'estudi dels palaus reials per criticar l'arquitectura contemporània, que considerava “cursi”, caracteritzada per “llétjos edificis”, “trists, feixúchs”, dignes representants d'una “antipática arquitectura oficial, simétrica y calculada, d'ahon l'alegria hi fuig” (conferència del 23 de desembre, quartilles 7 i seg.). Així, segons ell, mentre que l'Egipte antic fou una civilització plena de bonhomia, tranquil·litat i plàcida satisfacció, el món contemporani era una època “atormentada” i plena d’“intranquilitats” (conferència del 30 de desembre, quartilles 24 i seg.).

En l'apartat de les glosses relacionades amb la política contemporània cal situar, entre d'altres, la seva lloa exaltada al líder nacionalista egipci Mustafà Kamil Paixà (conferència del 9 de desembre, quartilles 25-25bis). En aquest sentit, convé recordar que Casades estava molt interessat en el fenomen regionalista i l'estudi dels processos d'independència política. Així ho demostren

els nombrosos articles que va publicar sobre aquesta qüestió a *La Renaixensa*.¹⁰ També va denunciar la poca cura i el poc respecte que, segons ell, tenien les autoritats otomanes envers el patrimoni egipci (conferència del 16 de desembre, quartilla 42).

Més enllà d'aquestes gloses, cal assenyalar que Casades sentia una veritable fascinació per l'Egipte antic. En tots els seus textos (també en els que presentem aquí) va construir una imatge romàntica i idealitzada, molt condicionada pel seu fervent catolicisme i la seva ideologia ultraconservadora. De fet, Casades, com bona part de la burgesia europea interessada en el món antic, va imaginar un Egipte faraònic profundament religiós, essencialment pacífic, dedicat de manera devota a tasques tradicionals i honorables com l'agricultura i la ramaderia, i dirigit sàviament per un faraó autoritari però paternalista.¹¹ Aquest Egipte somniat era el contrapunt perfecte d'una Europa contemporània, que Casades percebia com a atea, violenta i revolucionària, sempre sota l'amenaça constant del comunisme, l'anarquisme i el judaisme internacional.¹²

En les cinc conferències que presentem en aquest article és fàcil trobar molts exemples d'aquella fascinació de Casades per un Egipte pretesament idil·lic. Així, durant les xerrades va definir un *Volksgeist* o esperit del poble egipci ple de les millors virtuts. Segons ell, els egipcis eren tranquils, joiosos, honrats, plens de bonhomia, nets, endreçats i amants de la vida alegre. En bona part, deia, això era fruit del seu propi context ecològic privilegiat, que els oferia sol, bon temps i collites abundants (conferència del 23 de desembre, quartilla 6 i conferència del

¹⁰ Alguns dels articles publicats per Casades sobre aquesta qüestió foren: "Un exemple", *La Renaixensa* (09/05/1897): 343-344; "Altra vegada la Irlanda", *La Renaixensa* (04/06/1897): 758-760; "La constitució de Creta Autònoma", *La Renaixensa* (01/07/1897): 1.193-1.195; "Lo nacionalisme al Austria", *La Renaixensa* (01/08/1897): 1.687-1.688; "Lo regionalisme a la Croàcia", *La Renaixensa* (13/08/1897): 1.876-1.878; "Un gran exemple", *La Renaixensa* (24/08/1897): 2.051-2.054; "Lo retorn al federalisme en Austria", *La Renaixensa* (21/09/1897): 2.500-2.502; "La crisi austriaca", *La Renaixensa* (06/11/1897): 1.722-1.723; "Madagascar", *La Renaixensa* (09/11/1897): 1.796-1.798; "Los alemanys austriachs", *La Renaixensa* (14/11/1897): 1.932-1.934; "Tornemne a parlar", *La Renaixensa* (27/11/1897): 2.235-2.236; "La cuestió de las lenguas al imperi d'Austria", *La Renaixensa* (05/12/1897): 2.419-2.420; "Lo regionalisme al extranger", *La Renaixensa* (08/12/1897): 2.482-2.484; "Síntomas", *La Renaixensa* (12/12/1897): 2.571-2.572; "Notas regionalistas al extranger", *La Renaixensa* (15/12/1897): 2.633-2.635; "La Rumania Autònoma (I)", *La Renaixensa* (24/12/1897): 2.838-2.841; "La Rumania Autònoma (II)", *La Renaixensa* (25/12/1897): 2.869-2.872; "La Rumania Autònoma (III)", *La Renaixensa* (26/12/1897): 2.900-2.903.

¹¹ Sobre aquesta qüestió vegeu, per exemple, Juan Carlos Moreno, "Un mito tenaz: El Egipto antiguo o el paraíso perdido en la obra de los egiptólogos de finales del siglo XIX y comienzos del siglo XX", a Rocío Da Riva i Jordi Vidal (ed.), *Descubriendo el Antiguo Oriente. Pioneros y arqueólogos de Mesopotamia y Egipto a finales del s. XIX y principios del XX*, Barcelona, 2015: 103-122.

¹² Sobre aquesta qüestió vegeu Jordi Vidal, "'Aquell poble ingràt i pèrfid': Antisemitisme en les conferències arqueològiques de Pelegrí Casades (1905-1917)", *Pyrenae* 51/2 (2020): 181-196, i Jordi Vidal, "Estudis bíblics, política i antisemitisme. Els papers de Pelegrí Casades", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 34 (2023): 271-290.

30 de desembre, quartilla 79). Per descomptat, un poble curull de virtuts com aquell també havia d'excel·lir des del punt de vista artístic i arquitectònic. En aquest sentit, Casades parlava sense embuts del “geni colossal del Egipte”, capaç d'una sèrie de fites que “cap mes poble l'hági igualat, ni menys superat” (conferències del 16 de desembre, quartilles 52 i seg., i del 23 de desembre, quartilla 59). Sobre aquesta qüestió fins i tot va arribar a oferir una mena d'explicació metafísica, en considerar que la providència havia permès que el poble egipci “al apareixer en la historia, ja hi comparegué instruit en totes les arts”, “dotat tan maravellosament de facultats extraordinaries, que sense ‘aprenentátge’, ni ‘fadrinatge’, ’s passá mestre tot d'una” (conferència del 30 de desembre, quartilla 53).

Acabaré aquesta introducció amb dues consideracions de detall sobre els manuscrits de les conferències. La primera fa referència a les imatges. Així, les quartilles sovint contenen indicacions al marge que remetien a la projecció d'exemples gràfics que acompanyaven l'explicació de Casades. Les imatges procedien de tres fonts diferents: l'obra de Perrot i Chipiez esmentada, l'arxiu del CEC i l'arxiu de l'escriptor i polític Joaquim Cabot i Rovira. Malgrat tot, al llarg de la transcripció només s'inclouen aquelles imatges que han pogut ser identificades de forma segura.

El segon apunt fa referència a la numeració. Moltes de les quartilles tenen dues o, fins i tot, tres numeracions diferents anotades en els marges. Aquest fet segurament s'explica pel reaprofitament que Casades va fer d'algunes quartilles per a les conferències de temàtica egiptològica que va dictar entre 1924 i 1933, i que incloïen introduccions basades en els textos de 1905.¹³ De fet, aquest reaprofitament dels materials també explica la presència en els marges d'anotacions molt posteriors a la data de lectura de les conferències que presentem aquí. La revisió contínua de tots aquests textos per part de Casades demostra ben clarament que l'Egipte antic fou un dels seus temes més estimats.

2. La conferència del 2 de desembre de 1905

2.1. Transcripció del manuscrit

[1]¹⁴ 6ª Conversa.

Idea general sobre la religió egípcia.

¹³ “La tomba de Tutankhamon” (27/02/1924, 03/12/1925, 11/11/1926, 29/01/1927, 18/04/1927, 15/11/1928, 07/04/1929), “La moral en l'antich Egipte” (01/03/1928), “Una arquitectura ‘nova’ de 5000 anys” (20/11/1930) i “Una revolució social de 4.500 anys enrera” (29/03/1933).

¹⁴ Nota en el marge de la quartilla: “Religió”.

En la darrera conversa várem acabar donant una idea del caràcter moral del poble Egípci.¹⁵ Avuy parlarém de ~~son carae~~ sos sentiments religiosos y de la creéncia ab una altra vida. ~~Tota~~ La activitat artística y constructiva d'aqueix poble 's fonamenta, quási en sa totalitat, en la religió y en la existencia d'ultra-tomba. No coneixém nació mes religiosa⁽⁴⁾, fora dels millors temps de nostra Edat mitjana, que l'Egipte.¹⁶ Si 'l Faraó, com diguérem, ómpla, ab sa omnipotencia, tota la vida social;¹⁷ los deus ~~ocupan~~ agavellan de tal manera l'esperit dels fills del Nil, que pot afirmar-se, que res ~~supera~~ sobrepuja al comer constant, entre la divinitat y 'ls mortals; per aixó las cerimónias del culte y l'honor als morts, ómplan los anys de la antiga història del Egipte, y fins quan, despres de la XVIII^a. dinastia, la expansió territorial y las gestas guerreras posáren per ^[2 2] davant de tots los pobles y damunt de las monarquias, ~~lo regne nilòtic~~, la religió prengué un esplendor considerable, alsantse ~~als deus~~ á honor dels deus uns temples tan inmensos, que ab prou feynas s'hi poden comparar las mes grandiosas catedrals ~~del Cristia~~ que el Cristianisme triomfant ha elevat en tots los indrets d'Europa. No tenint altra preocupació l'ànima egípcia que sa religió, tot tendeix á ferne una manifestació, una exteriorisació, d'aqueix profund y arrelat sentiment. L'art y la literatura, ~~son des~~ no tenen una vida independent, sino que, posadas á disposició de las creencias religiosas, no servéixen sino pera donar gloria als deus.- Las imatges sagradas, els emblemas piadosos, son per tot y ho dominan tot, y, fins pot assegurar-se, que tot se divinisa. ~~Tenia rahó 'l gran satírich romá, Oh sanctas gentes quibus ex nascuntur in hortis numina~~ Juvenal; al di parlar dels Egipcis, de als quins los hi deya: Oh sanctas gentes, quibus ex haec nascuntur in ^[3 3] hortis numina.” Oh bona gent, que feu naixer, dels vostres horts, los deus dels ~~vostres horts jardins~~. Realment, tot se deificá pels egípcis; tot ~~prenia~~ prengué caràcter místich, y aixó fá que, pera 'ls egiptólechs que s'han ocupat de las creencias religiosas d'aquell poble, 's topessin ab dificultats insuperables pera posar en clar ~~tot~~ l'inextricable panteó del Egipte. Durant el periodo mes esplendorós de sa existencia, en las dinastías XVIII y XIX, podria afirmar-se que, en el ~~lo~~ pensament dels teólechs, se concebi la unitat de Deu, en sa ~~esencia~~ essencia mes pura; mes, al exteriorisarse aqueixa ~~esencia~~ essencia creencia, per medi de las obras, la divinitat ~~preu~~ prengué tals formas y tantas reencarnacions; se personificá tan distintament, que es impossíble tráure en clar gran cosa, com no sia ~~una~~ una série de trinitats, compostas de pare, mare y fill, creat ~~al~~ aquést en la eternitat, que 'l deu únich queda del tot anorreat. L'Egipte, donchs, fou politeísta,

¹⁵ Conferència del 25 de novembre, quartilles 47 i seg. (Jordi Vidal, “Els orígens de l'Egipte antic. Un text inèdit de Pelegrí Casades (1905)”, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 34 (2024), pàg. 150).

¹⁶ Nota en el marge de la quartilla: “(enteném dir entre 'ls pobles pagans, y, per tant, no incloenthi 'l poble israelita)”.

¹⁷ Conferència del 25 de novembre, quartilla 43 (Jordi Vidal, “Els orígens de l'Egipte antic. Un text inèdit de Pelegrí Casades (1905)”, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 34 (2024), pàg. 149).

y, tal vegada, la idéa mes clara que la sua teologia presenta sobre 'l deu ^[4 4] supréu, sia ~~la personi~~ 'l riu, ~~principi~~ verdadera causa del Egipte, que ~~persóni~~ personifica la imatge viva del deu supréu. Aqueix deu únich, abstracte, sols fou comprés per un nombre molt petit d'iniciats místichs, de lo mes escullit entre 'ls filòsofs y 'ls sacerdots. El poble, ~~desde 'l Faraó al fellah~~, no arribá a tals ~~sublimitats~~blimitats; ~~cada atrib~~ de cada atribut de la divinitat, ne feu un deu, y aixís l'art el representá sempre. El fetichisme, ó millor, el totemisme, (adoració dels animals protectors dels clans), fou la verdadera religió del primitiu poble egipci, y d'ell passá fàcilment al politeisme, al adorar, com á deus, las forsas de la naturalesa, en ~~quinas~~ les quals observá l'origen de molts cosas y la producció directa de molts fenòmens; y quan se trová en condicions de fer abstraccions mes elevadas, s'adoná que un dels agents naturals mes poderós, en lo sentit de crear y sostenir la vida de molts sers, era 'l sSol, y allavors adorá á aquest astre com á Causa suprema. ^[5 5] Mes; ~~tot~~ lo poble no s'accontentá ab ~~les~~ abstraccions, y tot seguit, personificá 'l Sol en un jove héroe, que caminant per la vía que li fresá l'Aurora, 's llensá ardít y valent en ~~mit~~ mitx del cel, seguint triomfalment sa via, vencent tots los obstàcles, y al arribar al terme de sa carrera, ~~va~~ aná á reposar en lo llit ruént de sa pròpia posta, pera recobrar novas forsas, y rependre l'endemá, la mateixa tasca, pera, ab éll, vivificarho tot, renovarho tot; eternisarho tot. Aqueix deu supréu, personificat en lo' [sic] astre del dia, es Ammon-Rá.¹⁸ D'ell, nasquéren ~~la infinitat de deus~~ els deus, ó sian, sas pròpias emanacions y reencarnacions d'ell, ~~que adoràren els egípcis; com Phtah y Ossiris, principals deus de la terra del Nil,~~ personificacions del poder creador, ~~y conservador~~ destructor y conservador de Ammon-Rá, ~~que~~ tot lo que ha viscut, viu y viurá; lo qual si per los ~~alts~~ supréus sacerdots venian á ésser ~~la~~ las formas d'exteriorisar la Unitat divina, pel poble representa- ^[6 6] van altrás tants deus, y no distintas emanacions del deu supréu y únich. Per aixó 'l poble tingué sos deus especials, representats per los animals que mes utilitat li proporcionavan, ó pel caràcter extraordinári y diví que 'ls hi atribuía; com lo bou Apis, ~~y Mnévis~~ el buitre; el boch de Méndes, l'íbis, l'esparver, el xacal, etc.; que, en lo decurs del temps, ~~t~~ els sacerdots, pera no distanciar-se mássa del poble, acceptàren aquells deus menors, convertintlos en símbols dels deus majors. Aixó explica 'l que 'ls artistas egipcis representessin sovint els deus ab figura humana y cap de bestia, ó bestias ab ~~cap~~ testa humana, de lo que 'n tenim un exemple ben tipich ab l'Esfínx;¹⁹ ~~y~~ ab la representació de l'ànima humana, figurada pel cos del esparver ab cap humá; ~~etc.~~ ab la deésa Sekket [sic], que porta cap de lleona, animal que li era dedicat

¹⁸ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Pera conèixer ab mes detall la teogonia egípcia pot consultarse a Albert Gayet, La Civilisation Pharaonique, Paris, 1907. Summa Artis, de d'Ossio [sic] y Pijoan. T. III. Egipte. Espasa y Calpe, 1932."

¹⁹ Nota en el marge de la quartilla: "Projecció".

especialment; y Hathor, deésa ab cap y banyas de vaca; ~~etc.~~ Horus, ab cap d'esparver; Thot, ab cap d'Ibis; Maut, mu-^[7 7]ller de Ammon, ab cap de voltor, etc.; recordant aqueixos ausells carnícers la gran utilitat que feren als pares dels egipcis al establir-se á las voras del Nil, perque, degut á aquells animals, fou possible viure en la vall y en la conca del riu, quan despres de las periódicas inundacions, cuidavan de sanear la terra, plena de detritus, animals y vejatals, que enmatzinavan l'atmosfera y haurian fet impossible la vida, al entrar en descomposició la immensa quantitat de restos, que 'l sol abrusador de la terra africana produía. De manera que 'ls deus precursors del panteón egipci foren l'esparver (Horus), el voltor (Maut) y l'íbis (Tot), animals ~~divinitats~~ divinisats pels grans beneficis, que ab la fecundació del Nil, rebé lo país nilòtich.

Una²⁰ particularitat hi ha que notar relativa al culte dels deus principals de l'Egipte. Com ~~la~~ que la capitalitat d'aqueix regne variá en lo llarch decurs de sa historia,^[8 8] també mudá la supremàcia, ó devoció dels deus, segons la ciutat que 'ls ~~tení~~ tingué per patrons. Aixís; durant las primeras dinastias, la capital del Egipte fou Abydos, ahon s'adorava á Ossiris; donchs, aquest ~~deu~~ devingué 'l deu oficial. ~~¶~~Quan las posteriors dinastias ~~eale~~ situáren la cort á Memfis, fou ~~Pta~~ Phtah, deu patró de la e nova capital, el deu oficial del regne; y, com á recort, ó pera no rompre ~~bruscament~~ sobtadament ab las tradicions antigues, se li doná la denominació de Phtah-Ossiris.- Quan Thebas fou la ciutat real, Ammon quedá convertit en lo deu del Estat. En temps dels Hicsos, fou Soutekh ó Set, qui suplantá l'alt lloch del deu oficial; mes, ab la victòria d'Ahmés 1er, torná á son séti d'honor el deu nacional Ammon, havent sigut magníficament desagrviat aqueix deu, ab la construcció de temples soberbs en la ~~ciutat~~ capital del Egipte, la gran ciutat de Thebas.²¹ ~~Mes quan,~~ aA las darrerias de la historia egípcia, la capital se mudá al^[9 9] Delta, per los primpeps saítas; ~~lo deu~~ allavors Neith ocupá 'l lloch d'honor en lo panteó egípcí. Perduda la independència, 'ls fidéls egipcis tornáren llurs esguards á son vell deu Ammon, com el protector á qui clamaren, en vá, los lliurás dels invasors; mes, també á Neith li tocá á son torn deixar lo trono de la divinitat oficial, pera cedirlo als deus protectors dels Ptolemeus, Horus y Hathor; acabant á l'hermosa illa de Philæ l'últim recés que á las antiquissimes divinitats del país los hi respectáren los romans, adorantse en son hermós temple

²⁰ Nota en el marge de la quartilla: "El culte".

²¹ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Cal recordar la heretgia d'Amenophis III [sic] (Akenaten) sogre de Tutankhamen, al establir al disch solar (Aten) com á representació del deu únich, mudant la capital del regne á Tell-el-Amarna.". Les abundants referències a Tutankhamon en els diferents manuscrits que presentem aquí s'expliquen a partir del seguit de conferències que Casades dictà, entre 1924 i 1929, sobre el descobriment de la seva tomba (Jordi Vidal, "Les conferències arqueològiques de Pelegrí Casades (2): la tomba de Tutankhamon (1924-1929)", *Historiae* 19 (2022): 39-115).

á Isis, darrera hereva de las familias divinas, que la forsa indestructible d'arreladíssimas tradicions conservá encara en plé sigle VIe de la nostra Era.

[10. 10]²² L'art funerári del Egipte.

L'Art egipci, encara que profundament relligiós, y per la religió inspirat, ~~sembla que~~ semblaría á tot aquell que 'l mirés sense deturárshi, que fou immutable, com ho son los dogmas: Y res menos cert. Lo que ha fet que s² se li atribuís aqueix caràcter, es l'estíl inconfundible, que las construccions de l'Egipte han presentat sempre, y que conservá durant sa llarguíssima vida de 4- 50 sigles. Mes, aqueix segéll típich que senyála tota obra egipcia sufrí ~~totas~~ las alternativas á qué están subjectes los treballs eixits de la ~~má del hom-imig~~ imaginació, ó dels [sic] esforços del home; res escápa á la lley de las influencias, als tresbalsos de la vida, á la marxa dels aconeximents, á las vicissituds de tot lo que existeix. Y l'Art tradueix sempre aqueixos cámbis, y l'Art egípci es un trassúmpte fidél de las variacions que degué sufrir lo poble que 'l creá.

[11 11] ~~Mes~~ Empro; la forsa de la tradició fou tan gran en lo país dels Faraóns, que cada vegada que 'l poble tornava á recobrar lo que las revolucions, las guerras y las invasions li havían fet pérdre, s'apressáva á relligar, á afegir, la cadena de las antigüas prácticas, á recobrar son nivell tranquil, com fan las ayguas remogudas ~~d'un llach~~, que al recobrar la calma, tornan á son ~~nivell~~ estat primitiu. Per altra part, ~~en~~ fou aixó molt natural, perque, malgrat las rássas que invadíren l'Egipte, vingudas de per tot arreu, la forsa d'absorció d'una civilisació tan superior y antigua, feu borrar las diferencias d'origen á molta gent que s'apostentá á l'Egipte, primer com á forasters, connaturalisántsi despres. La política de restauració y de conservació de lo tradicional y típich fou la gran forsa de qué disposáren los Faraóns pera que son poble no perdés may lo caràcter, y aqueix criteri se [12 12] seguí en l'Art nacional. Per aquesta causa sembla que no cambiá may, tota vegada que sa tasca principal fou restaurar lo destruit, aixecar lo caygut, adobar lo malmés. Mes, al dedicarse l'art egipci á aqueixos fins, posá quelcóm de las idéas novas, que 'l temps li comunicá, y aquéixas se traduïren en las particularitats d'estíl, de forma y de procediment, que no han pogut escapar á la ~~sagacitat~~ vista finíssima de la crítica moderna.

[13 13]²³ Tombas. Arquitectura funerária

Lo que mes interessa conéixe, al qui vulga fêrse cárrech de la arqueologia egipcia, segons el testimoni de sos monuments, son las tombas y 'ls temples. ~~La~~ ~~mort~~ De la mort ha sortit tot lo que 's ~~neces~~ necessita saber de la vida del poble egipci; per aqueix país, la destrucció y la mort no son ~~des~~ duas idéas que vágin

²² Notes en el marge de la quartilla: "Cámbis en l'Art." i "Art funerari."

²³ Notes en el marge de la quartilla: "Formaes arquitectoniques" i "Arquitectura funeraria".

aparelladas; ans al contràri. Per aixó té tanta importància 'l coneixement de las ~~tum~~ tombas, aqueixos palaus de la mort, que han sigut los museus de l'art, y las bibliotecas dels textos genuïnament històrichs de l'Egipte, desde 'l fundador de las dinastías faraónicas, fins que perdé aquest país sa independència ab la dominació persa.

La forma piramidal es la característica [sic] de las construccions que s'alsan en tota la conca del Nil; y la línea horizontal predomina sobre las inclinadas y ^[14 14] verticales; aixó fá, que 'ls edificis que no forman una pirámide, acabin horizontalment, ab terrats y ab sostres plans.- La ausencia de plujas, ~~no~~ feu prescindir als constructors de donar pendent á las cobertas. Las condiciones del país, sas perspectivas planas, tranquilas y monótonas, ~~feu~~ fóren causa de que, influí l'arquitecte, pel medi, rebutjá formas tormentosas y trencadas en la trassa de sos edificis, y d'aquí la calma y 'l repós que en tots élls dominan, produídas per las ràtllas dretas y las superficies llisas, sense accidents constructius. Los ~~constructors~~ arquitectes dels Faraóns sémbla que sols se preocupéssin de donar á sos monuments la idéa de lo etern, de lo durable indefinídamment, donántlosi una basa de cimentació ~~gran~~ tan gran com era possible, com volent clavar, fundament á la terra, ~~un~~ 'ls edificis destinats á durar sempre, arrelant ab vigorós esforços ^[15 15] en lo terror, fins lograr una sola mássa entre l'element sustentador y la construcció sostinguda. Y aquesta característica es tant en lo conjunt, com en las parts accesorías. La idéa de lo macís, y com fet tot d'una sola pessa, dominá sempre als arquitectes egipcis. Aixó explica la ausencia, quasi absoluta de ~~finestras~~ grans vanos (oberturas) en los murs. Pera donar alguna vida a la part exterior dels edificis, els egipcis inventáren el pórtich, deixant lliure la fantasía dels constructors en la disposició, alsada y ornamentació dels capitells y de las cányas, que varían extraordinàriament, no buscant ~~la~~os rigors de la simetria ~~en Hoch~~, si bé atenent á las lleys de la armonia, mes exigent.

Els materials usats, ordinàriament, pels constructors egipcis, explican el carácter que 'ls distingeix de las demás arquitecturas. La pedra, -(el granét, la arenisca, la calissa y l'alabástre),- foren els materials mes ^[16 16] utilitats per los arquitectes nilòtichs; havent també fabricat el mahó crú ó cuyt; la tápia, com encare s'usa ~~en nostra mo terra~~; la fusta de palmera y 'l metall; aquést pera revestiment ó aplicat; lo qual ~~doná~~ produí la [sic] construccions aparelladas, compactas, y d'ensambladura.

No podém entrar á fer una explicació detallada del modo cóm construiren els egipcis, ~~sos~~ perque no 'ns ~~corresponen~~ pertoca parlárne; com compendréu, correspon á la història de l'arquitectura. N'hi haurá prou á nostre objecte recordant, que la pedra y 'l mahó júgan el principal paper en las construccions egipcias; ab la pedra s'alsan los murs fets de filadas horizontals, y preséntan en alsada 'ls junts verticals y, sovint, inclinats, unit l'aparell per medi de tascons de fusta, ab qua d'au- ^[17 17] reneta. Los carreus son de gran mida, havent també usat

la mamposteria concertada pera 'ls entrepanys, ~~com s~~ aplicanhi al davant grans llosas pera disfressar la pobresa del material. ~~Lo que crida mes l'esment dels arqueòlegs al fèrse carrech de la construcció de las portas dels edificis, son los grandiosos arquitraus, generalment fets d'un sol bloc.~~ Un exemple d'aixó se'l trova en lo temple del Esfinx²⁴ proper á la gran piramide, de quina parlarém despres²⁵ (Crida l'esment dels visitants del Egipte, 'ls grans arquitraus, generalment fets d'un sol bloc, que 's véuhen en tots los monuments. Els elements de suport, com pilastres y columnas, que sostenen aquells enórmes arquitraus, varían de formas y dimensions, donchs, n'hi ha que son monolites, d'una sola pessa, y altres, de elements sobreposats, dits tambors. D'aixó 'n tenim nombrosos exemples en ^[18 18] en [sic] los pórtichs. Com á típic presentém el portich de 32 columnas del temple d'Isis á Philæ.²⁶ Havém d'advertir, que no presentarém els monuments per un ordre cronològich rigurós, sino, pera major claretat en la exposició, cada vegada que sia necessari.

Aqueixos dos elements, arquitrau y soports, forman tot el ~~edifici~~ sistema constructiu del [sic] egipcis, quan no 's tracta d'un edifici macís, com son las piràmides, p.e. La estabilitat se funda en la perfecta fusió de lo que té l'ofici de sostenir y lo que es sostingut. Lligats aqueixos elements, l'edifici podia ésser etern, segons l el pensament del Faraó que 'l feu vestir.- La generalitat d'aqueix sistema constructiu, no exclueix ~~la es~~ els demás. Havém dit que 'ls egípcis usáren el mahó, lo que implica, per cobrir los espays ~~que enclouen en los com-~~ ^[19 19] presos entre las parets d'argila cuyta, l'us de la volta ó 'ls sostres de fusta. Y, realment, en las construccions de petites proporcions, aquest fou el sistema utilisat. La volta, donchs, no es, com s'ha suposat, d'invenció relativament moderna. Desde 'ls temps primitius, l'Egipte l'usá, baix el sistema d'encorbellement,²⁷ com diuhen els francesos, só es, ab filadas de pedras que á mida que puja 'ls murs, s'avansan els blocs, ~~fin~~ fins á trobarse 'ls d'una part ab els de la altra, tancant aixís la volta, ~~donant~~ com en plena cintra, simulada, certament, però que fá 'ls serveys y l'efecte d'una volta adovellada; la qual fou també inventada pels egípcis, é igualment, l'arch ó volta ojival, que, com sabeu, tan ús ne feren los arquitectes mitjvals. En fet d'arquitectura, podém dir, ^[20 20] aplicant l'apoteigma salomoniana al present cas; ~~que~~ nihil sub Egipto novum.

²⁴ Nota en el marge de la quartilla: "Projecció. Clixé d'en Cabot J. n° 121."

²⁵ Quartilles 57-58.

²⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Projecció. Clixes d'en J. Cabot n° 132. n° 133". L' anotació fa referència a material de l'arxiu fotogràfic de l'escriptor i polític català Joaquim Cabot i Rovira (Barcelona, 1861 – 1954). El seu fons forma part de l'Arxiu Fotogràfic del CEC i es pot consultar en línia (mdc.csuc.cat/digital/collection/afcecag).

²⁷ Nota en el marge de la quartilla: "el material ~~encaballant~~ fent voladas, aixís:". La nota acaba amb el dibuix d'un encorbament (Fig. 1).

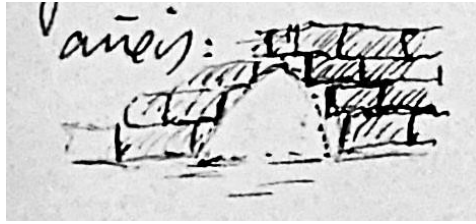

Fig. 1. Dibuix de Casades en el marge de la quartilla 19

Ja havém mentat mes amunt,²⁸ que 'ls egipcis construïren ab tápia, aixó es, ab fanch ó terra mullada, fentne com una pasta, y aguantada ab caixóns de fusta, y que 'ls sol y l'ayre, acaban per enfortir y endurir com la pedra. El llot del Nil els hi donava abundantament la primera materia.- També coneguèren y empleàren las construccions ~~assamladas, ó sia,~~ fetas de fusta, ó sia, per ensambladura. Sembla que fou un medi constructiu dels primers temps del Egipte; encara, que, com pot suposarse, poch ne queda, per rahó de la materia tan feble als agents de tota mena, com es la fusta. Los primitius monuments fets de pedra, son una imitació dels que 's ~~fer~~ construïren ab aquella materia vegetal, y 'ls baixos relleus y las ^[21 21] pinturas confirman la suposició.

El poble egipci ~~sentí sempre~~ no 's conformá may, en deixar las superficies, planas ó corvas, sense adornárlas profusament. Podém afirmar que sentí sempre, com una necessitat, imperiosa, la de decorar els murs y les canyes de las columnas, els edificis de grans proporcions y 'ls objectes mes petits; ~~estimant~~ preferint la policromia, ab gran afició. ~~Y la decoració~~ Y en la decoració hi entràren tots los temas y motius de la imaginació mes abundant; l'home, las bestias, las plantas, ~~el~~ acompanyánthi, per tot, las inscripcions en geroglífichs, ~~explicant~~ pera explicar els assumptos representats. Els baixos relleus, foren colorits, destecántse las figuras, per lo color que 'ls hi era mes propi, damunt del camp de la composició. No queda 'l mes petit espay nú ó llís, tot s'ompla de assumptos ó figures geroglífics [sic].

^[22 22] Presentarém un exemple gráfich. Lo baix relleu del temple d'Abydos, representant al faraó Setí; y 'l relleu del gran temple de Karnak,²⁹ y del temple d'Isis á Philæ. Tots los murs ó panys de paret dels edificis egipcis presentan el mateix aspecte; son un quadro, ó un relleu sense fi, vestint tota la construcció, sense tapárla. ~~Es~~ Son com l'acompanyament en una composició musical, que la segueix tota, fent ressaltar els motius y las ideas. El poble egipci fou un colorista de primera forsa, sentint gran preferencia pera 'ls ~~coll~~ colors y ~~las~~ es llampants y

²⁸ Quartilla 16.

²⁹ Nota en el marge de la quartilla: "Diapositives del Centre Idem Centre".

y las es y 'ls tons vius; lo qual armonisaria admirablement ab lo cel seré, intensament blau, y 'l sol enlluernador de la terra africana. Per altra part, en païssos ón (ahon) la llum té una gran intensitat, se sent la necessitat de policromar els edificis pera donarlos hi 'l degut relleu, perque, en altre cas, la claror s'ho menja ^[23 23] tot y la vista no té repós tindria tindria repós.

Despres³⁰ d'aqueixa lleujera idéa sobre la arquitectura egípcia, entrém ara á parlar de lo que tingué mes importancia per l'Egipte y que mes datos ha proporcionat als arqueòlechs y historiadors. La tomba, la casa ó 'l palau de la Mort.

Ja havém díit, que 'l poble nilòtich era essencialment religiós y creya en la vida futura;³¹ es per aixó, que desde 'ls temps mes primitius de la existencia, l'Egipte alsá á sos morts los monuments mes sumptuosos y de major grandiositat. La idea de que no tot acaba ab la mort, tan profundament arrelada en lo pensament y en lo cor dels súbdits dels faraons, se traduí ab en la importancia que de tots temps ^[24 24] doná á la arquitectura funerária.

Durant la inmensa llargada de sa vida, 'l poble egípci teorísá diferentment sobre l'ànima humana, sa esencia y son destí ulterior. L'ànima, anomenada Bai, se la considerá com un espurna de la flama divina, envollada d'un resplandor celestial, que la vestia ab verdadera llum, dita aquísta Khou. L'esperít, y 'l llum que l'envolta, no se separan may, y junts, finida la vida terrenal, ~~van~~ s'encaminan al Amentí, lo lloch de las animas en quin ombriu ahon ván á parar las ánimas en son viatge á la eternitat, lloch situat al ponent d'Abydos, y ~~ahon~~ al qual s'hi penetra pel congost ó tall del Péga, l'únich ingrés pera ~~penetrar~~ entrar en la regió de las tenébras infernals, transformantse en lo son llarguíssim viatge, al recorrer el cel y la terra, ~~baix formas las va mes variadas~~ l'ànima pren formas variadíssimas.

^[25 25] Tan bon punt desapareix la unió hipostática de l'ànima ab sa envolladura mortal, sobreviu al cos, segons la creencia egipciana, un esperít anomenat ka, que Maspero³² ha traduít ab lo nom de: el doble, aixó es: "un segon exemplar, una cópia exacta, un verdader clixé del cos, fet d'una materia menys densa que la materia corporal, una projecció ab colors, empro aérea, del individu, que 'l reproduceix minuciosament; ~~si es una~~ infant, si 's tracta d'un infant; dona,

³⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Arquitectura funerári [sic]".

³¹ Quartilles I i seg.

³² Gaston Maspero (Paris, 1846 – 1916). Egiptòleg. Fou, entre d'altres, catedràtic de Filologia egípcia i Arqueologia del Collège de France i director del Servei d'Antiguitats d'Egipte. Entre les seves obres, destaquen *Des formes de la conjugaison en égyptien antique, en démotique et en copte* (1871), *Histoire ancienne des peuples de l'Orient* (1875), *L'archéologie égyptienne* (1887), *Les momies royales de Deir El-Bahari* (1889), *Les inscriptions des pyramides de Saqqarah* (1894), *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique* (3 vol.) (1895-1899) i *Essai sur l'art égyptien* (1912).

si 's tracta d'una dona; home, si 's tracta d'un home".³³ Es una ànima, per nostre psicologia, quasi incomprensible, perquè ~~essent~~ no deixant d'esser un esperít, té edat, y no envelleix; té sexe, y no 's reproduïx en altre ser; té vida, y no obstant, no viu en el mon, perquè acompanya constantment, en la tomba, 'l cos del difunt. El célebre filosòf anglès Spencer³⁴ dona ^[26 26] una idea bastant aproximada d'aqueixa estranya concepció, purament egípcia, de l'ànima, doble, buscant son origen en los fenòmens de la són, del sómni, del desvái, del desvaneixement y bäsca ~~al~~ per causa de ferida, que deixa, en suspens, las manifestacions regulars del nostre esperít, de la consciencia y de la vida, essent la mort una interrupció pasatjera, ó mes ó menys perllongada, de la vida.³⁵ Espiritualisada aqueixa idea per lo Cristianisme, n'ha fet el dogma de la vida eterna de l'ànima humana, que jamay morirà. La psicologia egípcia vá preveure aqueixa veritat y se la esplicá com bonament pogué.

La necessitat, donchs, de donar el degut allotjament á n'aqueix esperít doble, dels egípcis, explica tota la arquitectura funerària d'aqueix poble. Fou precis vestírli una habitació ~~adq~~ adequada á las condicions que, en la vida terrenal, tingué 'l difunt; ^[27 27] provehírla de tot lo que mes estimá en ~~aquella la antiga~~ la primera existencia, y proporcionárli 'ls medis pera conservar la ~~nova~~ vida de la tomba. D'aquí la necessitat de fer eterna lo estatge sepulcral, ab tota mena de viandas, mobles, joyells y demás pera fer agradable 'l ~~nou estat~~ estada [sic], que havia de durar per sempre mes. La vivenda de la terra era ~~un~~ la posada, ó la parada, en la qual l'ànima, unida al cos, esperava la hora de'entrar á la vida, verdaderament tal, que no comensava fins que l'agonitzant exalava 'l darrer badall. Per aquesta rahó, 's procurava que 'l difunt, al entrar en la casa eterna, (la tomba), no li manqués res, de menjar, y ni beure, pera ~~que viure~~ viure sense fám, ni patir set; era una obligació sagrada dels vius envers els morts, y hauria sigut un gran mal pel [sic] vivents causar la irritació y la ira dels difunts per descuits y punibles negligencias, en aquell sentít. El difunt quedava ^[28 28] assimilat á un deu, Ossiris; era una reproducció d'aqueixa divinitat funerària, á la qual els egípcis rendían el tribut mes ardent de sa devoció y pietat profunda, perquè en aquell deu radicava la vida, la salvació, la salut eternas. Dels egípcis aprengueren los pobles de la Antigüetat la idea de l'ànima; la imatge dels poétas grechs; la sombra, dels llatíns, els deus Manes de las inscripcions funeràrias romanas.- Tan fortament arrelá en lo cor del

³³ La cita de Máspero prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 131 i seg.

³⁴ Herbert Spencer (Derby, 1820 – Brighton, 1903). Filòsof, sociòleg i psicòleg. Va difondre moltes de les seves idees evolucionistes i positivistes a través dels seus articles a *The Economist*. Entre les seves obres, destaquen *Social Statics* (1850), *A Theory of Population* (1852), *Principles of Psychology* (1855) i *Principles of Sociology* (1876-1897).

³⁵ La referència a Spencer prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 132, n. 1.

home antich aqueixa vella creència, que fins en plé Cristianisme han persistit prácticas ~~y~~ ~~es~~ y supersticions sobre la mort, conservantse, en nostra mateixa terra, 'l dinar dels morts, recorts de las apaturias funeràries, en las quals, se creya, qui [sic] l'esperit del difunt hi prenía part.

La idea profundament moral que pórtia en sí aqueix culte, ó respecte, als sers estimats que han deixat la vida terrenal, pera may mes tornarhi, no 'm cal fèrvosla notar. ~~El~~ Vá directament al cor, als sen- ^[29 29] timents mes nobles y respectables, y aixó 'ns explicarà molt mes que tots los frets raciocinis de la Filosofia.

Nos havém entretingut una mica parlántvos de las idees dels egipcis sobre l'altra vida, porque, gran part dels avensos que la arqueología ha fet en lo térme d'una centuria, son deguts á la especial circumstancia d'haver los ~~grans~~ mellors y mes preciosos testimonís del país dels Faraons siguts trobats en las tombas. La arquitectura funeraria, á partir del antich imperi, preocupá preferentment al poble egipci y fou una de sas creacions mes soperbas que 'l separan dels demés pobles, antichs y moderns,- (especialment, en lo periodo memfita).- A las necrópolis de Saqqarah y de Gizéh cal buscar el prototipo de las tomba egípcia, del quan [sic] deriváren las mes posteriors de Beni-Hassan, d'Abydos y de Thebas.

^[30 30] La idea primordial dels egipcis pera honrar y assegurar la vida de la anima, del doble, com deyan abans, fou la de conservar el cos, ~~en quin aquella~~ ~~s'est~~ en evitar sa destrucció, en lograrli una durada eterna, á fi de que, conservant intactes tots los ~~membres~~ òrgans, al unirse ab el doble, pogués reconstituir en sa integritat l'unitat del ~~cos~~ ~~h~~ ser humá. Aquesta preocupació feu náixe l'embalsament, ab sas prácticas complicadíssimas, las oracions que 'la acompanyavan y 'ls cuydados que exigía. La perfecció d'aquest procediment, que ha permés que arrivessin fins á nosaltres las mómias quasi intactats [sic] dels Faraóns, ~~morts~~ morts fá milers d'anys, no s'assolí fins á la época del Imperi Mitjá.

Aquí teniu la momia de Ramsés, ab la tapa del sarcófach que la cubrí.³⁶ (Té uns 4.000 anys.)³⁷

³⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Clixé del Centre". L'anotació fa referència a la projecció de la Fig. 2. Casades atribuí de forma errònia el sarcòfag d'Ahhotep a Ramsés II.

³⁷ Nota al final de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "(Projectis la momia de Tutankamen)".

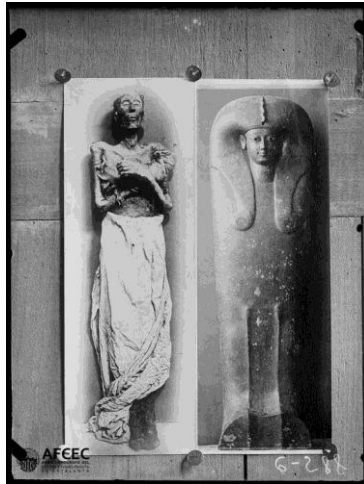

Fig. 2. Mòmia de Ramsès II i sarcòfag de la reina Ahhotep
Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

~~[31] Assegurada, en sentir dels embalsamadors, la durada del cos pera la resurrecció, l'Artista egípcia's preocupà de enriquir, ab las creacions de son talent, la habitació dels difunts, havent caixà de la mòmia per haver coincidit lo major grau de la civilització nilòtica ab l'avens mes ja insuperable dels procediments artístichs y industrials~~

[31 31] Fou tanta la perfecció ~~del em~~ ab que's feya, generalment, l'embalsamar los cadàvres, que's han conservat los cabells, las dents, las unglas y fins sota la pell apergaminada s'hi observa la flexibilitat dels muscles, y com si la carn recobris encare 'ls óssos.

Ab tot; si bé aquestas precaucions garantisavan que la descomposició del cadàver no's produiria, quedava 'l temor de que, un enemich del difunt podia, en un acte de sacrílega venjansa, destruir ~~lo cos~~ la momia, y també que un escamot de lladres penetrás dintre la càmbra mortuòria, atret per la cobdícia, per apoderarse de las riquesas en élla depositadas, y profanant lo cadàver, q aquest fós llensat fora del lloch del repós etern. Pera prevenir aquestas contingencias y salvar la estada del ~~doble~~, 's valgueren els egípcis del mèdi, de reproduir la imatge del difunt, per ~~medi de~~ sa estàtua, á fi de que en élla s'hi pogués introduir y l'esperit y per que aquést prengués el simulacre per lo mateix ^[32 32] cos del difunt, y ~~aixís~~ se reproduía lo trajo, el sexe, la edat, la fisonomia y la actitud mes apropiada. Y aixís se feu desde las primeras dinastías fins als temps mes baixos.

D'aqueixas estàtues funeràries, de grandíssim interès, pera la Arqueologia, la etnografia y l'art, n'estàn plens els Museus.

Aquí reproduï projectarém las estàtues de Ra-Hotep y de Nefer-Tá, que com á exemple de lo que dihém son ben típicas.³⁸

D'aquestas estàtues s'en trovan no una sino, de vegadas, moltes en las mateixas tombas, ab lo' [sic] intent de que si s'en destruía una, el doble pogués p[er] aposentarse en altra estàtua; la qüestió era que l'esperit per manca de lloch ahon situarse, no quedés destruït. Aqueixas figuras s'entafuravan en algun amagatall de la tomba pera evitar la indiscreció dels visitants, ó burlar la cupiditat dels violadors de las tombas. Mercés á aquestas pre-^[33 33] caucions podém avuy estudiar la escultura egípcia, ab ej exemplars autèntichs que contan 50 ó 60 sigles (?). Una d'aquestas estútuas [sic] es la de Chephren, constructor de la segona de las gran [sic] piràmides. La pedra, (diorita), en que está esculpida, assegura la quasi eternitat d'~~aques~~ de tan assombrosa obra d'art.

En los relleus ~~de~~ que decoran els murs de las tombas, ~~espeia~~ se veuhen representadas las escenas de la presentació d'ofrenas en tota mena de viandas que 's depositavan á la cambra funerària, á fi de que 'l mort vivent, no s'extingís per inanició, y s'han trobat en las tombas, las taulas de las ofrenas y 'ls plats y vasos contenint menjar y beure. Y pera assegurar la continuació de las ofrenas, y 'l ~~cuidado~~ al difunt y 'l cuidado de la tomba, hi havian ~~verdader~~ fundacions piadosas, y dotacions espe-^[34 34] cials pera 'l sosteniment d'un ó mes sacerdots encarregats d'aquestos serveys.

Com que, segons havém dit,³⁹ la tomba era la morada del difunt y del doble, que vivia en el cos ó en la imatge del finat, es per aixó que s'enterravan los egípcis ab sos trajos, armas, joyas y mobles mes estimats en vida y tot lo que 'l mort pogués necessitar ó serli agradable. Los museus se son enriquits per aqueix medi. També fou costum ~~pe~~ colocar moltes figuretas funeràries en las tombas, guardadas dintre d'arquetas, algunas verdaderament preciosas.

Aquí 'n projectém de las ultimament trovadas⁴⁰ Ditas figuretas, generalment, son de terra cuíta barnissadas, ó recubertas d'un esmalt vert ó blau, ditas porcellanas egípcias. En lo ritual dels morts se' [sic] las anomena aquestas estatuetas las responents. L'ofici d' ^[35 35] aqueixas figuretas era ~~pera~~ fer la feyna que ~~als~~ als morts se corresponia, com ~~fou~~ lo conreu de la terra en las regions de l'altra vida, ajudadas aquestas tasques, ab los sirvents pintats ó esculpits en las parets de la tomba –

³⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Clixés del Centre".

³⁹ Quartilles 23 i seg.

⁴⁰ Notes en el marge de la quartilla, la segona de les quals és molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Centre" i "Objectes de Tutank".

Estrany sembla que un poble tan adelantat, ~~en~~ relativament á son temps, creyés ab unas puerilitats tan considerables com las que 'ns revelan las tumbas, y la ornamentació de las mateixas y 'l mobiliári ab que se las omplia; que creguessin que l'anima del difunt, el doble, prengué part en los dinars que cada aniversári de la defunció se feyan en un dels departaments de la ~~toba~~ tomba, destinat expressament á tals ápts funeráris; que fos precis, ~~pera~~ que aqueix mort-vivent passés una vida ben regalada dintre de son enterrament espléndit, y que, ~~pera~~ 'l major servey y alimentació dél difunt ^[36 36] ~~se fundavan existian~~ se fundéssin patrimónis ó heretats, com diríam ara, cuydats per molts sirvents; ~~com~~ y si 'l difunt no tenia medis ~~pera~~ sostenir aqueixos lúxos, allavors s'acudia al medi expeditiu de figurárho, pintántho ó gravántho, perls siringes, ó corredors en las estelas, y murs de la tumba. Son supersticions que 'm fan riure, mes, que gracias á éllas, l'Egipte no té quasi cap secret ~~pera~~ la ciencia y la historia. ~~Perá~~ completar el pensament de que la tomba es la casa del mort, ahon hi viu el doble, com abans de morir se tractaria 'la personatge en son palau, fins se tingué la precaució d'orientar els² enterraments. Las necrópolis de Abydos, de Memfis y de Thebas se trovan envers lo Ponent, en els indrets de la serralada lybica, porque darrera d'ella s'hi pón lo sol, ^[37 37] y com que la carrera que fá l'astre del dia es la fig representació de la vida humana, l'egipci volgué que alli ahon moria 'l sol, ~~pera~~ tornar á viure l'endemá, eternament, també anés á reposar lo cos, revivint altre vegada, unintse ab el doble. La orientació de la porta de las tumbas envers solixent, obeheix al mateix motíu, y las estelas, en aquellas emplantadas, miran invariablement al Est, de cara 'l sol renaixent y triomfant.

La gent pobre, ~~natur~~ está clar, que no 's podian permetre 'l luxu dels richs despres de la ~~lur~~ mort. Empro, surtian del pas, fentse embalsamar d'un modo barato, comprantse una caixa senzilla, si bé sempre ab inscripcions pintadas é invocacions contra 'ls mals esperíts, depositant damunt ~~la~~ de la momia ^[38 38] amulets protectors, y tenint una tomba comú, ahon s'hi estivavan las momias de molts, y entre váris sostenian un sacerdot ~~pera~~ que vigilés y cuydés aquella "casa de veynat", dels morts de pochhs recursos, posantse en llista 'ls noms dels difunts, de llur mullers y fills enterrats en la cambra comuna. Els mes pobres, se'ls posava aprop de las necrópolis dels richs, com demanant llur protecció, y depositant ~~los~~ los cadávres, - (previament banyats ~~del~~ nátron y envolcallats ~~en~~ ab fulles de palmera, tot lo que suplía l'embalsament,) sota la sorra del desert.

Estava tan profundament arrelada en l'esperit de tot el poble egípci la idea de la vida futura y del repós etern, que era sa preocupació constant el ferse construir, durant la vida, la darrera estada, lo mes suntuosament possible y del millor modo alhajada.

^[39 1] ~~Tots los pobles de la antiguetat imitáren, en major ó menor escala, la costum egipeia, sobre tot, en la part d'enterrar els morts rodejats de sos llurs millors joyas y vestits, ab sos llurs mes richs trajos. Degut á tal costum,~~

~~l'Arqueologia ha pogut fer ressucitar á pobles desapareguts, que apenas la Historia 'ls hi ha dedicat escás esment.~~

⁴¹Los monuments mes notables que l'Antich Imperi d'Egipte nos ha deixat y que de tots temps han sigut l'admiració de tots los quins han tingut ocasió ~~de~~ de contemplarlos, son las Pirámides.⁴²

~~Aquí vos presento el conjunt de las Piramides de Cheops, y ab l'Esfinx y la pirámide de Gizah.~~⁴³

^[40 2]⁴⁴Aqueixas soperbas montanyas de pedra que 's feren alsar los faraons de las primeras dinastias com á llur estada eterna, tot y la gran importancia que tenen y que ningú las hí regateja, no son, empro, els únichs monuments als quals dega la Arqueologia y l'Art ~~los~~ els datos mes preciosos sobre la vida del antich Egipte. Mes aviat, las tombas dels particulars es ahon s'han pogut fer mellors estúdis, y obtenir mes preciosas informacions sobre 'l llunyá passat d'aqueix poble. La necrópolis de Memfis es, baix aquest punt de vista, d'un interés capdal. El célebre egiptòlech Lepsius⁴⁵ fou quí primerament cridá la atenció dels sábis sobre ~~aquí~~ las tombas memfitas, y las excavacions portadas á terme per Mariette⁴⁶ confirmaren lo que 'l primer havia díit sobre ^[41 3] 'l mon desconegut per la Ciencia, que esperava la resurrecció ~~al erit de la cien~~ á un sol crit d'aquella. Las tombas particulars, en contraposició á las reylas ó pirámides, son conegudas ab lo nom de mastabas, que vol díir en aráb, banch, perque tenen la forma d'aqueix ~~p~~ moble. Es á Mariette, donchs, á qui 's deu principalment l'estúdi aprofondit de las tombas egípcias dels grans sacerdots y funcionáris.

⁴¹ Nota en el marge de la quartilla: "Aquí".

⁴² Nota en el marge de la quartilla: "Projecció".

⁴³ Nota en el marge de la quartilla: "Cabot".

⁴⁴ Nota en el marge de la quartilla: "↓".

⁴⁵ Karl Richard Lepsius (Naumburg, 1810 – Berlin, 1884). Egiptòleg. Fou, entre d'altres, catedràtic d'Egiptologia de la Universitat de Berlin, director de l'Ägyptisches Museum und Papyrussammlung, director del Deutsches Archäologisches Institut de Roma i cap de la Biblioteca reial de Berlin. Va excavar nombrosos jaciments egipcis, sobretot en el marc de l'expedició patrocinada per Frederic Guillem IV de Prússia (1842-1846): Gizeh, Abusir, Saqqara, Dashur, el Faium, Beni Hasan, Deir al-Bersha, Qurna, Karnak, Tanis, etc. Entre les seves obres, destaquen *Das Todtenbuch der Ägypten* (1842), *Denkmäler aus Aegypten und Aethiopien* (12 vol.) (1849-1859), *Briefe aus Aegypten, Aethiopien und der Halbinsel des Sinaï* (1852) i *Nubische Grammatik mit einer Einleitung über die Völker und Sprachen Afrikas* (1880).

⁴⁶ Auguste Mariette (Boulogne-sur-Mer, 1821 – Bulaq, 1881). Egiptòleg. Fou, entre d'altres, fundador i director del Servei d'Antiguitats d'Egipte. També portà a terme nombroses excavacions, entre les quals sobresurten les del Serapeum de Memfis. Entre les seves obres, destaquen *Dendéreh* (5 vol.) (1870-1875), *Karnak. Étude topographique et archéologique* (1875), *Voyage de la Haute-Égypte* (2 vol.) (1878-1880) i *Catalogue général des monuments d'Abydos découverts pendant les fouilles de cette ville* (1880).

⁴⁷La necrópolis de Memfis es el cementí que pot ser mes gran que 's coneix en lo mon; un cementí que té mes de cinch lleguas de llargada, per una amplada de dos á tres kilometres. Tot aqueix espay está ocupat per ~~grups~~ aplechs, mes ó menys compactes, de sepulturas, extenentse á la riba d'esquerra del Nil, á la vora del desert, d'Aburoach á ^[42 4] á Dachour. Durant mes de 4.000 anys, desde la gran ciutat de Memfis y de totes ses dependencies, y de las poblacions situadas á la ~~part~~ banda oposada del Nil, com Héliopolis, ~~se~~ foren portats tots los morts á la inmensa necrópolis memfita. La calissa tendra de que 's compon lo sol, sota la capa de sorra, facilitá maravellosament el terror pera obrirhi ~~y alsarhi las tomb~~ 'ls enterraments y alsarhi las tombas. La costum, purament egípcia, de que cada individuu tingués un enterrament pròpi, ~~es dir, no familiar,~~ feu aumentar el nombre de las tombas d'un modo considerable. El difunt, pare de família, al fundar ~~sa una~~ sa casa, no oblidava may de ferse la tomba, pera sí, sa muller y fills. Quan algun d'aquéstos formava una nova familia, no s'enterrava en la tomba de son pare, devía fersen una de nova per élls y 'ls seus. ^[43 5] Com que totas las mastabas pertanyen al Antich imperi, á aqueixos monuments ~~pri~~ particulars s'ha de recorrer pera saber cóm pensavan y cóm vivían els homes d'aquella época allunyadíssima. Las mastabas de Saqqarah son las mes estudiadas, y per tan, las que major nombre de datos ~~ens~~ proporcionan á la Arqueología sobre l'antiquíssima societat egípcia.

Doném una idea de lo que eran las mastabas. Consistían en una construcció macisa, qual plá es un rectángul, y ~~quals~~ quines quatre cares son altres tants murs quasi nusos, simétricament decantats vers llur centre comú. Semblan una pirámide sense acabar.

⁴⁸A falta d'un elixé exprés d'una mastaba, projectarém el monument que mes s'hi assembla. Son las naquetas de Menorea, de quinas parlárem en la IV d'aquestas ~~conversas~~.

^[44 6] L'áxis major del rectángul vá de Nort á Sud, estant orientadas astronómicament segons lo Nort verdader. Forman aqueixa necrópolis de mastabas al oest y al sud de la gran pirámide de Gizah una ~~verdadera~~ tauleta de joch de damas. ~~Ne dona una idea, es la quadricula antipática de nostre desgraciat Ensanxe.~~ A La necrópolis de Saqqarah es menys simétrica; de vegades sembla un verdader laberinte. N'hi de [sic] construïdas de pedra, ab carreus de calissa silíceia, y n'hi ha de mahó. L'aparell ~~es mes~~ no es fet, generalment, de blochs gegantíns, com las ~~pir~~ grans piràmides y 'l temple de la ~~Sínx~~ Esfinx. ~~Las rajolas~~ Els mahons ~~de las m~~ ab que son fetas las mastabas mes modestas ténen el color ó ~~groguech~~ groguech, ó negrós, segons el material ab que 's fabricá la pasta, havent sigut aquésta assecada al sol. S'usá aquest material desde las primeras dinastias fins á

⁴⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Mastabas. Necrópolis de Memfis".

⁴⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Naveta".

la darrera época Saíta y Grega. La construcció ^[45 7] d'aqueixas tombas es bastant descuidada; cosa que no deixa de cridar l'atenció dels arqueòlechs atés lo criteri dels arquitectes egípcis de fer perdurable la estada dels morts. Ab tot, hi han [sic] bastantas diferencia, en aquest sentit, del esment en la construcció, entre las mastabas de la necrópolis de Gizéh y las de Saqqarah. Las dimensions varian, entre 53 metres per 26; y 8'10 m per 5'90. L'alsada es de 8 ó 9 metres á 4 metres. Damunt de la coberta, plana y llisa, s'hi colocavan vasos grollerament fets, que s'omplian d'aygua, pera apagar la set del difunt. La portada principal de la ~~per~~ mastaba era la ~~del~~ oriental, en la qual s'hi obrían un [sic] nichos quadrangulars, molt alts y estrets y, de vegadas, en lloch d'ells s'hi posava una estela, ab inscripcions geroglíficas. El nom del propietari de la tomba se posava en lo dintell monolite de la porta, y quan aquésta mirava al Nort, tenia al devant un petit vestibul, fet de ^[46 8] dos pilans monolites, sense capitells, ni basas, sostenint ~~el~~ dintell l'arquitrav en que s'assenta 'l sostre.

L'interior d'aqueixos edificis se compón de tres parts: la cámbra ó cambras; ~~ela~~ serdab, ~~ó capella~~, y 'ls pous; aquést no falta may. La primera, ahon se reunían los visitants, no rebia, generalment, l'ayre y la llum mes que per la porta; de vegadas se practicavan forats al sostre; era ~~tota~~ pintada de blanch y sovint ~~coverta~~ revestida de ~~esculturas~~ relleus, profusament; al fons, y mirant sempre al Est, s'hi aixeca una estela, plena de geroglífichs, contenint la imprecació á Ossiris, deu protector dels difunts, y que devían llegir tots quants visitab~~van~~ la tomba; al peu de la estela hi havia la taula de las ofrenas, de granet, de'alabastre ó de calissa. Aquesta cambra no era tancada; tothom podia entrárhí. Segueix á aquest primer departament lo serdab, ó corredor, estret de murs, y alt de sostre, fets de grossas pedras y obert en el espés gruix de la construcció macisa. ^[47 9] De vegades el serdab no tenia cap comunicació ab lo demás de la mastaba, quedava eternament tancat; de vegadas hi havia un forat en que apenas hi podia passar la má; dintre d'aqueix estret corredor s'hi colocavan ~~las~~ estatuetas del difunt, que servían, despres de la mómia, pera mantenir la vida póstuma del mort, y desde aquell amagatall, el doble, podia sentir als visitants y arribar fins á éll els perfums del incens y de las viandas en los ápts funeráris que á son honor se feyan en la propera cámbra. Grácias á la ~~constr~~ construcció d'aqueixos amagatalls el museu de Boulaq posseheix molts estátuas del Antich Imperi que s'havían conservadas en els serdabs.- La sepultura propiament dita estava en la part tercera de las mastabas, so es, el pou, ó sia, una cavitat oberta á la roca, de forma ^[48 10] quadrada ó rectangular, ~~que~~ may circular, al fons del qual se trovan duas ó tres cambras ahon s'hi dipositava el cos del difunt. La boca d'aqueix pou, ó s'obria en lo terrat de la mastaba, ó en lo sol de la cambra, essent tapat d'obra, y sense escalas pera baixárhí. Generalment ~~ten~~ tenen uns 12 metres de fondària, ~~da ve de veg~~ de vegades arriban á 20 y 25 metres de profunditat. L'única manera de baixarhi es

per medi de còrdes. Al fons del pou, obert á la roca, s'hi troba la cambra, ahon hi ha 'l sarcófach. Son aquélles grans y ben tallades, mes sense inscripcions, ni adornos, generalment. Lo sarcófach es de calissa fina, per lo regular, es de forma rectangular; la tapa arrodonida, ab quatre orelletas (acróteres) quadrades als extrems; aqueixa caixa está herméticament tancada, per assegurar la conservació del cadávre, donchs, que, durant las primeres dinasties, l'embalsament se feya d'un modo bastant imperfecte.

[49 11] El mobiliari funebre ~~trobat en~~ descobert en aqueixas cámbras, es molt pobre. S'hi trovaren ossos de bou, restos dels ~~quartes~~ trossos de la carn que 's depositavan prop del difunt pera alimentarse; un tamboret, especie de ~~sostenir~~ sustentacle pera 'l cap, que ~~sustí~~ s'empleava en lloch de coixí de llit; uns quants vasos y plats, en els quals s'hi posarian begudas y viándas.

Una vegada colocat el cós en el sarcófach; aquést, ~~be~~ tencat herméticament, y 'ls mobles funeráris ocupant lo lloch corresponent, se tencava la entrada del ~~cor~~ passadís que conduía á la fossa, y aquést, y 'l pou de comunicació ab l'exterior, s'omplía de terra, de pedras, de sorra y fins de vegadas s'hi tirava la barca que havia conduït el cadáver, pel ~~ni~~ Nil, fins al lloch del enterrament; y entafuradas aixís las despullas mortals, podian aquéstas resposar eternament.

[50 12] Les mestabas [sic] examinades per Mariette en 1869 ~~son en~~ foren en nombre de 142, representant, al menys, ~~dotze~~ de 12 á 15 sigles, sense que durant aqueix periode haguessen cambiat gran cosa aquell~~es~~ sepultures; totas las cambas [sic] d'aytals edificis ~~van~~ son cobertas de baixos relleus; y tots els serdab, ~~portan~~ amagaren multitud d'estutuetas [sic] y figuras. La historia de la escultura egipcia hi ha que estudiarla en aqueixos edificis funeraris y en los models que, per tantas centúrias, guardären.

L'esculptura

Els tres elements que componen, quasi invariablement, la mastaba, son; ~~la~~ com havém dit; una part que s'aixeca damunt del sol, ó part construïda, contenint una cambra, exterior, ó interior, punt de reunió dels parents y dels sacerdots, ahon, davant la estela, que ocupa 'l fons de la construcció, se feyan las cerimonias religiosas; ~~un pou, obert en la roca, que conduïx á la fossa, en la q~~ un amagatall, obert en⁴⁹ [51 13] lo macís de la construcció, omplert d'estutuetas [sic]; el pou obert á la roca, que baixa fins la fossa, ~~ahon~~ en que s'hi trobava, dintre un sarcófach de pedra, el cos del difunt. ~~Am~~ Aquesta disposició no variá sensiblement durant la llarga época en que a²ls enterraments dels particulars se'ls hi donava aqueixa disposició.⁻⁵⁰ A mes d'aquest sistema d'enterrament, l'antich imperi conegué 'ls

⁴⁹ Nota en el marge de la quartilla: "VAL". El darrer paràgraf de la quartilla i les primeres línies de la quartilla següent estan ratllats. L'anotació al marge sembla indicar que a la fi Casades els donà per bons.

⁵⁰ Nota en el marge de la quartilla: "VAL".

hipogeus, ó sepulturas obertas á la roca. Al entorn de las Pirámides se n'han descobertæes moltes, revelant sa grandíssima antigüetat, remontant á la IV ó V dinastía. En las épocas mes baixas de la vida del Egipte, aqueixos hipogeus se generalisaren fins á constituir quasi 'l tipo únich del enterrament.

Aném, ~~per acabar aquesta conversa~~, á parlar de la construcció funeraria mes típica y característica del vell Egipte. La pirámide.

^[52 14]^[51] Es la tomba reyal, com fou la mastaba la tomba del potentat ó gran senyor y del rich burgés. Es la morada del fill dels deus, davant de la qual el súbdit devia acotar lo cap, ~~enmogut~~ com ho feu durant la vida del Faraó. Aqueixos monuments prodigiosos, enórmes, obra de gegants, que semblan mes un esforç de la naturalesa que ~~no~~ del home, de tots temps han causat admiració y espant. Els grechs li donaren el nom piramis (πυραμίδς); els cóptes, pi-rama; "la alsada"; Moisés, ab lo nom de pir-aa, en l'Exodo, aixís anomenava al Faraó regnant. ~~Los~~ Els egipciólechs créuhen que 'l mot ~~deriva~~ vé de la arrel grega, pir (πυρ), aixó es, foch; per la forma de ~~flama~~ la part terminal de la flama.- S'ha fantasiat molt sobre l'~~us de~~ [sic] destí d'aqueixas immensas construccions; mes, los avensos de la A Egiptologia han fallat definitivament la qüestió. Deixant, per absurdas, las aplicacions que las hi donavan certs autors ~~moderns~~, laes exploracions, els geroglífichs, tot, ha vingut á confirmar ^[53 15] la opinió dels escriptors grechs que visitaren l'Egipte: aixó es: que eran tombas, y res mes. Mariette ho ha dit prou bé: Son tombas macissas, plenas, tapadas per tot arreu; son tombas sense finestres, sense portes, sense obertures exteriors. ~~Ellas~~ Son l'envolcall gegantí, y per sempre mes impenetrable, d'una mòmia; sas dimensions no signifícan que degan tenir altre destí, perque, si be n'hi han d'enórmes, se'n construíren, pera idéntich fi, de ben petites, de 6 metres d'alsada.⁵² La pirámide es un monument herméticament clós, presentant en son origen las quatre caras del tot uniformes per lo revestiment que portavan, sense res que indiqués que ~~adi~~ á díntr d'aquell bloch inmensíssim s'hi hagués obert, ni corredors, ni pous, ni cámbras, ni fosas; ~~atapida~~ atapahida de pedra com una montanya de granét. Sols á la banda Nort s'obrai la entrada, pera ~~fica baixar~~ depositárhí la momia, dissimulantla despres aqueix ingrés, que per tradició, se sabia ~~que~~ sa existencia, encare que no ^[54 16] sigués aparent. En l'espés amassament de pedras s'obriren lo pou, ó corredor, en forta pendent, y la cámbra mortuória, que aquéll hi condueix, faltánthi la capella ó serdab, com en les mastabas, per la dificultat d'emplantarla y perque 'ls materials que damunt tindria l'haurian esclafada. Pera no faltar á la disposició general de la tomba egípcia, 'ls arquitectes de las pirámides acudíren al medi, de fer lo serdab ó capella, separada

⁵¹ Notes en el marge de la quartilla: "Clixé de Cabot, J. N° 117 Cheóps Clixé del Centre." i "2 d'Egipte".

⁵² La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 197.

del monumental, construïnt áprop un petit temple, pera omplir ~~las necessitats que~~ los fins d'aquella. ~~Le~~ Lo temple dels ~~esfi~~ Esfinx, es un exemple de lo que dihéim; en lo pou d'aqueix edifici s'hi trobaren les estatuas de Chéphren, faraó que feu construir una de les grans piràmides.⁵³ Ab tot, está en lo possible que en un punt desconegut fins avuy, de las piràmides, s'hi trobi l'amagatall de las estatuas del difunt. ~~Mariette~~ Maspero cregué trovarho en la piramide d'Ounas, ~~rey de~~ darrer faraó de la V^a dinastia. (Uns 40 sigles abans de J.C.)

[55 17] L'origen de la piràmide sembla ésser molt senzill y fins natural. Desde que á las voras del Nil s'hi establí l'home fundántshi 'l primer intent de poble, al morir el quefe de la tribu, se l'enterraria posant damunt del lloch ahón la despulla mortal quedá depositada, un montícul de terra pera senyalar el lloch digne de la veneració y respecte de tot lo poble, ~~agrandiu~~ Agrandiu, tan com sia possible, aqueix montícul y tindreu la piramide. Es el túmulus de las edats prehistóricas cubrint lo dólmen; es la forma que tots los pobles primitius han usat pera honrar á sos morts. Es la senyal, com diu Homer, que indica un lloch ~~vener~~ que s'ha de venerar;⁵⁴ fou lo que per nosaltres ~~es~~ la creu, en lo punt ahón hi ~~jau~~ reposa, esperant; la resurectio in novissima dies, un semblant nostre.

Revestít lo montícul de terra, ~~pera~~ ab una capa de mahóns, en los temps primitius en que l'egípci sapigué aprofitarse del llot del Nil; recobert mes tart per llosas de pedra; y cons-^[56 18] truida finalment per ~~p~~ blocs gegantins; veus aquí 'l procés constructiu de las piràmides.

Generalment las piràmides están construïdes ~~sobre~~ damunt d'una base quadrada, essent los ánguls á en [sic] arestas ~~drets rectangulars~~ vives. Las quatre caras de la piramide son iguals; corresponents als quatre punts cardinals, cada un dels quals están dedicats á un dels quatre gènis de l'Amentí.

La regió de las piràmides, desde Meidoum á Abouroach, ~~hi han~~ compren 69.000 metres, á vol d'aucell, y de Nort á Sud, y díntr de d'aquest espay, s'alsan un centenar de piràmides, entre grans y petítas; gran part d'éllas examinadas per Lepsius,⁵⁵ sense que n'hi hágin duas que s'assemblin, en absolut.

Las tres grans piràmides de Gizéh tenen, en son estat actual, 137, 136 y 66 metres d'elevació vertical.⁵⁶ A llur peus, se n'hi alsan varias que tenen de 15 á 20 metres d'alt; semblant els pollets al entorn de la lloca.

[57 19] Las diferents alsadas d'aqueixos monuments, de lo qual s'en trovan exemples á Saqqara, á Abousir y á Dachour, de 57, 50 y 30 metres d'alsada,

⁵³ Nota en el marge de la quartilla: "VAL". La darrera frase fou ratllada per Casades. Tanmateix, la nota en el marge sembla indicar que finalment optà per llegir-la.

⁵⁴ Homer, *Odissea* XXIV, 80-84. La referència a Homer prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 201.

⁵⁵ La referència a Lepsius prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 205.

⁵⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Clixés de Cabot 122 Gizeh y del Centre".

s'explica perquè, tot egipci al entrar en ús de rahó, comensava á ferse llur tomba, y si la vida era mes curta de lo que s'havia ~~calculat~~ ^{presumit}, allavors, s'acababa á tota pressa la pirámide, ó 's deixava tal com estava 'l dia ~~del~~ de la mort del qui se la feya construir. Obtinguda la fosa, excavada en lo subsól, la qüestió era anarla cubrint, per medi de faixas concéntricas de pedra, que anavan pujant, á fins que 's cubria del tot, quedant aixís feta la pirámide; com ~~es~~ mes alta era aquésta, senyal de mes durada de vida en lo Faraó. Els tres reys que construïren á Gizeh las tres grans piramides: Chéops, Chéfrén, y Mycerinus, ~~visqueren~~ regnaren cad'hu mes de 60 anys, l'un despres de l'altre.

Pera⁵⁷ ~~donarvos una~~ donarnos una idea de la immensitat de la pirámide de Chéops n'hi haurá prou ^[58 20] dihent, que l'área d'aqueixa gran pirámide es mes del doble de la de la basilica de Sant Pere de Roma.⁵⁸ Si 's dedueix del volum total lo núcleo de roch que envolcalla la construcció y 'ls buyts que hi están practicats, se pot encara evaluar la obra tal com avuy está, en sa integritat primitiva, á 2.521.000 metres cúbichs. Avuy, malgrat lo molt que ha perdut aqueixa colossal construcció, ab els ~~60.000 ó mes ó 70~~ sigles que conta, té 2.352.000 metres cúbichs. Tot aqueixa enórme construcció, en son principi, estava recoberta de llosas, atapahidas d'inscripcions ~~gerif~~ geroglíficas y de esculturas en baix relleus, que 'ls sigles y la ma dels homes han fet desapareixe, de manera que, avuy, en lloch de presentar llisas las quatre caras, son esglahonadas, fent una escala de ~~gegantins~~ ~~grahóns~~, que ab dificultats s'hi puja. La pedra empleada en aqueixos monuments, únichs en lo mon antich y modern, fou ~~la calissa~~ una hermosa calissa de las pedreras de Mokattam y de Toura.

^[59 21] S'en construïren de mahó crú, com las de Dachour y las de Abou-Roach, y de pedra y mahó com la de Illahoun, á la entrada del Fayoum.

La fossa, en las pirámides, no sempre presenta idéntica disposició, donchs, mentres en unas ocupa un de sos ~~flan~~ costats, en altrás es oberta ~~en~~ á la roca del subsol. El primer exemple 'l presenta la pirámide de ~~Kh~~ Chéops; el segon, la de Mycérinus, que está á dotze metres á sota de las filadas inferiors de la construcció; altrás, son del tot macisas, y 'l corredor y la fossa están excavats sota terra, ~~en~~ á la roca, com en la pirámide ~~es~~grahonada. N'hi han ab un sol ingrés; n'hi han ab dos ó mes; unas tenen en son interior un corredor que condueix á la cambra funerária; altres varis, entrecreuhántse com un laberínte y varis soterránis, de diferents alsadas y ampladas.- Si l'interior d'aqueixos monuments varia molt, l'ex- ^[60 22] terior presenta notables diferencias. Las pirámides mes conegudas, per tothom, com la projectada, ab sas companyas, ~~son diriam~~ presentant un aspecte uniformement llis, de la punta á terra; ab tot, n'hi ha d'~~es~~grahonadas [sic], com la gran pirámide de Sakkarah, que es la mes antiga de totas, donchs, pertany á Atá,

⁵⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Cabot".

⁵⁸ Nota en el marge de la quartilla: "7200 m²".

al IV^a rey de la primera dinastía (~~50 sigles abans de J.C.~~). També 's creu que no guarda las despullas d'aqueix faraó, sino la tomba dels Apis (bous sagrats) de l'Antich Imperi. Té ~~37~~ 57 metres d'alsada. Segons Mariette aqueixa piramide es el monument mes antich que hi ha en lo mon, despres de la Esfinx.⁵⁹ La forma esgrahonada que presenta revela tal vegada que 'ls homes que la aixecáren no saberen dárli altra forma.

Els egiptólechs han volgut explicarse 'l sistema constructiu de las pirámides, establint várias teorías, que no han quedat confirmadas. Es un de ^[61 23] tants misteris que 'l poble Egípci deixá.. [sic] á las disputas dels sábis.

Altra forma presentan las pirámides, anomenadas pels arabs, Haram-el-Kaddab, so es, la falsa pirámide de las quals n'hi un [sic] exemple tipich á Meidoum. Son tres torras quadradas, de panyes inclinats, superposadas y disminuint la grandaria, á mida que pujan; els restos de construcció ab qué acaba, fán suposar que una quarta torra, una petita pirámide ó un cono, terminaria aquesta piramide; ~~Aquesta disposició especial, veurem, al parlar de la Assyria, que veurém~~ que fou usada en las construccions babilónicas. Aquest monument, segons Mariette, es la tomba de Snefru (4300) 4° últim Faraó de la 3ª dinastía.⁶⁰ (~~Entre 'ls 5000 al 4000 anys abans de J.C.~~

Pertany al darrer Faraó de la V^a dinastia (3951) Ounas una altra pirámide diferent de las fins ara descritas, si bé al [sic] certa semblansa ab la anterior, diferentciantse tan sols en presentar els panyes dels murs ^[62 24] inclinats, sobre un plá rectangular; es una construcció que té ~~moltes~~ analogías ab la mastaba, y aixís l'anomenan els arabs: Mastabat-el-Faroum. Aqueixos monument, que ha perdut la part terminal, tindria un ample obelisch damunt del macís de la construcció, una petita pirámide, ó piramidon, com s'anomena pels egiptólechs. A mida, donchs, que s'aparta un s'allunya dels primers temps de las dinastías memfítas, la pirámide, com á edifici funerári dels Faraóns, vá perdent son caràcter, combinántse ab altrs formas, fins á desapareixe, pera usarne ~~altre~~ de novas y mes ricas [sic]

Alguns ~~Molts~~ pobles de la Antigüetat, especialment els fenícis, els hebreus y 'ls etiòps, aprengueren dels egípcis l'ús de las pirámides pera llurs edificis funeraris, si be, no donantlos hi la grandiositat imposant que caracteriza, en general, las dels Egípcis.⁶¹

^[63 25] Las precaucions presas per l'arquitecte de la gran pirámide de Gizah, á fi d'evitar que la mómia del Faraó no fòs may torbada en son repós etern, y també

⁵⁹ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 212.

⁶⁰ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 222.

⁶¹ Nota en el marge de la quartilla: "VAL". Tot el darrer paràgraf està ratllat. L'anotació en el marge sembla indicar, però, que Casades finalment el donà per bo.

pera que 'ls lladres no poguessen trobar la tomba pera endúr-sen las riquesas en élla ~~acum~~ depositadas, ~~son~~ revelan un géní constructíu que al mes sábi dels arquitectes moderns causaria admiració. No es d'aquest lloch descriure l'interior d'aquella construcció admirable, porque correspon á la Arquitectura mes que á la Arqueologia; ab tot, podém dir que 'ls problemas de estereotomia, ~~no eran cap secret y de la~~ del equilibri, presions y resistencia dels materials, no eran cap secret pels arquitectes de l'Egipte, de 60 ó 70 sígles enrera, y la perfecció del treball arrivá á tal extrém, sobre tot, ~~en la p~~ en la part que no ha rebut las influencias exteriors, que ~~la~~ l'ajust dels grans carreus que forman los murs ^[64 26] de las galerias es tan perfecte, qué pels junts de las pedras no hi podria passar ni un cabéll, ni 'l gruix d'un paper fi, ~~segons~~ ni una agulla, donchs, que ni 's veuhen á no fixárshi moltíssim. Ab igual perfecció es fet el revestiment de granét de qué 's forman las parets de las cambras d'aqueix edifici prodigiós. Lo sarcófach, de granét rosa, sense inscripcions ni adorns, ocupa encare son lloch en la càmbra sepulcral.

Los revestiment exterior de la pirámide, com ja havém dit, ha desaparegut, servint sas despullas pera vestir las ~~p~~ ciutats que s'han anat succehínt en lo decurs de las centúrias, en lo lloch ahon s'alsá la poderosa Memfis. Aqueix revestiment, segons un autor grech,⁶² se componía de las pedras mes variadas, de colors y tons, y mes brillants, ^[65 27] de que 's pogué disposar, com la calissa de Mokattam, blanca y fina com el márbre, el basalt, el pórfit y una bretxa verda, provinent de l'Aràbia, dita vert antich. Aqueixas faixas de colors formarian una decoració espléndida, ~~de~~ llistant amplament tot lo cos de la gran pirámide ab tons blanchs, rosas, roigs, negres, y verts, obtenint l'efecte riquíssim de las construccions bisantinas y italianas mitjevals. No es estrany que Philon, autor grechs suara esmentat, posés la gran pirámide, entre 'ls [sic] Set maravellas del mon.

Com á curiositat copiarém els càlculs fets [sic] per Letronne⁶³ sobre las ~~midas~~ alsada d'aqueix soperb edifici: En 24 son total ~~alsada~~, y suposant que acabava ab una pedra daurada, punxeguda, tenia 144^m 60. La cúpula de Sant Pere de Roma té 143 m^s, per citar un monument conegut.⁶⁴ [sic] ^[66 28] de molts. Algun autor ha suposat, que aqueixos enórmes edificis servian de pedestal á la estàtua assentada

⁶² Pseudo-Filó de Bizanci, *Les set meravelles* (Federico Condello i Lucia Floridi, *Pseudo-Filone di Bisanzio, Le sette meraviglie del mondo*, Berlin, 2023, pàg. 105).

⁶³ Jean-Antoine Letronne (Paris, 1787 – 1848). Arqueòleg, filòleg i epigrafista. Fou, entre d'altres, conservador i director de la Biblioteca del Rei, catedràtic d'arqueologia del Collège de France en substitució de Jean-François Champollion, i director de l'École des Chartes. Entre les seves obres, destaquen *Recherches sur les fragments d'Héron d'Alexandrie* (1816), *Recherches pour servir à l'histoire de l'Égypte pendant la domination des Grecs et des Romains* (1823), *Matériaux pour l'histoire du Christianisme en Égypte, en Nubie et en Abyssinie* (1832) i *Recueil des inscriptions grecques et latines de l'Égypte* (2 vol., 1842-1848).

⁶⁴ La referència a Letronne prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 231, n. 1.

del faraó que 'ls construí;⁶⁵ mes, res sembla que pugui confirmar semblant hipòtesis; encare, que haurien ben pogut ésser, perquè res tenien per impossible aquells arquitectes atrevidíssims del antic Egipte. Per altra part, damunt de piràmides de 92 metres d'alsada, com las del llach Mœris, del temps de Osortesen y Anemenhat, sembla que suportaven las estàtuas d'aqueixos faraóns, si no es falsa, com está en lo possible, la afirmació de Herodot. Altrament, todas las piràmides, grans y petitas, reals ó figuradas, se las veu ab son acabament, en punxa ~~mes~~ ben aguda.

S'havia cregut que las piramides no portaven inscripcions. Un estudi ~~dem~~ detingut ha demostrat tot lo contrari, donchs, que no sols presentan ^[67 29] sos blochs marcas fetas pels trevalladors, sino que hi han llegendas extensas, que han proporcionat á la Ciencia egiptològica noms de reys, y documents curiosissims sobre las idees religioses del vell Egipte y noves sobre 'l ritual fúnebre. Mariette, primer; Maspero, després; y Morgan,⁶⁶ ultimament; en sas exploracions de las piràmides han descobert inscripcions arreu, d'una importancia inmensa. Aqueixos geroglífichs sólen ésser pintats de vert, com ho son las estrelles que decoran lo sostre dels corredors.

Davant d'aqueixas inmensas construccions de Gizeh, un autor arabe del segle XIII, Abd-ul-Latif, exclamà, plé d'admiració; "Totes les coses ~~témen el temps~~ tenen pór al temps; mes el temps té por á las Piramides."⁶⁷

^[68 30] No acabarém aquesta ~~conf~~ conversa sense ~~rendir~~ parlarvos de la obra maravellosa que sembla portar, en si ~~lo amagada~~, tot l'esperit immortal del Egipte; es la Esfinx,⁶⁸ la sagrada imatge de Harmachis, ó del sol llevat. "Inmòbil, eternal guardià del immens cementiri memfita, sembla l'àngel de la Resurrecció, que espera tranquilament, solemniament, l'~~últim~~ el darrer dia ~~del~~ de la terra, pera fer alçar de llurs tombas las generacions de reys, de prínceps, de sacerdots, de sàbis, de capdills, de ~~pe~~ artistes, de poble, que sota sa mirada fixa á l'horitzó, ~~escolla la~~ ~~veu del Etern jurat~~ está amatent á escoltar la Veu del Altíssim, Qui, tal vegada,

⁶⁵ Hipòtesi basada en Herodot, II, 149 i exposada a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 232.

⁶⁶ Jacques de Morgan (Château de Biou, 1857 – Roma, 1913). Enginyer, arqueòleg i geòleg. Fou, entre d'altres, director del Servei d'Antiguitats d'Egipte. Especialista en l'Egipte predinàstic, se'l considera, juntament amb Petrie, un dels fundadors dels estudis de la prehistòria egípcia. Excavà a jaciments com Dahshur, Nagada, Saqqara, Kom Ombo, Susa (Iran), etc. Entre les seves obres, destaquen *Catalogue des monuments et inscriptions de l'Égypte antique* (3 vol., 1894-1909), *Le trésor de Dahchour* (1894), *Fouilles à Dahchour* (2 vol., 1895-1903), *Recherches sur les Origines de l'Égypte* (2 vol., 1896-1897) i *La Préhistoire orientale* (3 vol., 1929).

⁶⁷ La referència a Abd-al-Latif al-Baghdadí prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 241 i seg.

⁶⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Clixé d'en Cabot 119 y del Centre." (Fig. 3).

reservá ~~per a altres nova vida~~ á aquells homes extraordináris pera renovar una vida nova als pobles d'avuy destinats á morir.⁶⁹

2 Dbre 905

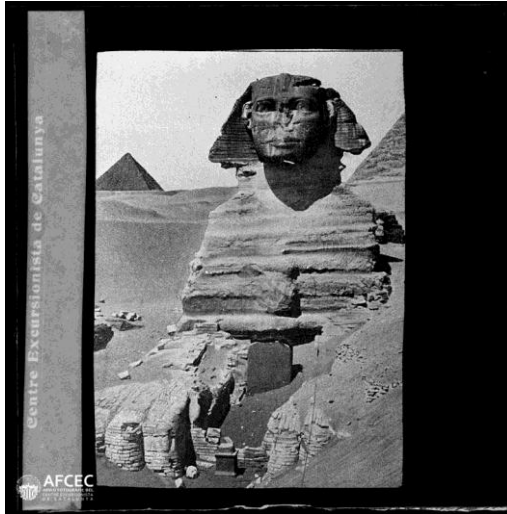

Fig. 3. L'esfinx de Guiza
Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

2.2. Notícies i resums de premsa

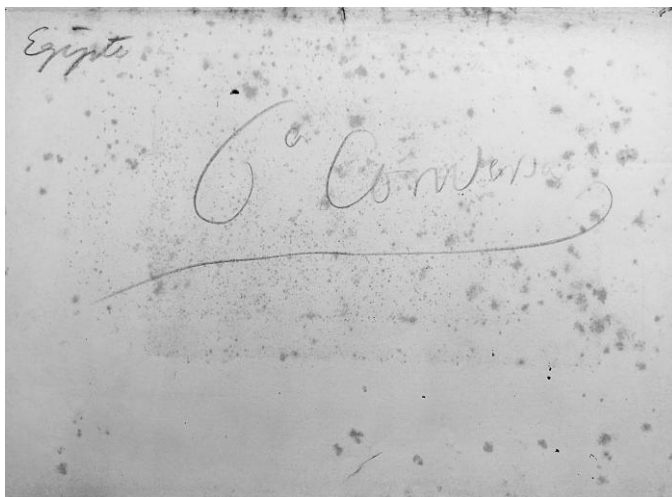
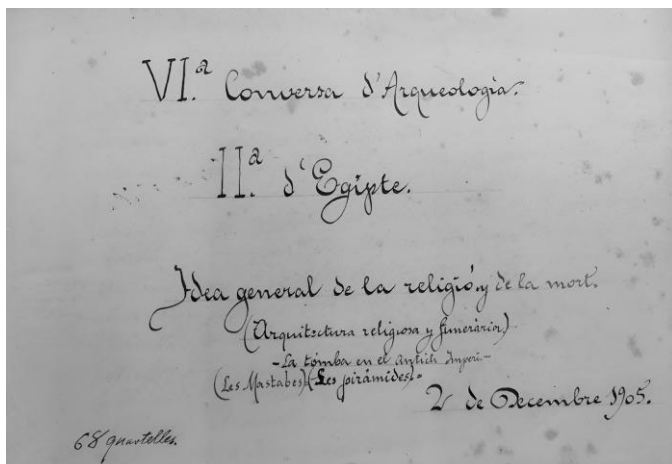
Demá, dissapte, día 2 de desembre, a dos quarts de deu del vespre, don Pelegrí Casades y Gramatxes donará la sexta conversa sobre Arqueología pera ús dels excursionistes, ab el següent programa:
Idea general sobre la Religió egipcia y la creencia sobre la vida futura.—Les tombes en les primeres dinasties.—Mastabes, memfites.—Piràmides.
Durant la sessió se projectarán exemples gráficls.

La Veu de Catalunya, 01/12/1905 (edició vespre), pàg. 2

⁶⁹ Nota en el marge de la quartilla: “Altra de les maravelles.... (4)”.

Dia 2. Conversa VI. — Idea general sobre la religió egípcia y la creencia sobre la vida futura. — Les tombes en les primeres dinasties. — Mastabes, memfites, piràmides.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya 132 (1906), pàg. 32

Portada i contraportada del plec que conté el manuscrit de la conferència

3. La conferència del 9 de desembre de 1905

3.1. Transcripció del manuscrit

[1] 7ª Conversa.

Las tumbas en el Imperi Mitjá. = Las tumbas del Imperi Novell – ~~El Temple del antic Egipte.~~ =

En la darrera conversa 'ns várem entretenir parlant de las créencies religioses dels egipcis y de las supersticions ab qué aqueix poble antiquíssim acompanyá el fet ~~misteriós~~ de la mort, y 'ls ~~esclavos~~ esments que prengué per la conservació de la despulla mortal, animada per aqueixa extranya concepció del doble, é ó esperit semicorporal, al qual dedicá l'Art nilòtich els monuments mes portentosos, aixís se tractés de simples personatges, com de la realesa.- Parlárem de la típica construcció de las mastabas, ó sian, las mes antigues tumbas de la ~~heró~~ necrópolis memfita, y de las piràmides, las mes sorprenents obras dels faraóns de las primeras dinastías; revelántnos uns y altres edificis la originalitat del ~~aqueix~~ poble egípci; y féntnos descobrir quasi tots los secrets de sa vida, per medi de la mort.

[2 2] Mes, com sía que 'ls ~~poble~~ fills del Nil no 's deturáren en lo camí emprés de bona hora, ni s'estacionáren, embadalíts, contemplant sa pròpia obra, sino que, la empenta del temps, la sentíren vigorosament; havent donat per bó lo que sos antepassats féren, no s'acontentáren en anárlos imitant peresosament é inmovilisats, sino que intentáren, lográntho, revestír de novas formas els sentiments, que arrelats é indestructíbles, portaven en lo mes fondo de ~~la~~ llur esperit.

⁷⁰Si l'impéri antic deixá espléndida mostra de sa activitat en la necrópolis memfita; l'Imperi mitjá volgué testimoniar que era digne hereu d'aquell, en lo cementir d'Abydos; sense cáure en repeticions, ni anant á una regressió, impròpia del esperit eminentment progressiu é inquiet, encára que respectuosíssim ab la tradició y las antigues ensenyansas, que caracterisan al Egipte.

[3 3] El lloch que 'ls homes del Imperi mitjá triáren pera 'l repós etern, no podia ésser altra, (donchs, las creencias se conserváren las mateixas que durant el domíni dels primers faraons memfitas), que al Ponent del Egipte, al entorn de la ~~sant~~ ciutat santa d'Abydos, ahon se guardava 'l ~~ees~~ sepulcre diví ~~del~~ en el qual, la pietat de Isis y de Nephthys, reculliren los membres dispersos de Ossyris, quan aquést fou vensut y trossejat, sacrílegament, pel esperit maléfich de Set.- De ningú, donchs, podia la mort trovar millor amparo ~~y defensa~~ que d'aquellas

⁷⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Tombas del Imperi Mitjá.- (Abydos)".

divinitats defensoras de la destrucció del cós, ja que vencéren al deu horrible, enemic de la vida.

De tots temps, l'home, instintivament, coneixentse feble y inferior davant del poder de la divinitat, ha buscat arreserarse sota la ~~hombra~~ sua protecció, confiant sas despullas á la terra benehida per ~~la presencia d'un deu~~ contenir els restos d'un deu, ó d'un escullit del⁷¹ [44] Ser Suprém. Recordéu que 'ls primers cristians volían ésser enterrats prop las santas despullas d'un Mártir de la Fé.⁷²

La naturalesa del terror en que está emplantat lo cementiri d'Abydos, no permet obrirhi las excavacions necessarias pera ~~poder~~ enfondirhi los pous, las galerías y las fossas, com se feu en la necrópolis memfita, sino que son fetas las tombas ~~ex~~ á nivell ó damunt de la terra. Edículs, pous, ~~fons~~⁷³ cambra funerária, tot es construít, y si en algun punt, la roca permet ésser ~~tre~~ oberta, es precís revestirla pera assegurar la estabilitat de la obra. Se tracta d'un ~~grés~~ una roca de grés en formació.- L'aspecte de la necrópolis d'Abydos es d'un ~~aplech~~ d'un conjunt de piramides petites, uniformement construïdas de mahóns crusos, de 5 á 6 metres d'alsada. La pirámide, ~~alsada~~ que s'aixeca damunt d'una socalada, es buyda, y 'l dintre forma una cúpula en "encorbeillement" ó en voladís, es dir cabalcant els elements constructius fins reunir-se al cim, formant una falsa volta.

Fig. 4. Dibuix de Casades en el marge de la quartilla 4

Sota de la pirámide, hi ha la cámbra, ahon ~~es guard~~ ⁷³ ^[5] ⁷⁴ ~~deposít~~ s'hi depositá 'l cadáver, á flor de terra; y una porta comunica ab l'ex-⁷³ ^[5] ⁷⁴ terior, tapántse, ab obra, una vegada 'l fèrtre que contenia 'l cos del difunt, quedava dipositat en la cambra funeraria; davant de la pirámide s'hi construí una cámbra exterior, oberta sempre, pera rebre 'ls obséquis dels vivents y celebrarhi 'ls ritos fúnebres. De

⁷¹ Nota en el marge de la quartilla: "VAL". El darrer paràgraf està ratllat. L'anotació al marge assenyala, però, que a la fi Casades donà el text per bo.

⁷² Nota en el marge de la quartilla: "VAL". Vegeu la nota anterior.

⁷³ Nota en el marge de la quartilla: "VAL". En aquest cas, el text no està ratllat.

⁷⁴ Nota en el marge de la quartilla: "VAL". L'anotació fa referència a tota la quartilla. El text no està ratllat.

vegades no existia aqueixa construcció exterior, y allavors la piramide 's ~~tencava~~ alsava dintre d'un clòs, rodejat d'un ampit d'obra, ~~dintre~~ que servia pera aislar la tomba y pera reunirhi 'ls parents ó sacerdots ~~que~~ en los actes de cerimònia ó d'honor al difunt.

La construcció d'aqueixas petitas piràmides era, en general, descuidada, feta de filadas de pedra en ~~disminuició~~ voladís? “encorbeillement” y de obra, recoberta aquesta ab un estuch blanch. Quan l'home no las destruí, aqueixas necròpolis semblarian un campament ~~ple~~ plé de tendas de campanya. Pot dirse que avuy ja no existeix aquell cementiri ossiriá, y sols ~~las~~ lo gran nombre d'estelas funeráries que ^[66] han ~~donat~~ produït las excavacions de Mariette,⁷⁵ donan alguna llum sobre la desapareguda ciutat dels morts, que 's refiären de la protecció d'Ossiris.

⁷⁶ Junt ab aquest sistema d'enterrament, en l'Imperi mitjá s'introduïren las ~~tombas~~ sepulturas obertas á la roca, ó sian, las covas funeráries. Las mes interessants pertanyen á la epoca de la XII^a dinastia, - (2851 ab J.), ~~correspo~~ y 's trovan en las necròpolis de Beni-Hassan y Syont [sic],⁷⁷ situadas una y altra entre Memfis y Abydos. - El primer que cridá l'esment sobre aqueixas sepulturas fou el célebre Champollion,⁷⁸ l'inmortal intérprete dels geroglífichs. Despres d'éll, Lepsius, Prisse d'Avennes⁷⁹ y molts altres han ~~fet~~ estudiat detingudament aqueixas construccions ~~rep~~ rupestres; y interpretant las inscripcions de que están plenas aqueixas covas funeráries, s'ha pogut coneixe 'ls cámbis ~~no~~ s experimentats en ^[7] els sentiments religiosos dels egípcis, desde la epoca anterior, y las modificacions sofertas en el modo d'ésser social y polítich del poble nilòtich.

Aném á ~~véure~~ parlar de la disposició d'aqueixa tomba típica del Imperi Mitjá. S'obria ~~en la vorada d'una montanya rocosa~~. La al peu de la serralada arabica

⁷⁵ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 251.

⁷⁶ Nota en el marge de la quartilla: “Hipogeos. Beni-Hasan”.

⁷⁷ Casades va transcriure malament el topònim de “Syout”, citat correctament a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 251.

⁷⁸ Jean François Champollion (Figeac, 1790 – Paris, 1832). Egiptòleg. Fou, entre d'altres, conservador de la col·lecció egípcia del Museu del Louvre (1826) i catedràtic d'Egiptologia del Collège de France (1831). És considerat com el pare fundador de l'egiptologia, gràcies al seu desxiframent de l'escriptura jeroglífica. Entre les seves obres, destaquen *Lettre à M. Dacier relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques* (1822), *Précis du système hiéroglyphique des anciens Égyptiens* (1824), *Lettres écrites d'Égypte et de Nubie en 1828 et 1829* (1833), *Grammaire égyptienne* (1836) i *Dictionnaire égyptien en écriture hiéroglyphique* (1841).

⁷⁹ Émile Prisse d'Avennes (o Avesnes) (Avesnes-sur-Helpe, 1807 – Paris, 1879). Egiptòleg i arqueòleg. Fou, entre d'altres, enginyer i arquitecte al servei de Mehmet Ali Paixà a Egipte, i fundador de la *Revue orientale et algérienne*. Entre les seves obres, destaquen *Histoire de l'art égyptien d'après les monuments depuis les temps les plus reculés jusqu'à la domination romaine* (1868-1877) i *L'art arabe d'après les monuments du Kaire, depuis le VIIe siècle jusqu'à la fin du XVIIe siècle* (1869-1877).

libyca,⁸⁰ damunt del riu, en lo síngle que forma, en aqueix indret, la montanya. (Un pòrtich, obert ~~en~~ á la roca, y format viva, y format per duas ó tres columnas, en las quals s'ha volgut veure l'origen llunyá de la columna dórica ~~dels grecs~~, fórman l'ingrés, destacántse la negror de aqueix buyt fet á la roca, ~~sobre~~ en la blancor del rocám.- Ditas columnas sostenen un arquitráu y una mena de coronisa. Seguidament vé la cámbra, que no reb altra llum que la que penétra per la porta que s'obra al fons del pòrtich; el sostre, tallat també ~~en~~ á la roca, te forma de volta. Un ninxo fondo, practicat en la ^[8 81] (paret, servia pera posárlhi la estàtua del difunt.) [sic] ~~D~~²Aqueixas covas sepulcrales contenian una ó duas cambras, y en aquest cas, en la mes apartada del ingrés, s'obria 'l pou que ~~portava~~ baixava á la fossa, ahon ~~+~~ s'hi depositava 'l sarcófach.- Aqueixas cambras feyan l'ofici de capella, ahon se reunían els víus pera honrar la memoria dels morts y celebrarhi 'ls actes rituals. Las tradicions del antich Imperi vívian; lo que variá fou la disposició de la morada dels ~~morts~~ difunts.

Per lo demés; la construcció d'aqueixos hipogeus ~~rele~~ revela que 'ls arquitectes nilòtichs continuávan ~~son~~ essent tan experts y tan artístas com sos antiquíssims antecessors. Si las construccions en plé áyre 'ns admiran; las subterránneas no 'ns causan menys sorpresa. Lo trevall en ~~+~~ buydar, pulír, y trevallar la roca, sense tráurela de son sèti, es tan admirable, com lo d'extráurela de la ~~cante~~ pedrera, transportarla y ^[9 9] obrárla. Es mes; la necessitat sentida pels ~~antichs egíp-~~ súbdits dels primers faraóns de representar en els murs de las mastabas tota la vida ~~de a~~ en acció del difunt, pera que 'l doble visqués realment, rodejat de lo que mes convenia á la classe y quefers del mort mentres estigué en lo mon; aixis mateix, en las parets de las covas de la necrópolis rupestre de Beni-Hassan,⁸¹ s'hi reprodueixen, ab una admirable minuciositat y ab exactitut pasmosa, todas las escenas de la vida extra-tombal. Aixis, per exemple, en la tomba estudiada per Mariette,⁸² pertanyent á Numhotep, está plena de pinturas, verdaders quadros de género, com diriam ara, de la vida íntima dels egipcis de 4.800 (?) anys enrera.⁸³ El difunt se trova com á casa seva, mentres vivia; y se 'ls representa pescant, cassant, menant sos remats á la pastura, construint barcos, aprofitant sa riquesa forestal, conránt la vinya, ~~ber~~ fent ~~despres las feynas de~~ la verema; llaurant lo camp; ^[10 10] dedicantse al sport, y fins jugant als escáchs.....

Tota la riquesa ~~d~~ en aqueixos enterraments era pintada á las parets; res, donchs, d'estátuas, mobles, joyells y viandas. La facilitat d'entrar á las cambras

⁸⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Clixé del Centre".

⁸¹ Nota en el marge de la quartilla: "Clixé – "Centre"".

⁸² La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 256 i seg.

⁸³ Nota en el marge de la quartilla: "(XII dinast^a)".

hauria ~~facilitat~~ apressat la desaparició de lo en éllas depositat. Per aquest motiu, tot era figurat.

La precaució presa pels homes de 48 sigles enrera⁸⁴ pera conservar sas obras d'art en las maravellosas ~~obras de las~~ covas ~~sepu~~ funeràries de Beni-Hassan, l'han feta inútil la ~~estúpida~~ barbàrie dels civilisats de nostres dias.- En efecte; haventse fet de moda, especialment entre 'ls inglesos, nort-americans y alemanys enriquits, el visitar, per orgull ó curiositat, sense cap intent científich, los monuments del antich Egipte; aqueixas admirables pinturas del Imperi medi faraónich han sofert las depredacions dels visitants; alguns, robant, á cops de martell, frag-^[11] ments d'aqueixas pinturas; altres, mes estúpits, posant sos desconegudíssims ~~m~~ noms en ~~le~~ aqueixos quadros, y tots, empastifant y fumant, parets y sostres, ab las atxas, per ~~f~~ ferse llum, ennegrint los tons clars y fent mal-bé las delicadesas esquisidas del pincell y del dibuix.

¡Quanta ~~estupidesa~~ bestiesa acumulada pera fer el mal, sense cap profit ~~+~~ per ningú...! [sic] Fins, ~~erech~~ una empresa industrial tractava, no sé si s'ha fet, d'instalar la llum eléctrica dintre de las piràmides y cámbres sepulcrales, pera que la ~~id~~ indocta taffereria pogués, ab mes comoditat, contemplar, com en un ~~gabinet de fi~~ una barracot [sic] de figuras de cera, totas aquellas “cosas tan extranyas”, ~~calificació~~ única calificación que ~~meresqué~~ mereixen, las obras d'art antich, per la ignorancia ~~+~~ moderna!

A mes d'~~Abydos~~ del lloch citat, Thebas també conserva alguns^{[12 12]85} monuments d'aqueixa época, si be no tan ben conservats; ~~com~~ devent anar á Fayoum, pera trovar, pertanyents á la XIII^a dinastia, (altres monuments funeràries, baix la forma de piràmides; empro, sense la importancia de las primitives, y molt mes mal conservadas. La época de decadencia que representa pera l'Egipte la invasió del [sic] Hicsos, queda ben palesa en los monuments d'aqueix periodo que han arribat fins á nosaltres.

La tomba en lo ~~Nou~~ Imperi Novell.-⁸⁶

Quan l'Egipte recobrá la independencia perduda, al treure de la sagrada terra del Nil, els extrangers que durant alguns centenars d'anys la profanàren, al apoderarse del imperi Faraónich, senyalant una época ~~de decadencia~~, que la historia coneix baix^[13 13] la denominació dels Hicsos ó pastors, la renaixensa del país nilòtich fou tan gran y tan poderosa, que ben certament pot dirse, que 'ls reys de las dinastias XVIII, XIX y XX ~~dinastias (sigles XV, XIV y XIII)~~ (anys del 1703 al 1462; del 1462 al 1288 y del 1288 al 1110 av. de J.C.) portaren á l'Egipte al

⁸⁴ Nota en el marge de la quartilla: “29 19—48”.

⁸⁵ Nota en el marge de la quartilla: “Necropolis Thebana del Imperi Mitjá. Fayoum.”.

⁸⁶ Nota en el marge de la quartilla: “La Tomba del Imperi Novell.”.

major grau d'esplendor, que eclipsaren, quasi, las glorias dels monarcas de las dinastias del Imperi antich. Els noms dels ~~Ramsés II, ó Sesóstris, com li deyan els grechs~~ Thotmés, Hatasú, Amenhotep, Tutankhamen, Ramsés, Seti, etc, ómplen en tanta gran manera 'ls anals nilòtics, ~~com nostre alt rey En Jaume I enllumena esplendorosament tota la historia de nostra estimada pàtria.~~ L'època dels Ramessidas es representa pera la' Art egípci lo que 'l Renaixement pera nostra època.

^[14 14] ~~Mes, no avansém conceptes, que hauríam despres de repetir. Concretantnos á la tasca que portém entre mans, ó sia, 'l tractar de las~~⁸⁷ Las tombas durant l'imperi Novell, observarém que la costum que s'inaugurá en l'Imperi medi, d'obrir en los ~~estats~~ vessants de la singlera de la serralada lybica las covas funeráries, prengué son desenrotlló definitiu á la època que aném á estudiar, vestint de tota ~~magnificen~~ magnificencia la casa soterriana dels morts. – En lo lloch desert y ~~de~~ selvatge conegut per Bab-el-Molouk⁸⁸ (ó la porta dels reys), els monarcas egípcis feren obrir en lo rocám lybich llurs suptuosas tombas, que son la admiració dels curiosos y materia d'estúdi pels sábis. ^[15 15] La cinglera, de mes de 100 metres d'alsada, que ~~agejant~~ ajeganta sa massa imposant prop lo Nil, fou profundament ~~penetrada~~ perforada, en tots sentits, pera obrirhi las galerias, pous y fossas dels senyors soberans de l'Egipte.- La idea de cova, speos, no semblá als escriptors grechs prou exacte pera calificar aqueixas obras admirables, y las hi donaren el nom de Syringes.⁸⁹ Aquestos hipogeus servíren pera enterrament dels soberans, dels grans sacerdots, y dels magnats y poderosos, imitant, y devegadas, sobrepujant aquéstos, la riquesa ab que 'ls primers adornáren llurs tombas.- Els arquitectes ~~de Sétí y de Ramsés~~ [sic] volguéren, lograntlo, ésser superiors, en atreviment y en magnificencia, als constructors de las mastabas y de las piràmides, y, com que 'ls coneixements ^[16 16] y 'ls medis de qué disposavan eran majors que 'ls de las èpocas primitives, llur ambició d'arribar á lo insuperable tingué complerta satisfacció. Si las construccions de Cheops y sos successors de las primeras dinastias semblaren obra de gegants y semi-deus; las obras dels ~~R~~ arquitectos del Imperi Novell volguéren semblar ~~com~~ exidas ~~dels~~ de las mans y sabiduria del mateix Ammon.-Ra [sic], d'Orus ó de Pthah.- Son verdaderament divinas.

Es un art sábi y refinat, al ensemps que inmens, el que caracteriza la gran època del Egipte, baix el céptre dels Usertásen, Amenemats y 'ls Ramessidas; y la obra mestre d'aqueix temps, com veurém despres, no fou precisament la tomba, com abans, sinó 'l temple. Cap mes poble ha igualat, ~~ab~~ la esplendorosa magnificencia ab que elevá la casa de la divinitat ~~l'Egipte~~; l'únich que s'hi acostá, imitantlo, fou

⁸⁷ Nota en el marge de la quartilla: “→”.

⁸⁸ Nota en el marge de la quartilla: “Bab-el-Molók}”.

⁸⁹ Nota en el marge de la quartilla: “Syringes.”.

lo poble hebreu ^[17 17] en son gran temple únich, á Jerusalém; y 'l poble bisantí, en la maravella que erigí á la Santa Sabiduría, l'emperador Justiní.⁹⁰

Els faraóns de la [sic] dinastias XVIII, XIX y XX, donant tota la importancia á la capella funerària que, ab mes ó menos modestia, formava en los temps antichs de las primeras dinastias, un anéxe de las piramides y ~~de~~ de las mastabas, la convertiren en un temple magnífich, com el millor que 's pogués erigir als deus; perque, essent, al morir, ~~altres deus~~, los faraons, igualats á la divinitat, no volguéren prescindir de que se'ls hí rendis un culte com al mateix ~~Phthah~~ Amon, deu y senyor de Thebas, capital de tot l'Egipte.

Desde Seti 1^{er}⁹¹ la montanya lybica, situada al ponent, de la ciutat, fou donchs perforada pera obrir en sas entranyas de dura roca, el lloch de repós del [sic] ^[18 y 19 18] faraóns. Lo Poblet de las dinastias tebanas, fou, ~~deus~~, aquell punt desert y d'imposant aspecte, anomenat la Vall del [sic] Reys. Desde que Belzoni,⁹² en 1818, trobá, en aqueix lloch solitari, la tomba del faraó Seti 1er,⁹³ fins á la hora present, els egiptólechs han ~~refet~~ completat las séries de monarcas y de llurs familias, ~~degut~~ per médi de las excavacions y del estudi aprofondit de la necrópolis tebana, donant els mes impensats resultats. Al peu de las singleras lybicas, y en la trista y desolada planura que s'extén fins el Nil, es ahon Mariette comensá á descobrir els temples que 'ls ~~far~~ Ramessidas erigiren á s llur memoria.

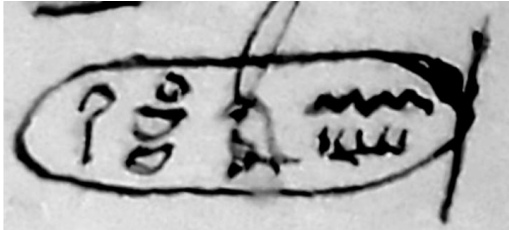

Fig. 5. Dibuix de Casades d'un cartutx reial en el marge de la quartilla 18

⁹⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Les catedrals gòtiques formen una classe a part, no confundible, per molts estils, ab els temples egipcis."

⁹¹ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "y abans, en temps de Tutankhamen,".

⁹² Giovanni Battista Belzoni (Pàdua, 1778 – Ughoton, 1823). Explorador, enginyer i pioner de l'arqueologia a Egipte. Polèmic pels seus particulars mètodes d'excavació, Belzoni va treballar, entre d'altres, al gran temple d'Abu Simbel, la tomba de Seti I i la piràmide de Quefrè. Entre les seves obres, destaca *Narrative of the Operations and Recent Discoveries within the Pyramids, Temples, Tombs and Excavations in Egypt and Nubia* (1820).

⁹³ La referència a Belzoni prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 266.

Aqueixos temples, conforme han revelat las inscripcions y 'ls cartouchos (~~carteles~~) targetons reals, son verdaders monuments nacionals, santuaris públichs, que 'l po-^[20 19]ble, representat per sos reys, consagrà als grans deus, prínceps eternals del mon, y fidels protectors de la rassa egípcia. Aqueixos monuments, desde' [sic] la dinastia XII fins als Ptolomeus, foren sempre objecte de la pietat dels reys y del poble, anantlos engrandint ó enriquint successivament, fins á venir á ésser els museus y de tot lo gran Art, y 'l dipòsit de las mes grans riquesas; y ¡oh! signe de verdadera cultura, de la qual nostra época no 'n dona exemples!; quan los conquistadors extranjeros, y las revolucions politicas y las guerras religiosas causáren destruccions ó ~~desperfectos~~ desperfectes en aqueixas obras maravellosas, tornada la pau, apaybagada la lluyta, sufocat lo motí y rebombóri popular,^[21 20] allavors, fos qui fos qui guanyés, s'apressava á reparar els mals causats als monuments, restaurántlos, ab amor é inteligencia, y esborrant tots los senyals d'opróbi que haguéssen sofert aquellas construccions. Lo qual explica que 'ls grechs y 'ls romans de la baixa epoca, troessin, quasi intactas, aquí las obras dels faraons, per aqueixos sobrevinguts, já; allavors, antiquíssimas, y que, malgrat ésser enemichs y dominadors del país, respectáren las creencias, els sentiments y modo d'ésser de la rassa vençuda. Havia de venir nostra época, civilisadíssima, enormement avansada, pera destruirho tot, sense restaurar res, barroerament, estúpidament.⁹⁴

^[22 21] ~~Aquí teniu un d'aqueixos temples, maravellosos, obra de tot lo poble egípcie. Karnak. Gran sala hypostila de Ramsés II.~~⁹⁵

Ab els temples dels monarques tebens, no passá com ab les piràmides dels faraons memfitas; donchs, ~~mentres~~ que 'ls edificis que aquéstos aixecáren pera son enterrament, si no 'ls acabaven en vida, sos hereus no 's cuydavan ~~d'a~~ de completarlos; mentres que 'ls monuments que comensáren á erigir los Ramessidas, pera llur gloria póstuma, si no 'ls podían véure del tot enllestits, els reys successors los continuavan y, si podian, els deixavan ~~d'~~ acabats.

El mes antich d'aqueixos temples fou construit per la regent del imperi, la célebre Hatasu,^[23 22] situat en lo punt dit Deir-el-Baharí. Las inscripcions han donat á coneixe la historia y fets d'aqueixa dona extraordinaria, esposa y jermana de Toutmés II^a, qui governá l'Egipte durant 17 anys, á nom de son jermá Toutmés III, en qual regnat un estol de navíls egípcis portá molt lluny del Egipte sas conquistas.

⁹⁴ Nota al final de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "(Aixó escrivia quan no haviam patit encara 'ls horrors de la guerra mundial de 1914-18; ni la nostra setmana trágica del 1909 y la malehida 2ª república espanyola del 1931 y l'any trágic de 1936-7....!!)".

⁹⁵ Nota en el marge de la quartilla: "Cabot n° 126".

Altres edificis que fan honor als grans arquitectes de l'Egipte del Imperi Novell, és el Ramesseum. Aquí teniu la galeria de las Cariàtides.⁹⁶ Aqueix ~~sepe~~ ^{sopèrbi} monument no és altra cosa que la tomba d'Osymandíes, segons s'ha vingut anomenant aixís erràdament. ~~Aqu~~ Mes, la atribució certa d'aqueixa meravella ha de fer-se a Ramsés II^a. L'esperit d'aqueix gran faraó reviu en totes las parts ~~de~~ de tan ^[24 23] magnífic edifici: "Aqueix gran conquistador, diu Chipiez, sembla que encara hi viu y hi respira, tan magestuós y reposat, com la calma en repós, amenaçador y terrible en son quietisme secular."⁹⁷ La estatua ~~assentada~~, alta de 17 metres, ~~estava~~ s'adreçava al mitj del pati del gran temple-tomba. Avuy, jau, a trossos, per terra,⁹⁸ sense que s'atreveixi cap força humana, reparar la injúria. Un respecte que, per tradició s'es trasmés de generacions a generacions, no ~~é~~ gosa posar ~~hi~~ la ma, però no profanarlas, las colossals despulles d'aqueix monarca extraordinari, gegant del poder, que sembla encara amenaçar ab sa moles feixuga a la feblesa de ~~nostres temps~~ ^{sos} son poble, aclaparar y no consentint que s'aixequin sos ^[25 24] colossals despulles fins que 'l poble Egípcí, ~~sepe~~ ^{sop} sobreposantse al aclapament que 'l domina, donga 'l crít d'independència y de llibertat, y allavors, será l'hora de recullir los trossos del colós, y alsantlos damunt del gegantí pedestal, ésser el monument ~~de la autonóm~~ que 'ls egípcis d'ara a elevarán a la autonomia.

Y aixó que vos dich, pot ésser tindrà compliment, perquè, en el ~~gener~~ ^{gènere} universal despertar dels pobles oprimits y vexats, que caracterisa 'ls temps miserables ~~que~~ en quins vivim, figura l'Egipte; y 'l crít de despertat, oh poble! ~~la~~ l'ha llençat suara mateix,⁹⁹ ^[25bis] el gran patriota egípcí, Mustafà Kamal Pacha.¹⁰⁰ Aquest ha dit a son poble y als Estats d'Europa: "Jo vuy treballar, ab la paraula, ab l'escrit, ab l'escola, ab ~~el dia~~ la premsa, ab el llibre, a per desvetllar el patriotisme de mos compatriotas. Vull tornar els Egípcis al Egipte; y l'Egipte als Egípcis"¹⁰¹.¹⁰²

⁹⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Clixé de Cabot n° 128".

⁹⁷ Traducció no literal de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 272.

⁹⁸ Nota en el marge de la quartilla: "1-3-4 2 3 Cabot".

⁹⁹ Nota en el marge de la quartilla: "VAL". L'última línia de la quartilla 24 i els dos primers paràgrafs de la quartilla 25 estan ratllats. L'anotació al marge sembla indicar que finalment Casades donà per vàlid el text.

¹⁰⁰ Mustafà Kamil Paixà (El Caire, 1874 – 1908). Jurista, periodista i líder nacionalista egípcí.

¹⁰¹ Nota en el marge de la quartilla: "VAL". Al igual que en la quartilla 25, tot el paràgraf està ratllat.

¹⁰² Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Després de la guerra europea (1914-1918), l'Egipte ha obtingut la autonomia".

¹⁰³ Nota al final de la quartilla: "Continúa a la quartella 25". Casades va inserir el contingut de la quartilla 25bis entre els dos darrers paràgrafs de la quartilla 25.

~~Seguim:~~ Lo qué la malament anomenada tomba d'Osymandíes, es per Ramsés II; Medinet Abou, es pera Ramsés III. Aqueix temple ^[26 25] colossal se'l podria anomenar, segons Chipiez, lo Segon Ramesseum.¹⁰⁴

Aquí vos presento las columnas y pilón de Medinet-Abou¹⁰⁵

Els relleus ~~que~~ y las inscripcions ~~que~~ ~~ente~~ decoran aquest ~~p~~ temple, contenen una de las páginas mes importants de la historia antigua; ~~es el códice mes interessant de quan s'han escrit en el mon y per lo que á nosaltres ens interessa~~ podem dir, ~~que en aquell temple hi ha consignada la primera notícia de nos d'un dels pobles primitius que habitaren la nostra terra.~~ El Khetas per quan, en ells, se consignan la ~~que~~ victòria obtinguda per Ramsés III contra la federació dels pobles del Nort y del Oest, ó com, s'anomenan ^[27 26] també, 'ls pobles de la mar, que son los aborígens nostres, es dir, las rassas que poblavan las costas é illas del Mediterrá, que, per primera vegada, figuren en la historia.

Altre recort de nostres primitius antecessors, en la terra que tením per pàtria, se trova en lo gran temple de Karnak, de quín havém parlat suára. Ramsés II tenia, segons sembla, un cos de guardia compost de gent, que feu presonera, provinents de la encontrada, ~~que es~~ per nosaltres dita ampurdanesa, anomenats en ~~les~~ las inscripcions ~~ab~~ Sartinau, Sairdina, Shardana, y quina gent, s'ha dit, habitavan la Sardenya, el Rosselló, ~~la Sardenya~~ y l'Ampurdá. En el mur del temple de Karnak se'ls representa ricament vestits, ab espasas de dos tallants y provistos d'escuts rodons; cubreix son cap un capell damunt del ^[28 27] quin 's veu una bola ó esfera, y abdos costats unas alas ó banyas. Lo color de la cara, lo cabell y barba negres, los trets de llur fisonomia, 'ls separa dels altres pobles representats en las pinturas y relleus karnakianas. Se tracta de nostres antecessors de 15 sigles abans de J. C.¹⁰⁶

D'aqueixa época son los famosos colossos de Amenóphis III, coneguts desde la Antigüetat per les Estatuas de Memnon.¹⁰⁷ que acompanyavan el gran temple-sepúlcre, que aquell faraó 's feu alsar, y del qual sols ne quedan petits vestígis,

¹⁰⁴ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 273.

¹⁰⁵ Notes en el marge de la quartilla: "Centre" i "VAL". La frase està ratllada. Tanmateix, l'anotació de Casades sembla indicar que finalment decidí projectar una imatge del conjunt monumental de Medinet Habu.

¹⁰⁶ Nota en el marge de la quartilla: "(1) Aixís ho creu en Pella y Forgas en sa 'Historia del Ampurdán'". Casades es referia a Josep Pella i Forgas (Begur, 1852 – Barcelona, 1918). Historiador, polític i jurista. Fou, entre d'altres, president de la Comissió de Monuments Històrics i Artístics de la Província de Barcelona des del 4 d'abril de 1913 fins el 9 d'octubre de 1918. Entre les seves obres, destaquen *Las cortes catalanas* (1876, amb Josep Coroleu), *Lo Sometent* (1877, amb Josep Coroleu), *Los Fueros de Cataluña* (1878, amb Josep Coroleu), *Historia del Ampurdán* (1883), *Llibertats y antich govern de Catalunya* (1905) i *Código civil de Cataluña* (1916-1919, quatre vol.).

¹⁰⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Clixé Cabot 129 y Centre".

demonstrant la gran magnificència que deuria tenir aqueixa construcció, eclipsada, mes tart, per lo Ramessesum.

Els egiptòlechs s'han volgut explicar la ~~nova~~ disposició de las tombas faraónicas durant ^[29 28] l'imperi novell, al separar considerablement el punt del enterrament, de la capella ó lloch de reunió dels sacerdots y dels visitants del difunt, de tal manera que 'l doble no podia ni sentir las oracions, ni aprofitarse dels perfums de las cerimonias fúnebres, com succehía en las antigüas construccions funerárias, indicant que s'havian abandonat las infantívolas creéncias de la época primitiva, espiritualisántse mes el concepte de la vida d'ultra tomba.= Lo célebre llibre dels Morts,¹⁰⁸ ~~Aqueix~~ Aqueix consisteix en un ~~códich~~ códich de moral, que contribuí, tal vegada, poderosament, á aqueix radical cámbi d'idéas y de sentiments – Si be es vritat que molts de sos preceptes, máximas y ritos existían já en l'Antich Imperi, ~~es~~ no es menos cert, que durant las dinastías tebanas prengué mes desenrotllo l'esmentat Llibre, quedant allavors definitivament complert y acabat.

^[30 29] A mes d'aixó, els grans monarques ~~Touh~~ Thoutmés, Seti 1er y 'ls dos Ramsés, de las dinastías ~~XVIII~~ y XIX y XX, afavoriren de tal manera las grans construccions que ~~s'enmell~~ s'enmirallan en las tranquilas ayguas del Nil, que, al tractar de donar ~~al~~ á la capella de la tomba tot son desenrotllo, la convertiren en un temple tan espléndit y tan rich, com el que aixecáren á las divinitats superiors del imperi. Aquesta part visible de la tomba, 's volgué que fos lo mes rica possible, perque aixís quedava exteriorisat lo poder del faraó y la riquesa del magnat que la feren construir.- Tot diferent fou el criteri seguit quan se tractava de la tomba propiament dita, oberta en las entranyas de la roca, fora de la vista de tothom. En aquesta part, lo que 's buscá fou la habilitat, la ^[31 30] ciencia del constructor, mes que 'l bon gust del artista y la manifestació dels recursos del ornamentísta y decorador.¹⁰⁹ El fi que 's buscava era donar seguretat al mort de que sa mómia no havia d'esser jamay destorbada ni molestada en sa vida eternament quieta, ~~ni y~~ y tota la ambició del arquitecte al obrir ~~laos~~ syringes corredors, y 'ls pous y las cambras en las entranyas de la montanya, consistía en dificultar, á tot vivent, la entrada en lo lloch del repós etern; y pera lograr aquest

¹⁰⁸ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: “del qual, ó sia, de lo què es y de son contingut, ne donarem una lliçó especial, (ho ~~demostra~~ en Ms separat.)”. Casades es referia a la conferència intitulada “La Moral en l'antich Egipte – El llibre dels Morts”, que dictà l'1 de març de 1928 al CEC (*La Veu de Catalunya*, 28/02/1928, pàg. 4; *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya* 395 (1928), pàg. 146). El text d'aquella conferència es conserva en la mateixa caixa que els manuscrits que publiquem aquí, i l'editarem pròximament.

¹⁰⁹ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: “(Lo qual es característich en la tomba de Tutankhamen). Veure 'l Ms. separat”. Casades es referia als textos que vàrem publicar a Jordi Vidal, “Les conferències arqueològiques de Pelegrí Casades (2): la tomba de Tutankhamon (1924-1929)”, *Historiae* 19 (2022): 39-115.

fi, ~~fi~~ se dissimulava la porta de la tomba, ~~obert~~ tapantla ab lo major esment. En las [sic] ~~tem~~ enterraments dels particulars, sovínt, s'obria un petit páti circuít per un mur, ahon s'entrava per una mena de pórtich, ó una torra, ab los murs inclinats, simulant una pirámide; mes, ^[32 31] las tombas reals se prescindi d'aqueixa disposició, perque, 'l doble del faraó, rebia las ofrenas y 'l culte en la capella ó temple alsat á baix, á la plana.

El cementiri reyal dels Ramessidas, mercés á la costum de dissimular ~~son in~~ los ingressos, pasáren tota la llarga época de la antigüetat quasi desconeguts; algunas tombas, ab tot, foren conegudas pels romans; mes, fins als nostres dias, y degut al esforços verdaderament gegantí dels sábis egiptólechs, ajudats pels governs dels paissos civilisats y per las universitats de las nacions cultes, han sigut possible descobrir, quási, la totalitat d'aqueixos enterraments reals, verdaderas ruínas de tota riquesa, tan en lo sentit material de la paraula, com en lo concepte; d'havernos enriquit ^[33 32] ab coneixements, jamay somiats, sobre la historia de la humanitat, permetent recular sos anals á milers de centúrias. El sábi arqueólech Jordi Ebers¹¹⁰ tingué la sort, en 1872, d'obrir el camí á las grans trovallas al descobrir la hermosa tomba privada de ~~Amen~~menénhebo Amen-hotep.¹¹¹

Sols la práctica y la experiencia, obtinguda despres de moltas tentativas infructuosas, han fet possible als egiptólechs reeixir en ~~sa~~ llur tasca penosíssima. La ~~in~~extricable laberinte obert en lo cor de la montanya, y format de corredors, pous y cámbra, y tot, dissimulat díntr de las foscas entranyas de la roca, deixan enrera la sabiduria ~~que~~ y l'enginy que 'ls constructors de las pirámides emplearen pera evitar que las despullas reals, vivificadas pel doble, fossen ^[34 33] profanadas y las riquesas en la cambra dipositadas, ~~fossen~~ servissen de botí espléndit als lladres. Mes, malgrat l'excessiu saber dels arquitectes nilótichs, l'esperit de rapinya, primer, y l'esperit científich, despres, feren, sovint, inútils tantas combinacions. Ab tot; malgrat los ~~cent~~ anys que dura lo remenament de ~~las las entranyas de~~ tota la terra egípcia, en lo plá, en la montanya, en la superficie y en sas entranyas, l'Egipte no 'ns ha revelat, encáre, tots sos secrets; la conquista del Imperi mort dels Faraons encara no s'es acabada; ni s'han assolít els darrers

¹¹⁰ Georg Moritz Ebers (Berlin, 1837 – Tutzing, 1898). Egiptòleg i novel·lista. Fou, entre d'altres, catedràtic d'Egiptologia de la Universitat de Leipzig. És famós sobretot pel descobriment i edició del papir mèdic conegut precisament com a Papir Ebers. Entre les seves obres, destaquen *Ägypten und die Bücher Moses* (1868), *Durch Gosen zum Sinai* (1872), *Papyrus Ebers* (1875) i *Ägypten in Bild und Wort* (1879-1880). La referència a Ebers prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 285.

¹¹¹ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: “Els maravellos descobriment de la tomba de Tutankamen, penúltim faraó de la XVIIIª dinastia, per Carnabon [sic] y Carter, forma época en els anals de la egiptologia. (Végis lo que tenim escrit sobre aquest particular) – (Conferencies de 1924 y següents)”.

térmes d'aqueix món inmens é inacabable, ~~de~~ que 'l Nil feu ~~néixer-neix~~ náixer, y que éll conserva y farà viure fins á la consumació dels sígles.

La construcció de las pirámides, certament, ^[35 34] admiran per sa inmensa ~~alsada~~ mole; la construcció ~~de las syringes~~ dels hipogeus tebanas espantan per sa profunditat; ~~insondable~~; aquéllas sembla que vulgan pujar fins al domínis [sic] del Sol radiant; aquéstas semblan que búsquin lo ~~fo~~ centre de la terra; unas y altrás son prou admirables pera créurelas obras superiors al esforços humá.

La mes hermosa y la mes complerta de las tombas dels faraóns Ramessidas, es la de Séti 1er, explorada per Belzoni,-¹¹² Tota [sic] élla está ricament decorada, ab los murs cuberts d'estuch y de pinturas, y que guardá la momia d'aquell rey en hermós sarcófach d'alabastre oriental, al fons de la cámbra, oberta dintre la roca, á 145 metres de la entrada exterior y á 56 metres de profunditat á sota 'l nivell de la vall en que s'excava aqueix mo- ^[36 35] nument subterráni. Las tombas de Ramsés III^{er} té 125^m y la de Siphtah 112 metres, de llargada, ~~per en la profunditat de la terra~~ obertes en las entranyas de la roca. Maravella l'esfors que representan aqueixos trevalls fets 3.400 (?) anys enrera, sense las máquinas perforadoras, ni 'ls explossius, ab que compta la enginyieria moderna.- Las foradadas del St Gotart y del Simplón ~~son~~ reclaman, es vritat, nostra admiració; mes, las obras subterránneas dels Ramessidas causan verdader esglay, perque, l'atreviment de la construcció s'ho porta.- Y com pera distraure al visitant, ~~l~~ queda dissimulat l'esfors del titánich trevall, ab la profusió de pinturas y relleus, ~~que~~ complicats y elegantíssims que ómplen las parets, els pilans y els sostres; lo cisell, y la pintura ho omplan tot; no queda cap espay ~~ni~~ despullat; es una orgía de colors; un sómni poétich.

^[37 36] Deus y homes, héroes y génis, animals y plantas, á centenars, donan vida al rocam, ab sas actituds, ab son agrupament, y, tot colorit brillantment, aixis las esculpturas, com los assumptos pintats, conservánt la frescor y vivesa de tons com si l'artista de ~~45~~ ³⁴ sígles enrera ~~acabés~~ hagués acabat, avuy mateix, sa tasca immortal. Es un misteri encare, cóm ho feren aquells admirables mestres del color y del dibuix, pera lograr un conjunt tan complicat com armónich, tan delicat com plé de vida, trevallat sota terra, sense que la llum del dia pogués donárloshi el valor volgut dels tons y dels matisos. ¿Ab ~~aq~~ quina llum artificial trevallavan aquells pintors y sicellavan els escultors sos precisos relleus? Es un de tants misteris del vell Egipte que no 'ns ha volgut revelar encare. Algu ha díit si lograven fer entrar la llum de fora estant, per medi d'una ^[38 37] sábia y complicada combinació de reflectors, que suposaria uns coneixements de ~~la~~ la óptica, increíbles.

¹¹² La referència a Belzoni prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 286.

Y totas aqueixas representacions de cosas vivas y viscudas, com se diu ara, que ómplan totas las siringes cambres de las tombas tebanas, obtingudas ab un acópio de trevall y paciencia enormíssims, no 's feu pel sol desitj d'adornar espléndidament la morada del difunt. No; aixó obehía, com várem veure al tractar de las mastabas del Imperi Antich,¹¹³ quals corredors y cámbres també estavan plenas de quadros pintures y relleus, ~~al~~ á la creencia, arreladíssima, de que 'l doble gosava materialment ab aquellas representacions, reproduint en la tomba 'ls plahers, y satisfent las necessitats que en vida mes estimá; y, tot aixó, per la forsa de las oracions y pel poder miraculós d'Ossiris. Empro; á mes d'aixó, com que^[39] ~~els~~ ^[38] concéptes sobre 'l destí ulterior del home, ó millor, de la anima, (ba), en temps del Imperi ~~h~~ thebá, s'espiritualisá moltíssim, prenent un aspecte mes profund y mes; moral; resulta que 'ls egípcis, súbdits dels Ramessidas, creguéren que l'ánima no 'n tenia prou en tornar á revivre uníntse á la mómia, sino que l'ánima, al separarse del cos, emprenia sota terra un llarch y penosíssim viatge, en el qual devia sufrir terribles moltas probas; un verdader purgatori y aquéstas eran mes ó menys terribles segons s'hagués, durant ~~los~~ sa vida terrenal, ~~fet v~~ exercitat ab actes de virtut, ~~ó de maldat~~ ó comés maldats. Al final d'aqueixa penosa vía, sota las foscas tenebras, compareixía l'ánima davant del tribunal ahon séyan Ossiris-Khent-Amenk, sol de la nit, rodejats de quaranta-dos membres dels jurat infernal, quins havian de judicar, sobre ~~la~~, fallar com á Senyors de^[40 39] la veritat y de la justicia, 'l litígi de la salvació de l'ánima, segons ~~las cont-respostes~~ quin fós lo resultat de la confessió general que devia fer, contestant á las preguntas del capítol CXXV del Llibre dels Morts, ahon s'hi trova resumida tota la moral egípcia.¹¹⁴ D'aquesta creencia, á la de una vida exclusivament vejetativa, que 's reservava a 'l doble, durant los primers temps del Egipte, hi ha, com veyéu, un pás enormíssim envers lo camí de la Moral y del Bé. Els jútges, incorruptibles, d'aqueix jurat infernal, abans de ~~dictar lo ver~~ pronunciar lo veredicté d'ignocencia ó de culpabilitat, pesavan en una balansa, que jamay fallia; las accions del vivent, y segons que aqueixas fossen pesantas ó lleujeras, el terrible tribunal pronunciava sentència inapelable. L'ánima condemnada era ~~tot~~ castigada, llensátla [sic] en mitx dels horrors de totas las tempestats congriadas, y despres de sigles de sufriments espantosos, que tots los elements desencadenats li feyan experimentar, sofria l' ^[41 40] ánima condemnada una segona mort, quedant á la fi destruïda, que era 'l pitjor de tots los mals pera un egipci; la mort eterna. Fou tanta la impressió que aqueix procés de la ánima, en sa vida d'ultra tomba, feu als fills del Nil, que

¹¹³ Conferència del 2 de desembre de 1905, quartilles 41 i seg.

¹¹⁴ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "(1) Tenim traduït l'opúscul que detalla lo mes interessant del Llibre dels Morts, publicat per un dels directors del British Museum. (Clixés. ~~Demanar a Reparar~~) (Véure quartelles separades)". Casades es referia de nou a la seva conferència "La Moral en l'antich Egipte – El llibre dels Morts", d'1 de març de 1928. L'opuscle que esmentava a la nota és E. A. Wallis Budge, *The Book of the Dead*, Londres, 1922.

en las parets de las syringes cambres sepulcral, en los papirus, arreu, se pintava la escena tremenda del pés de las accions humanas davant del tribunal del Ament. d'Osíris.

~~Per~~ Si girém aquest full terrorífich, y contemplém [sic] la sort que espera á l'anima justa, l'escenári, si de bon principi cambia poch, el final, es hermosíssim. En efecte; l'esperit, abans d'ésser admés á contemplar las vritats supremas, havia de ~~lluitar~~ vencer grans y terribles ~~combats~~ proves, mentres feya sa via per las regions fosquíssimas infernals, presentántseli l'esperit del mal baix mil formas horribles y espantosas, fent tot son poder pera deturar á la conturbáda y combatuda ^[42 41] ánima, ab amenassas y violencias espantosas. Las oracions y ofrenas á Ossíris y, especialment, ~~als~~ a les deesses protectores de las ánimas, ~~Anúbis~~ Isis, Neftis, Selket y ~~de totes~~ Neith, ~~ess~~ ~~estave~~ essent d'élles ~~ela~~ principal, Anúbis, acabava per triomfar de tots los mals esperits, y vencedor l'esperit, dels mónsters de las tenebras, com lo Sol de las foscas de la nít, arrijava, per fi, á las mansions celestials, y tot inundat de clarors y vestit de llum vivíssima é immaculada, l'anima, el Ba, quedava convertit en un ~~altre~~ deu Osíris.

~~Tot aixé~~ Aquest conjunt d'epissódís que formava la creencia arreladíssima sobre 'l destí de las ánimas, siguié representat pels ~~artistas~~ egipcis en las tombas, excitant la fantasia dels poétas y dels ~~pintors~~ artistas pera cantar, ó representar gráficamente, aqueixa odissea, ~~eterna~~ ab tal riquesa de detalls, com cap mes poble ho ~~ha~~ feu en la antigüetat. Y fins se volgué representar aqueix viatge penosíssims [sic] en el regne de las tene- ^[43 42] bras donant á la tomba subterranea, ab sos corredors fosquíssims, intrincats, plens de perills, l'aspecte ~~de l~~ ó 'l simulacre ~~de l'altra vida~~ del viatge per las ombras que ha de fer l'ánima, fins assolir l'~~últ~~ el supréstí. La syringe tomba thebana es, donchs, la representació viva, mes reduida, ~~d'aqu~~ del mon subterràni, y pera fer mes assequible á la imaginació tot lo que l'ánima haurá de passar en l'altra vida, las parets ~~de las~~ syringes s'ómpla de deus protectors y de génis maléfichs, representánthi las torturas dels ~~com~~ condemnats y la gloria dels salvats per los esforços de ~~Anu~~ ~~Anubis~~, Toth davant del tribunal d'Ossíris.

En las tombas reals hi havia una estancia destinada á guardar las estátuas del rey difunt. Nos en dona un exemple la tomba de Ramsés IV.¹¹⁵

^[44 43] Laes syringes tombes ó sepultures dels particulars contenían també las estátuas dels ~~difunts~~. De vegadas en éllas enterrats. De totas maneres, en el santuari conmemoratiu, ó temple, que se erigia al faraó difunt, s'hi colocaban molts exemplars de la imatge del soberá, en proporció colossal. En els [sic] Ramesseum y en l'emplassament del Amenophium se trovan per dotzenas

¹¹⁵ Nota al final de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "(y la tomba de Tutankhamen = (1918-1927.)". Casades s'equivocà en les dates, ja que les excavacions de Howard Carter a la tomba de Tutankhamon es desenvoluparen entre 1922 i 1930.

aqueixas estátuas reals, la major part de granet rosa, de Syéna, tenínt las mes petites de 7 á 8 metres, y algunas ~~arr~~ arriuan, ab ~~son~~ llur pedestal, á 17 y 20 metres d'alsada. Aquesta mida tenen los dos colossos d'Amenofis III, anomenadas pels grechs, els colossos de Memnon, y 'ls colossos del temple d'Abou-Simbel, de Ramsés II.¹¹⁶

Fig. 6. Façana del Temple de Ramsès II a Abu Simbel. Fons Joaquim Cabot i Rovira.
Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

En las tumbas thebanas no s'arriba á la cambra ^[45 44] sepulcral per un pou, com en las mastabas memfitas, sino per una rampa que baixa fins á trovar l'estancia del sepulcre, que ~~sabia~~ devia esser herméticament tencada, ~~ab una llosa de pedra, que feya de porta~~ segons las inscripcions, encara que no s'hagin trobat las portas, ó millor, los batents de sicomoro. ~~de las portas~~. Las dimensions de las syringes tombes varia, com la alsada de las piràmides, segons la llargada de la vida del faraó que las feu obrir en las entranyas de la terra. ~~Aueis~~ Aixís es que, mentres los grans reys de las dinastías XVIII, XIX y XX tenen las syringes cámbres sepulcrales mes magnificas y grandiosas, altres se contentaren ab modestíssims enterraments en lo pla de la vall dels reys y del Oest, com, per exemple, la de la

¹¹⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Centre y Cabot N° 129 134". La imatge de Cabot esmentada a la nota probablement és la reproduïda a la Fig. 6.

reyna Aah-hotep, que 's feu enterrar tan carregada de joyas, que ~~ells sa per~~ ^[46 1] ~~de Bulak~~ ¹¹⁷ ellas solas forman el mellor tresor del riquíssim ~~mus~~ Museu de Bulak.

¹¹⁸La necropolis de Thebas, á partir de la XI^é. dinastia, (29 sigles ab. de J.C.), fou la escullida pels enterraments, aixís dels faraons, com dels particulars; ~~enter~~ inhumántshi encara en plena época saíta; (665 av. de J.C.); en la ptolemáica (323), y fins en la romana, (30 anys ab. de N.S.). Aixó esplica la grandíssima varietat de las tombas que en aquella ciutat dels morts s'hi trovan. L'únich que ~~caracterisa~~ diferencia á las sepulturas dels particulars, de la dels faraóns, es que la capella ~~es~~ forma en aquéllas un anéxe de la cámbra sepulcral; may n'está allunyada, com en las segones; á mes, lo pou de comunicació ab la fossa, no falta en los enterraments privats, com en las mastabas y 'ls ~~sepe~~ espeus del Antich y Mitjá imperi. Y una vegada dipositada la mómia en la cámbra ~~se~~ ^[47 2] que se li destinava, allavors s'obstruía tota comunicació y 's dissimulava tot ingrés. Feyna, sovint, inútil, perque, si no eran los saquejadors y profanadors de tombas, en plena época egipcia, que feyan inútils tals cuydados, de vegadas, personatges; poch escrupulosos y gens ní mica; respectuosos, s'apropriavan de ~~la tomba tomba~~ las tombas antigüas, tiravan en órris lo que hi trovavan, inclús las mómias, y, molt tranquilament s'apostavan en ~~essa~~ tomba d'altri, despres d'un sumariíssim y molt expeditiu desáhuci funebre.... [sic]

Abans de que la barbárie del sigle XIX hagués exercitat sa activitat funesta en la necrópolis thebana, podia formarse una idéa clara de la disposició d'aqueixa ciutat dels morts. Avuy, sols las pinturas donan exemple de las tombas que s'alsavan ^[48 3] en ~~aquella~~ las riberas occidentals del Nil al peu de la serralada lybica. Solian esser uns ~~edif~~ edículs, com nostres panteons, mes ó menos cursis, dels ~~nostres~~ cementírs "burgesos" del nostre temps, formats d'un ~~cos g~~ macís rectangular, ahon hi havia la capella, surmontat d'una piramide, y sota d'aqueix cos, s'obria la ~~tom~~ fossa. Hi havia també 'ls hipogeus, ó tomba oberta á la roca, á imitació de las ~~synges~~ sepultures reals, si bé no tan grandiosas ni tan espléndidament decoradas. Se cita com á excepció, per sa grandaria, (~~26~~ 266 metres de desarrollo) y magnificencia, la del sacerdot Petamounoph. Las tombas que no están decoradas, presentan els ~~mu~~ murs dels corredors, cambras y pou solament emblanquinats. Algunas [sic] d'aqueixos hipogeus particulars, tenian davant de sa obertura un edicul com lo que havém esmentat s'alsavan en la propera plana, y ^[49 4] algunas tenian palmeras y sicomoros plantats á son entorn.

¹¹⁷ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "(1) Els tresors trovats en la tomba de Tutankhamen, son excepcionals, en aquest sentit, per s'abundancia y riqueza. (Veure les quartilles corresponents)". Casades es referia de nou a les quartilles publicades a Jordi Vidal, "Les conferències arqueològiques de Pelegrí Casades (2). La tomba de Tutankhamon (1924-1929)", *Historiae* 19 (2022): 39-115.

¹¹⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Necrópolis de Thebas".

El conjunt que oferiria aqueixa necrópolis, ab sos ediculs, arbres y hipogeus enfilantse, esgrahonats, y ab certa pintoresca confusió, ~~seria una cosa~~ nos en dóna una idéa aproximada nostre Cementíri nou.¹¹⁹ Aqueixas tombas thebanas han enriquit tots els Museus d'Europa d'estatuétas de totas midas, que 's trovavan en ~~aquellas ditas sepulturas, las syringes~~ la cambra sepulcral, propiament dita, ó sia, al fons de la pessa mes ~~fonda als fons~~ interior de la sepulturas [sic]. En aqueix darrer aposento, en las tombas dels ríchs, s'hi dipositava la caixa mortuória, de pedra, ricament adornada, y per cuberta, ~~la estatua jacent~~ lo antropóide del personatge enterrat, y á son entorn, las cánopes ó sian, unas jerras de pedra, de terra y de vegadas de fusta, en les ~~quins~~ ^{quins} s'hi dipositavan las visceras del difunt, essent en nombre de quatre aqueixas jerras, dedicadas á las deésas, protectoras dels morts; Isis, Neph-^[50/ 5] ~~is~~, thys, Neith y Selk, ~~quals effigies servian de tapa á ditas jerras.~~¹²⁰ Obra del quart fill, (dels 170, que 'n tingué Ramsés II) son los subterránis oberts á Memfis, ciutat de segon ordre, en temps dels Ramessidas, en que hi vivia sempre un príncep de sanch real.¹²¹ Aqueixos subterránis serviren desde la dinastia XVIII pera sepultura dels bous Apis, els ~~quins~~ ^{quins}, junts ab lo deu Phtah, eran especialment adorats en dita ciutat. Durant 700 anys aquells animals sagrats tingueren honrós~~a~~ enterrament en dít lloch. Aqueixa gran construcció subterrànea es coneguda pel Serapeum

Els monarcas saïtas, pertanyents á la XXV^a dinastia (665), semblan que colocavan llur sepulcre al mitj d'un temple, sense que cap vestigi n'hági quedat de semblant disposició. De totas manera [sic], situada la capital del Baix Egipte, á la ciutat de Saïs, qual terri-^[51 6] ~~tori~~ d'aluvió, en lo Delta, no permeteria excavacions profundas, y no haventhi en tota la encontrada cap montanya pera obrirhi ~~ls syringes~~ las tombes, es de creure, que la ~~construcció~~ moda dels enterrament [sic] variá profundament, diventse construir un edifici que ho contingués tot, fossa y cambra funerária. D'aquí vé l'origen d'aqueixas salas hipostylas, creació admirable dels arquitectes del Novell Imperi. Al fons de ~~aqueix~~ las naus formadas pels rengles de colúmnas de ditas salas, en un nínxo ó capella, s'hi posava la mómia real baix la protecció de la deesa Neith, quina divinitat ~~dev~~ sovint se descuydava de sa alta missió, com passá ab lo cadávre d'Amásis que Cambyeses, rey dels Persas, al entrar victoriós en terra d'Egipte, una de las primeras cosas que feu, consistí en ~~re~~ ^{re} llensar de la tomba la mómia del faraó, ultratjarla y reduirla á cendras. ¡Sempre aqueixos guerrers els ha agradat fer mal, fins ^[52 7] á n'aquells que no póden tornarshi. ¡Es, donchs, cosa vella!

¹¹⁹ Casades es referia al Cementiri de Montjuïc, aleshores conegut com a Cementiri nou.

¹²⁰ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Notabilíssim ejemplar en la tomba de Tutankhamen."

¹²¹ Nota en el marge de la quartilla: "Serapeum".

Els particulars, en la baixa edat del Egipte, oblidaren, per forsa, las vellas tradicions de sos antepassats, y las tombas que 's bastíren en res se semblavan á las antiguas. Nostres prosaïchs ninxos, tenen son origen dels últims temps del Egipte de las dinastías saïtas.

^[53 8] Les condicions del territori ocupat per los egípcis del Imperi Novell, aixó es, el Delta, terror d'aluvió format per las avingudas del Nil y pels ~~aluvions~~ sediments dipositats per aqueix riu, eran absolutament distintas del país ~~que~~ en el qual visquéren durant la immensa llargada de sigles ~~de l~~ dels Imperis Antich y Mitjá. Per lo tan, las tombas havian d'esser molt diferents de las que construiren los antecessors. Aixís com aquéstos procuráren, avans que tot, que la mómia no fós jamay destruïda, els ~~Egiptes~~ egípcis de la baixa epoca cuidáren que las inundacions del Nil no arruinessin las tombas. Pera lograr aquest fi, á la plana que s'extén á las aforas de la ciutat, se comensá per construir moltras capas ó llits de mahons crusos y damunt d'aqueixa plataforma d'argila, desde 'l moment que fou mes elevada que 'l nivell ~~al~~ fins ahon arrivavan las cres- ^[2/54 9] cudas periódicas del Nil Nil, s'hi construïren las tombas, unas ~~juntament~~ al costat de las altrás, pera dipositárhí las mómias. Una vegada ocupada tota la plataforma, ~~els~~ allavors ~~se con-se'n~~ se construiren altrás tombas damunt de las primeras. Saïs tenia duas necrópolis en semblant disposició, trovántse la mes gran tencada per una muralla, formant una massa enórme, de mahó de 80 peus d'alsada, semblant avuy una massa de rocas partida pels llamps ó esquarterada pels ~~los~~ terratrémols. Multitud de cánopes y de figuretas funerarias s'han trobadas entre l'agombolament de las tombas desfetas, per la humitat, que havent penetrat en la base d'aqueixa colossal amassament d'argíla, la impregná tota, y la construcció "'s feu una esponja", com diu graficament Chipiez.¹²²

Res, de pous, ni galerias, ni serdabs en aqueixos enterraments. Tot lo mes, las tombas mes ricas contindrian una saleta y un ninxo obert en la obra de ^[3/55 10] mahó, com feren ~~lo mes tard~~ los fenicis al obrir en la roca las bocas de forn de sas catacombas. Colocada la momia en el ninxo, 's tapava aquést y quedava tot llest.- Pera fer accessibles las cambras mes altas, se practicaren en lo macís de la construcció de mahó escalas ó rampas, sempre que no eran unas y altrás del tot exteriors. El descuít dels homes y la persistent acció de las filtracions de la humitat, acabaren aviat ab aqueixas febles construccions, aqueixa [sic] conglomerat de tombas, que, per lo expeditiu de sa construcció, imitáren los homes de la Baixa Caldea. Com se pot compendre, 'ls artístas saïtas no 's poguéren lluhír gáyre en la decoració d'aqueixas tombas tan "burgesas", que, per altra ~~pat~~ part, la manera d'esser construïdas no donavan prou camp á la inspiració, ni prou volada a la ~~inspiració~~ imaginació.

¹²² Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 316.

[4/56 11] No obstant, cal fer una excepció ~~en~~ per la tomba de Psamnétik 1er oberta en la planura de Gizéh, al sud de la Gran Piràmide, descoberta per Wyse¹²³ [sic] en 1837. Es una construcció subterrànea que honra als arquitectes d'aquell faraó.- De la dinastia XXV^a (715 ab J.) es la necròpolis que 's troba prop de Thebas, formada per hypogeus, qual disposició es del tot diferent de las antigüas tombas thebanas. La syringe, ó corredor, vá precedida d'un ample páti rectangular, vuydat en la roca, á 3 ó 4 metres de profunditat. Aquestos pátis tenen de 25 á 30 metres de llargada, per 12 á 20 d'amplada, voltats de murs de pedra ó de mahó, y 's baixa al fons de la tomba per una escala. A la part ~~q~~ del páti que mira á la montanya hi ha la entrada, en forma de pilón, donant accés á la tomba una altra entrada, ab idéntica disposició. Los subterránis varian de dimensions en cada tomba, haventhi un corredor que porta á la cambra se- [5/57 12] pulcral. N'hi han que contenen un seguit de cambres, unides per medi d'una galería contínua. Aqueixa necropolis de baixa epoca, á Thebas, está emplantada en el lloch dit El-Assasif. Totas las galerias d'aqueixos laberíntes fúnebres son decoradas ab esculturas d'un treball finissim, sobre tot en la darrera cambra. La mes important d'aqueixas tombas es com havem ja dit abans la de Petamounoph. Com s'ha vist; res presentan de nou aqueixas sepulturas d'últims temps de la independencia egípcia, comparadas ab las antigüas de Memfis, y de Thebas, com no sía per son luxu y un gust exquisit. Com á obras de la decadencia de l'art egípci, s'observa en éllas una ~~esfor~~ esforços de fer molt rich y molt complicat, ja que no ~~pod~~ pogué inventar ~~ne~~ res, ni ésser original en res.

Tot el subsol de la plana de Thebas fou vuydat, y en aqueixas inmensas catacombas s'agombolären á mils las mómias de la gent trevalladora de la ciutat propera, ab las eynas de llur ofici; y junt ab los cadávres de [6/58 13] milers d'homes, se trovaren las momias de distint [sic] animals, cuydadosament recoberts de bandeletas, com ratas, micos, moltos, ibis, esparvers, vacas, gats, cocodrils etc.

L'arqueologia, que no pot prescindir de tot document que la ilústri del passat, no ha pogut menys d'entretenirse y de treballar incessantment en las tombas de l'Egipte, porque en éllas hi ha escrita tota la historia d'aqueix gran poble, el mes antich de tots, el primer que se civilisá de tots, y 'l mestres de tots, ahon s'ha d'anar á cercar sempre la font mes pura dels orígens de la cultura entre 'ls homes. En la tomba dels ~~Egipte~~ egipcis aquéstos desafiaren la acció destructora del temps, procurant dotarla, en general, de tots los medis pera rebutjar los atáchs d'aqueix poderós element de ruína. Per aixó, la casa eterna, la casa bona, la que havia de durar sempre, la ~~definitiva~~ definitiva, ha arriuat fins á nosaltres; mentres que la

¹²³ Howard Vyse (Stoke Poges, 1784 – 1853). Militar i arqueòleg. El 1837, i amb la col·laboració de l'enginyer John Shae Perring, va explorar i documentar les piràmides de Gizeh. Entre d'altres, va descobrir quatre noves cambres a la Gran Piràmide de Quèops. Recollí el resultat del seu treball a l'obra *Operations carried on at the Pyramids of Gizeh in 1837* (3 vol.; 1840-1842).

posada terrenal, la casa dels vivents, ~~fos~~ encare que fossen palaus ^[7/59 14] suntuosíssims, no han sobreviscut á quí 'ls vestíren. Ni 'ls mateixos temples, en magnificència únichs; apenas si han arribat á nostra investigació, com no sian malmesos y en estat, de deplorable ruína. El temps y l'home han pogut sobre d'ells exercir llur acció barroera. No aixís en las tombas. En ellas, ja ho diguérem, hi ha tota la vida del Egipte; en los temples hi ha la manifestació del orgull, del poder y de la soperbia dels faraóns. Pels temples, l'ànima del poble egipci no 's tradueix ab ~~tan~~ tota sa ingenuïtat; son edificis oficials y, com á tals, s'hi veu l'esfors del Estat pera glorificar sas conquestas, sas empresas, sas iniquitats, al ferse amo y senyor del ~~an~~ antic mon oriental.

¹²⁴Mes, també 'n debém parlar y, llargament, dels temples egipcis; d'aqueixos ~~soberp~~ ~~sobergs~~ soperbs edificis que la pietat vanitosa dels faraons alsá á las voras del Nil, immensosament espléndits.

^[8/60 15] La arquitectura religiosa del Egipte, no fou estacionària; Conservant el caràcter típic de tot lo que aqueix poble extraordinàri feu, cambiá, no obstant, en lo llarguíssim desenrotllo de sa vida; aixís es, que 'l temple del antich imperi, si bé serví de típo al del ~~mitj~~ Mitjá y al del seu successor, no obstant, en cada periodo, presentá particularitats que han permés als egiptólechs el poder establir una clasificació.

Al comens dels estudis sobre l'Egipte, quan els grans descobriments fets durant tota la centúria passada, no havian encara fet possible el ~~a~~ naixement de la branca de la Arqueologia que tracta de Egiptologia [sic], s'havia cregut que durant las sis primeras dinastías egipcias, no 's coneixian els deus que ~~sempre~~ ~~mes~~ adorá aqueix poble, fundantse aquesta creencia en que no 's trovaren efigies de deus de tan antich ^[9/61 11] periodo. En vista d'aixó, uns sostenian que 'ls primitius egipcis eran fetichistas, aixó es, adoradors ~~del~~ de tot lo que tenia vida y 'ls hi prestava alguna utilitat ó que 'ls hi ocasionava algun mal; altres, creyan, que era ~~politeista~~ monoteísta, adorant á un ~~sol~~ Deu únich, suprém creador y ordenador de lo creat, idéa que ~~ls~~ sigué revelada als primers homes, (els Adamitas, ó immediats successors de nostres primers Pares,) y que 'ls egipcis, com á directes y mes civilisats, successors d'aquells, conservaren pura, trasmetentla á las generacions successivas, perdent aquesta creencia á mida que s'apartàren del origen primitiu. Mes; las investigacions profundas de Maspero¹²⁵ han fet véure als arqueólechs que l'Antich Imperi egipci ~~tenia~~ adorava 'ls deus que durant las épocas mes avansadas de la historia d'aqueix poble se'ls trova invocats, essent los deus principals del Panteó egipci, tan antichs com los mateixos faraons de las primeras dinastías. Ra-Hotep; Ra-Nefer, Hathor, Phtah, etc. son invocats en las tombas

¹²⁴ Nota en el marge de la quartilla: "Temples".

¹²⁵ La referència a Maspero prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 323 i seg.

primitivas de ~~m~~ Memfis. Las está- ^[62 12] tuas d'or, de plata, de bronze, de fusta d'Horus, de Thoth, d'Isis, de Nephtis, d'Ossiris etc. adornavan el temple ~~els~~ que Chéops, ~~que~~ el faraó de la Gran Piramide, feu ~~restaura~~ restaurar. Per tan, senyal es aquesta restauració de que existiria abans d'ell un ~~tem~~ santuari destruït, presuposant aquést una ó varias divinitats á las quals se rendiría culte.

S'explica fàcilment la escassetat de imatges divínes de las primeras epocas, contrastant ab la abundor de las estátuas dels faraons y las figuretas ~~dels~~ funerarias dels particulars, perque aquéstras estavan amagadas, entafuradas, en els serdabs de las mastabas, y en las cámbras de las piramides, soterradas y en amagatalls introbables reclosas; mentres, que rés d'aixó passava ab los simulácles dels deus; y lo primer que sofrí las depredacions dels enemichs y dels malvats foren els temples, sas imátges y sas riquesas; es per aixó, que tan po- ^[63 13] ca cosa ha arribat fins á nosaltres ~~dels antichs~~ de la antigua escultura y pintura religiosa egípcia, y dels altres pobles de la Antiguetat.

Ab tot, supleix la falta de las ~~estátuas~~ imatges divínes primitivas d'Ossiris, d'Issis, de ~~Phtah~~ y d'Hathor, la colossal ~~Esfra~~ Esfinx de Gizéh, que representa Hor-em-Khou, "Horus en lo Sol brillant," ó 'l Sol Ixent; que fou el Deu Suprém del antich Egipte; esculpít aqueix colós en una roca que, isolada, s'alsava damunt la plana; obra gegantina d'un géní sublim que en los alhors de la historia de l'Egipte volgué gloriificar á son Deu.

(La alsada total d'aqueix monument es de 19^m 80; la alsada d'una casa de cinch pisos; la orella té 1^m 97; el nas, 1^m 79; la boca, 2^m 32; la amplada de la cara, d'una galta á l'altra, es de 4^m 32. Entre las potas de devant, ~~T~~ l'emperador Trajanus, hi bastí un temple).¹²⁶

^[64 14] Els temples primitius de l'Egipte, com tots los temples ~~primitius~~ de tots los pobles en sa infancia, se suposa foren fets de fusta. La decoració arquitectónica de las primeras tombas memfitas ho demostra. Pera trevallar la pedra; pera coneixe sas condicions de resistencia y d'aparellament, es precís un grau de cultura, que no s'assoleix de primer moment. La fusta es mes manejable y 'l trevall d'~~as~~ ensambladura, es mes assequible. Despres de la fusta, vé la obra cuyta, 'l mahó assecat al sol, ó cúyt al forn; mes tart, la pedra. Quan abdos materials son ben coneguts, y sovint usats, la fusta ocupá un lloch secundari; mes, pera arribar á aqueix punt, la industria humana degué passar un llarguíssim aprenentatge. Tal vegada, á Egipte, aqueix durá menys; pero, no 'n pogué prescindir. Per altra part, els primers trevalls de pedra fets á Memfis, imitan las obras trevalladas en fusta, y coincidiren, pedra y fusta, en las pri- ^[65 15] meras dinastías, com á materials de construcció; la primera, ab lo mahó, pera las tombas, ~~ab~~ que havian de durar eternament; pera 'ls temples, n'hi havia prou ab la fusta. Ab lo color y las aplicacions de metalls, la casa dels deus podia presentar tot l'efecte suntuós que

¹²⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Cabot 113.".

pod 's desitjarí.- No n'han quedat rastres d'aqueixos temples primitius, perquè las reconstruccions acabàren ab tots élls. Si en nostres temps passa 'l mateix, no hi ha motiu per créure que 'ls egipcis haguéssin d'obrar d'una manera diferent, sent homes com nosaltres.- Ab lo cambi de modas y de gustos, trovarian rónechs y pobres els temples aixecats per llurs rebesávis y 'n farian d'altres, en lo mateix emplaçament dels antichs y aprofitant, com á material de construcció, lo que era aprofitable, del edifici vell. Sempre s'ha fet aixís.- Te rahó Champollion: "els temples son novas edicions dels desaparescuts, y aixó desde l'Egipte fins á nosaltres."¹²⁷

[66 16] Mariéte,¹²⁸ en 1853, desenterrá de sota la sorra, al peu de la Esfinx de Gizéh, un temple del Antich Imperi, d' "estil bárbre," com lo calificá Strabó quan el visitá fà mes de 2000 anys enrera.¹²⁹ Veus aquí sa disposició. Per un corredor llarch de prop de 20 metres y ample de 2, obert en l'espes macís de la obra, 's penetra en lo temple. ~~de~~ Aqueix macís té la forma ó planta ~~quadrada~~ (rectangular) [sic]. En aquest corredor s'hi obran, á la dreta, una petíta cambra; á la esquerra, una escala que porta al terrat del edifici. Al extrém del corredor s'arriba ~~al~~ ~~la~~ ~~extremitat d'~~ una gran sala, orientada de Nort á Sud, que te 25 metres de llargada, per 7 d'amplada. El sostre d'aquesta sala está sostingut per sis pilans quadrangulars, monólites, de 5 metres d'alt, y de 1 metre á 1'40 de costat, sostenint els arquitraus, de 3 metres de llargadas, que s'uneixen uns als altres. Desde aquesta sala, un corredor comunica ab una altra de ^[67 17] mes estreta, de 17 metres per 9; sostenint dos pilans el sostre. En aquest temple se trovaren diverses estàtuas, mutiladas, de Chefren, faraó que feu construir una de las tres grans pirámides. La planta de la sala principal d'aqueix temple, es com la de moltras de nostras iglesias románicas: una nau principal que divideixen en doble rengle de pilans; y una nau transversal, ahon s'hi obrian un ó mes ábsides. ~~Recordáu la planta de la Basílica de Ripoll.~~ El material empleat fou el granét rosa y l'alabastre; sense que cap motllura, ni ornament, decorés aqueixa suntuosa construcció; com tampoch capitells; en los pilans; relleus, pinturas, inscripcions, ni ~~quadros~~, adornos, en los murs y sostre. Los blochs son gegantins. Aquest temple es tal vegada 'l mes antich que l'home aixecá ~~per~~ pera rendir sos homenatges d'adoració á la divinitat; al Sol, aqueix vivificador y sustentador de todas las nostras energías.

¹²⁷ Cita no literal de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 328. El text original diu el següent: "Comme il [Champollion] le dit spirituellement, ces temples sont «des secondes éditions»".

¹²⁸ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 328.

¹²⁹ Estrabó, XVII, 1, 27.

[68. 49] S'ha fet tart; en la vinente conversa, si Deu vol, vos parlaré dels temples alsats durant l'Imperi Novell. De las maravellas de Karnak, de Lughsor y de Phile; en las quals, tot l'Art del Egipte, hi vuydá quant sa fantasia sigui capás de concebir, y la riqueza inacabable dels Faraons, capás d'acumulárhí. Tot es petit, lo que l'home ha fet, despres al costat de aqueixas obras soberanament magnificas.

9 Decembre de 1905.

3.2. Notícies i resums de premsa

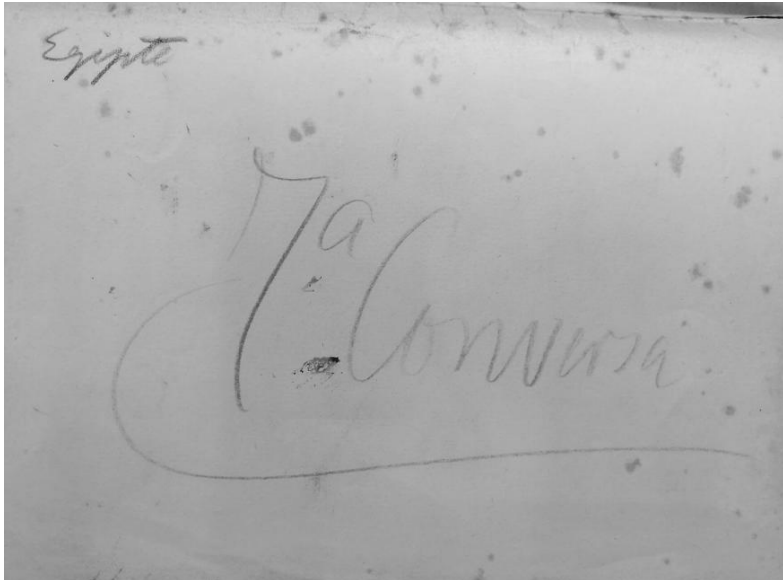
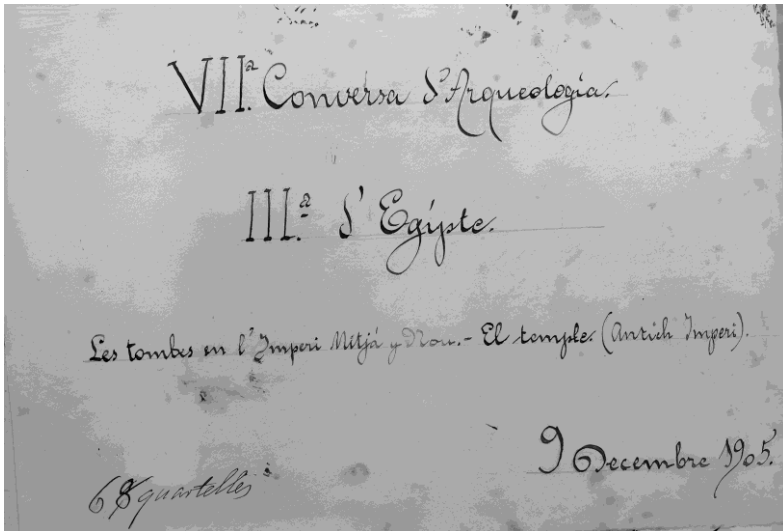
Hoy, á las nueve y media de la noche, en el «Centre Excursionista de Catalunya,» don Pelegrín Casades y Gramatxes dará la VII «conversa» sobre «Arqueología para ús dels excursionistes,» en la cual se ocupará de las construcciones sepulcrales del Egipto durante el imperio medio (necrópolis de Abydos) é hipogeos de Beni-Hasán y de las tumbas del Imperio nuevo (Eporios de Tebas.—Supersticiones y creencias sobre la vida futura durante la última época del Egipto.—Arte funerario.—El templo durante el imperio antiguo).

Se proyectarán ejemplos gráficos.

La Vanguardia 09/12/1905, pàg. 2

Dia 9. Conversa VII.—Construccions sepulcrales d'Egipte durant l'Imperi mitg. — Necrópolis d'Abydos, hipogeus de Beni-Hasan y tombes del Nou Imperi. — Temples funeraris de Thebes. — Supersticions y creencias sobre la vida futura durant la darrera època de l'Egipte. — Art funerari. — El temple durant l'antic Imperi.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya 132 (1906), pàg. 32

Portada i última pàgina del plec que conté el manuscrit de la conferència

4. La conferència del 16 de desembre de 1905

4.1. Transcripció del manuscrit

[– 18] Temples, en el Imperi Novell.¹³⁰

Parlarém avuy del temple egípci durant l'Imperi Novell.- L'esperit religiós d'aquest poble se posá de manifest,- durant el período mes esplenderós de sa llarga vida,- ab tota la magnificencia, que 'ls molts recursos de qué disposava, li permeté. Els maravellosos monuments de Heliópolis, Khons, Karnak, de Luqsor, y de Phile de Khum-Umbos, d'Ipsamboul, de Phile, etc., por sí sols, resumeixen tot lo que l'art, ~~en son~~ egípci, en la plenitut de sa existencia, pogué ~~pod~~ produir pera gloria de sos deus y pera honor dels Faraóns.

Desde 'l moment que 'ls constructors egipcis coneguénen el partít que podia tráures de la pedra, empleada en grans blochs, pot dirse, que res siguié ja impossible pera l'arquitectura nilótica. Els ^[2 19] inmesos [sic] ~~mo~~ monolites, per si sols, se'ls feu servir com á monuments, inventant els egipcis l'us dels obelischs, que tant característichs havian d'ésser, mes ~~en~~ endavant, de las construccions religiosas, ja formessin un important anexe dels temples, ja s'alsessin isolats. L'obelisch de Heliópolis, consagrat per Ousourtasen Ier, y l'ús que durant l'Imperi Mitjá 's feu dels Pilóns, acompanyats, sovint, pels obelischs, son dos elements nous, que l'Imperi Novells [sic] empleá d'una manera apropiadíssima, donant ab élls una magestat insuperables á las construccions que immortalísan als faraóns d'aquell periodo històrich del Egipte.

Poch es lo que resta en peu de las construccions religiosas dels ~~Ousourtasen y Anémehat~~, prínceps els mes gloriosos de la dinastia ~~XXI~~ XIX, perque, aviat, la gran maravella de Karnak eclipsá tot resplandor, y aqueixa ^[3 20] construcció colossal feu oblidar lo que abans d'élla 's'alsá en la gran ciutat de Thebas, engolint, com un mónstre, tota la grandesa del magnífich temple de Heliópolis, dels quals sols ne resta la memòria; y l'obelisch ousourtasiá d'Osertaseniá¹³¹ que, com un díit gegantí, 'ns senyala 'l lloch en que existía aquella maravella, per sempre mes perduda.

Fa mes de 3.500 anys que 'l géní esplendorós de l'Art egípci ~~queda~~ feu son ~~últim~~ darrer esforços pera perpetuar son esplendor y reclamar de totas las generacions la mes respectuosa admiració. La magestat, la grandiositat y la magnificencia dels temples alsats pels Séti y pels Ramsés lográren infundir

¹³⁰ Tant el tipus de lletra com la tinta d'aquesta frase són diferents a les de la resta de la quartilla. Probablement, es tracta d'una adició posterior.

¹³¹ Nota en el marge de la quartilla: “Cabot N° 122bis”.

respecte al temps y als homens, no gosant, ní aquéstos, posar sa ma destructora, deturats per la hermosura imposant de tan ~~hermosas~~ superbes construccions.

[4 21] Al temple del Imperi Novell, ó ~~la~~ de las segonas dinastias Thebanas, no s'hi entrava de cop y volta.- Pera ~~arivar~~ franquejar son ingrés era precisa una preparació.- L'esperit y 'ls sentíts haurian quedat massa sobtats si, de primer entúvi, s'haguessin trobat dintre del santuari. Tanta riquesa, tan gran esplendor, hauria marejat, materialment, al visitant, y 'ls ulls, ~~sense~~ faltats de repós, haurian quedat sense llum, enlluernats per la brillantor de tanta riquesa. Aixís es que, al dirigir-se 'l fidél envers lo temple, 's trobava, de primer, en un [sic] amplíssima y llarga avinguda, empedrada de grans llosas y, á una y altra vora del grandíós caminal, una doble filera d'esfinx,¹³² ó de moltóns colossals, damunt d'alts pedestals, mirant al mitx del camí. Aquest, á Karnak, té uns 23 metres d'amplada.. [sic] Al final de la primera avinguda, s'alsa un pilon, y 'l caminal s'aixampla mes encara fins arribar al segons pilon. [5 22] La distancia de las esfinxs entre sí, es d'uns quatre metres. ~~Aqueixa~~ La avinguda, ó dromos, que conduce de Luqсор á ~~Kark~~ Karnak té dos kilometres; per lo tan, devia contenir un miler d'esfinxes adornant ~~aqueixa~~ tan esplendida via sacra. Aquésta no tenia una direcció exactament rectilínea. La simetria, que, "es la estética dels tontos" com ha dit un expert arquitecte,¹³³ era desconeguda pels egípcis; no eran víctimes, com els moderns, dels rigors de la horrible ratlla dreta y de la matemática proporció y regularitat absolutes ~~de~~ en la distribució de las masas y dels elements que entran en las ~~constru~~ obras arquitectónicas, á quals cánons inmutables s'havian aferrat ab verdader deliri 'ls arquitectes ~~moderns~~ del nostre temps – Els egipcis sentian, com diu Chipiez, la symetrophobia.¹³⁴ La rigurosa simetria els hi feya pór y horror.- Per aixó eran tan soberanament artistes.= Nostres grans arquitectes mitjvals se'ls retiráren.- Per aixó foren tan admirables.

[6 23] Seguidament de las avingudas, una ó molts, d'aqueixas esfinxes, s'entrava en ~~el~~ el terror ~~consagrat~~, en l'area pròpiament dita del temple, y en el qual s'hi celebravan las cerimónias religioses.- Son los pátis que precedian á las salas del Santuari, y ahon s'hi feyan las professons y s'organisavan los grans seguicis que acompanyavan ~~lo~~ á certs actes exteriors del culte. La grandiositat d'aqueixos departaments diu prou clár, la multitut que figurava en aquells cortéigs, ~~en que~~ dels quals nostres professons son un recort.- Aqueixos pátis eran tancats pels alts murs de mahó, tenint en la part superior com un camí de ronda, que 'ls unia ab lo

¹³² Nota en el marge de la quartilla: "Cabot 125".

¹³³ La frase s'ha atribuït a nombrosos autors, entres ells, a l'arquitecte Ludwig Mies van der Rohe. Tanmateix, Mies van der Rohe tenia 19 anys quan Casades va dictar la conferència, per la qual cosa no pot ser l'arquitecte al qual es refereix en aquest passatge.

¹³⁴ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 342.

terrat dels pilóns, acabant aquells en una doble filera de marlets, entre 'ls ~~quins~~als s'obria dit camí. La alsada d'aqueixos murs de tanca, aïslavan completament del exterior al edifici sagrat, de manera que 'l brugít de la població, no arribés á profanar, ni á ~~destru~~destorbar, els misteris ^[7 24] y cerimonias que se celebravan al interior. al [sic] mateix temps eran com una muralla de defensa y un lloch de refúgi en las grans ocasions en que devia ~~hi~~ acudir-se al amparo material y espiritual de la divinitat.

Com havem díit, l'ingrés á aqueixos clós sagrat se feya per medi d'aqueixas características portas que s'anomenáren pels grechs pylón,¹³⁵ que equival á porta fortificada.- Els arquitectes egípcis usáren sovint d'aqueixos ingressos monumentals, hermosament decorats, dels quals descendeixen, per ratlla dreta, 'ls ~~de~~ archs triomfals que 'ls pobles clássichs elevaren pera honrar á sos ~~héroes y~~ héroes y conquistadors, haventlas copiadas també 'ls grechs, ab el nom de propyleos.

Els pylons egipcis se forman d'una gran porta rectangular, flanquejada de dos macísos pira- ^[8 25] midals, com duas ámplas torras, de panys inclinats formant talús, ó rampeu, y que s'elevavan per damunt de la cornisa, ó cimáci, del pylon, acabament, característich, de totes las construccions egipcias, format per un toro, ó groixut baquetó, y una mitja gola molt sortida, ~~ab un~~ acabant ab una motllura recte. Tot lo ~~camp de~~ pylon, montants, llinda, y murs de las torras que 'l flanquejan, están adornats de relleus y de geroglífichs, y, quasi sempre, el cimáci ~~te~~ presenta, en sa part central, l'esfera solar, representació d'~~H~~Ammon ó Aten, ab grans alas desplegadas que ~~acafa~~ agafan tota la amplada ~~del Da-~~ de la llinda. Abdos costats de la porta, de vegadas, ~~hi havian~~ s'hi colocavan ~~dos es~~ duas ó mes estátuas colossals, del faraó que feu bastir la construcció, ~~ó dos~~ y altres tants mástils altíssims, que portavan gallarets de diferents colors, com se fá encara avuy, entre nosaltres, quan se vol guarnir los carrers, si bé, d'una manera ra- ^[9 26] quinclona, que hauria fet ~~re~~ ruíre [sic] als bons egipcis ~~de ls tem~~ de 3500 anys enrera, que 'n sabian mes que ara, ó podian ferho millor que nosaltres.

¹³⁵ Nota en el marge de la quartilla: "Centre Cabot-N".

Fig. 7. Dibuix de Casades d'un cimaci i d'un disc solar en el marge de la quartilla 8

Els pylons eren construïts de manera que á dintre s'hi havian cambras, ~~é pises habitables~~, comunicantse entre si, y pujant fins al terrat, per medi d'escalas de caragol. Se creu servian per poder adornar els mástils y issarhi las banderas que 'ls ~~ado~~ decoravan ~~pera~~ en las festivitats. Tals construccions, donchs, que no ~~son~~ servian de defensa, sino d'adorno, son d'un efecte decoratiu de primer ordre, com res mes s'hagi fet, pera realsar las condicions estéticas d'un edifici. Y, baix aquest concepte, en ~~los temp~~ las avingudas dels temples, en l'ingrés dels pátis sagrats, davant de las salas hypostíles, s'en alsavan váris, ~~d'un efecte marvellós~~. d'aqueixos pylons, arrenglerats l'un darrera [sic] l'altre, ~~d'un be de~~ produint bellissimas perspectívas, y, á la vegada, servian, pera la portada propia-^[10 27]ment dita, del santuari. ~~Nostres temples románichs póden servir d'exemple, llunyá, está clar, pero molt antendible, pera formarse una idea d'aqueixos ingressos tan ricament decoratius que servian de portas. L Ripoll, Agramunt, Lleyda etc. póden eítarse, guardadas, naturalment, las distancias y las diferencias de épocas y civilisacions.~~

El mes colossal de tots los pylons que 's coneixen á ~~Egypte~~ Egipte, es el del ~~Karnak~~ gran temple de Karnak, de construcció dels Ptolomeus. No es acabat y té 44 metres d'alsada; quasi com lo nostre monument á Colon, fins al peu de la estàtua. La amplada total del pylon es de 113 metres y de gruixaria 13.

Ramsés II feu construir á Luqsor un pylon gegantesch, si be no tan com el descrit. Te 23 metres d'alt; el portal, 17 m. y d'amplada 30 metres.

^[11 28] Sobrepujan en alsada, 'ls obelischs, que solian colocalse abdós costats, y davant, dels pylons. Eran de granét rosa, posats damunt de pedestals y acabant

en uns piramidions; y de dalt á baix rublerts de geroglífichs. La alsada d'aqueixos monuments, tan típics y que porugament han imitat alguns pobles, ~~son de 20 á 30 metres~~ tenen mes de 20 metres, el mes baixes, y no passant de 33^m 20, el mes alt, que 's coneix. ~~Totas las ciutats capitals modernas,~~ que es el de las ruinas de Karnak = Las capitals de las naciones modernas s'enorgulleixen de possehir un ó mes d'aqueixos ~~y~~ monuments.- Tothom coneix el de la plassa de la Concordia, de Paris, procedent de Luqsor; el de la plassa de St. Pere; de Roma; el de Sant Joan de Latrán, en la mateixa capital, etc. etc.

Com á accessóri, molt important dels grans temples del Imperi Novell, figuren los llachs sagrats ^[12 29] ó estanys, que sempre se'ls troba al interior del recinte, y que ~~servirian~~ servian, no pera las ablucions, com s'havia dit, sino pera celebrarhi certas cerimonias del ritual sagrat, com eran las professions que 's feyan, dintre d'aqueixos estanys, ab barcas ricament adornadas, y portant l'imatge del deu ó son simulacre. ~~La festa religiosa marítima que 's fa se celebra á Canet de Lloret de Mar, per Sta Cristina, ens fa recordar aqueixa costum egípcia.~~ Lo curs del sol á través dels espays celestials y sota las regions foscas de la terra, que diariament segueix l'astre-deu, 's creya que 'l realisava ab una barca sagrada. Per lo tan, la cerimonia dels llachs en los temples thebans seria un recort d'aqueix viatge divi.

Ab aquesta preparació entrém já en lo temple.⁻¹³⁶ Per nosaltres no resa ~~terrible~~ la terrible admonició: "Qui non sunt parati, recedant, y et dent locum."

^[13 30] Al penetrar en lo clós del temple, propiament dit, un queda com á ~~atorollat,~~ esmaperdut y confús, davant del agombolament inextricable de pylons, de columnatas, d'obelischs, de colossos, drets ó assentats; isolats ó arreconats als murs, de pátis grans y petites, de salas immensas, ab un laberinte de columnas y pilans, y de petites cámbres, d'espays sense cap construcció; un verdader mare magnum de materials ~~de e~~ obrats y pera obrar, fustes de columnas, arquitraus, sencers y trencats, grans blochs, estàtuas mutiladas, capitells enormes; un confós amassament de tot, que desorienta y aturdeix.

Es precis un esforç gran d'imaginació pera reconstruir tot aquell mon de ruinas y, ab l'estúdi detingut de cada una de las parts caygudas y confosas ~~en la ruína,~~ resaltar lo caygut y refer lo ^[14 31] destrossat. Tot aquest trevall immens ja no 'ns el correspon ferlo nosaltres. Els egipciólechs el tenen ~~qa~~ quasi del tot enllestit, y, gracias á sos estúdis aprofondits, lo Llatzer milenari ha tornat á ressucitar, despres de recullir cuidadosament els restos dispersos, y reconstuít [sic] lo cos, avuy podém contemplar, quasi en sa integritat, al colós caygut. La restauració del gran temple de Karnak, ó, al menys, de sa immensa sala hypostila, es un fet que s'está cumplint are mateix.

¹³⁶ Nota en el marge de la quartilla: "351". La nota feia referència a la pàgina de l'obra de Chipiez i Perrot de la que prové la informació d'aquesta quartilla (Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 351).

Els grechs, que tan admiràren la civilisació egípcia, foren els primers que han deixàren descrita la disposició dels temples dels Ramessidas, que en sa integritat, s'alsàven en la capital del Egipte, al temps que tingueren la sort de visitarlos. ~~Herodot~~ Strabó es un dels escriptors helénichs que ab mes ^[15 32] exactitut descrigué aqueixos edificis elevats per la pietat dels egípcis. Las investigacions y estúdis dels egiptólechs moderns no han fet mes que confirmar las apreciacions del escriptor helénich, completantlas en algunas parts, y rectificant alguns conceptes.

Chipiez y Perrot, fentse cárrech de lo escrit per Strabó, El [sic] gran periegeta, excursionista precursor nostre, y procedint ab ~~l'~~ admirable método ~~de~~ en sa obra monumental, que 'ns serveix de guia,¹³⁷ y de la qual aquestes notes son traducció lo mes fidél possible, coménsan pels edificis religiosos mes senzills, ó mes ben conservats, que han arriuat fins á nosaltres, pera poderse ~~fer cárrech~~ formar concepte de la disposició dels santuáris mes complicats, mes richs y mes suntuosos que 'l géní constructor del Egipte alsá á sos deus.- Pera conéixer bé las maravellas de Karnak y de Luqsor, es precís, primerament, saber la planta y l'alsat del Temple de Khons, ~~que s'alsa á Karnak~~ ^[16 33] mateix, al Sud-Oest del Gran Temple.¹³⁸ Fou deguda aquella construcció exclusívement á Ramsés III, havent arriuat fins á nosaltres ab relativa integritat. El pylón que té á 40 metres ~~de~~ al davant de son ingrés, es molt mes modern que 'l temple; data de Ptolemeu Evergetes. La part antiga comensa en la gran avinguda de las esfínxs, que acaba 'l peu d'un pylon, que no presenta obelischs ni colossos al seu davant.- L'edifici té 70 metres de llarch per 20 d'ample. Es, donchs, per las proporcions que tenen los grans temples, una verdadera capelleta. Passat el pylón, s'entra en un páti ~~cuadrangular~~ rectangular, en quals tres costats hi ha un pórtich, format per un mur y per un doble rengle de columnas. Aquesta part del edifici forma 'l peristil del temple, ó de la naos. Una gran porta, oberta en lo mur que dona enfront al portal del pylon d'ingrés ^[17 34] suára esmentat, conduceix á una sala mes ampla que llarga. El sostre d'aqueixa pessa está sostingut per vuyt columnas, de las quals, las quatre del mitx, son mes altas que las demás. Aqueix [sic] ~~apoyento~~ part del edifici se 'l anomena sempre Sala hypostila, dita pels grechs, al referirla á sos temples, el pronaos, y, segons las inscripcions, els egipcis ne deyan la sala ámpla; la sala de la reunió, ó la sala de la aparició.- Unicament els reys, ó 'ls sacerdots de ~~g~~ superior categoria, podian penetrar en lo santuári, per anar á cercárhí, ~~sia~~ en el tabernácle, ~~sia~~ ó en una de las cámbras que servian de ~~magatzén~~ sagristía, l'emblema ó la estàtua que representavan al deu. En dit punt s'hi desavan ~~aqueix~~ ~~objecte~~ simulácle [sic] sagrat, ~~sia~~ en una de ~~aqueixas~~ las típicas barcas, que 's representan

¹³⁷ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 353 i seg.

¹³⁸ Nota en el marge de la quartilla: "~~Temple de Khons~~".

en las pinturas y relleus murals, ó en ~~un d'aqueixos~~ tabernáculos de fusta, ricament, adornats, que ~~s~~ portavan, damunt de las espatllas, dels sacerdots, á las professons, ^[18 35] tal com fem nosaltres en las nostras, sian del Corpus, sian d'algun Sant Patró; donant la volta al entorn del recinte sagrat, en el qual, de tan en tan, hi havian llocs de repós pera 'ls portants del tabernacle, ¹³⁹ igual que las capelletes ó altarets que també 's guarneixen en ~~nostras~~ las professons de poble.= La ~~sala~~ hypostyla servia pels sacerdots de graus inferiors, y pera 'l poble, desde ahon podian contemplar la imatge del deu, y, ~~ahon s'~~ s'hi organisávan ~~y partian~~ els corteigs religiosos.

La segona part del temple, com havém insinuat, era 'l santuari, el Sancta Sanctorum, dels hebreus;. Té la forma d'una cambra rectangular, qual dimensió major correspon al áxis principal del edifici, y en que, un ample corredor, separa las duas pessas laterals, mes petites, apoyadas en lo mur de tanca ó exterior, ~~del edifici~~. En élla hi havia las es- ^[19 36] mentadas bari, ó barca sagrada, y ~~un~~ 'l cofre, ahon s'hi guardava l'objecte ó símbol que mes recordava á la divinitat local, ~~y~~ ó que la ~~res~~ representava; de manera, donchs, que en lo sagrári ~~no~~ s'hi posava la imatge ~~la imatge~~ del deu, ~~sino~~ ó son símbol, no d'un modo visible, si no tancat dintre d'aqueixa mena d'armari.¹⁴⁰ [sic] que unas vegadas estava empotrat en lo mur, dintre d'un ninxo, ~~de~~ y, en alguns cassos, estava al mítx del santuari com format [sic] un petit edifici isolat. Era com l'arca santa dels hebreus, de fusta daurada y pintada. En certs temples, aqueix edicul era fet en un bloch de márbre, ó de basalt, ó de granet rosa. Las portas del tabernacle eran ordinàriament tancadas y selladas, y sols el rey ó 'l gran sacerdot podia obrirlas y fer sas oracions devant la imatge ó símbol que contenia.

Darrera del santuari hi solia seguir una ^[20 37] ~~una~~ sala hypostyla, mes petita, lo que 'n deyan els grechs l'epistodomos, á la qual hi donávan vâris aposentos; alguns d'ells, servian pera magatzems y llocs de depòsit de imatges divinas y dels emblemas sagrats, sovint fets ~~d~~ de materias preciosas; ó 'l material pera 'l culte; ~~d~~ era el verdader tresor del temple. També servian com de capellas especials, ~~com en nostras iglesias~~ dedicadas á ~~especia~~ determinadas divinitats, com en las nostras iglesias hi han capellas ~~á certs sants de~~ baix la advocació á diversos Sants. Segons la devoció del faraó que feu construir el temple, ó las riquesas que aquést guardava, aqueixas capellas ó magatzems eran en major ó menor nombre.

Seguint la costum perfectament egípcia, tots els espays, en murs, pilans, columnas, portas y sostres, quedavan materialment atapahits d'escultu- ^[21] ras, relleus y pinturas [sic]

¹³⁹ Nota en el marge de la quartilla: "Centre Tabernacle".

¹⁴⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Centre armari".

Altra característica dels temples egípcis es que aquéstos, en son conjunt, ~~son~~ están com amagats dintre d'un gros mur de pedra, tan alt com las construccions que enclou, sobresortint del mateix tan solament els pylons; es precís franquejar aquest clós tencat pera ferse càrrech dels edificis; de part de fora no 's veu res, amagántho tot el macis rectangular, de parets llisas y en talús que, com en un ~~estutx~~ ~~estutx~~ estuig colossal, tanca 'l páti peristyl, la sala hypostila, 'l santuari y las ~~demes~~ dependencias anexas.

La fosca, ó al menys, una llum molt escassa, ~~dominan~~ ~~y del santuari~~ en l'interior de las salas y del santuari, rebent la claror per la porta ó per las clara-boyas practicadas en lo sostre. El santuari era mes fosc, donchs, que rebia la poca llum que hí entrava per la ^[22 2] sala hypostila que 'l precedia.

A mes d'aixó, s'observa en las construccions que en son conjunt formen el temple, que á mida que ván allunyantse de la entrada, ó sia, del primer pylon, ván disminuint de proporcions, en ~~alt~~ alsada y en grandària, de la mateixa manera que vá disminuint la llum en éllas.- Aquesta regla general sofreix escepció en quan als grans temples de Karnak, de Luqсор y en el Rameseum, donchs, la part del edifici que domina á las demás, per sa major alsada, es la sala hypostyla. De la mateixa manera 'l ~~sol~~ paviment d'aqueixos edificis, cuyadosament ~~empavimentat~~ fet de grans llosas, s'aixeca á mida que 's penetra en el interior de la total construcció, aixis; pera entrar desde 'l páti á la sala hypostyla s'han de pujar ó una grahonada, ó un replá; y d'aquesta ^[23 3] al santuari, una altra grahonada, ó replá, y ~~ai següent d'aquesta manera~~ en tal disposició fins arribar á las cambras mes apartadas del principal ingrés.- Per medi de várias escalas se pujava als terrats de la [sic] construccions sagradas, ahon era permesa la entrada á tothom y en qualsevulla ocasió; tot, contràriament, á lo que succehía en l'ingrés en l'interior del temple, que, com havém dit, era limitada, en certs dias y no en sa totalitat. Els visitants antichs han deixat llur recort en ~~los terrats~~ las cobertas del temple, consignant per medi de grafitti, en geroglifich, ó ab caràcters demótichs (cursius), llurs noms. Tal com fan ara 'ls que embrutan las parets dels monuments ó de llochs molt visitats, ab llurs noms y data de la visita ¡Ja veyeu sí es antigua la tonteria humana!

Havém descrít el temple mes típich del ^[24] Egipte del Baix Imperi. Ab tot, no vos cregueu que 'ls demás temples de la mateixa época, com los repetits de Karnak, Luqсор, Medinet-Abou, Gournah y 'l Ramesseum, sian una repetició, mes ó menos engrandida, y mes ó menos espléndida del descrít. No; 'ls arquitectes egípcis no eran amichs de repetir sas obras baix un mateix plán y un idéntich alsat. Amants de la varietat, sense oblidar l'estíl característich de tot lo que es egípci, donàren mostra de la major llibertat. Cap mes Arquitectura sembla, aparentment, mes uniforme com la egípcia, y cap presenta, ben estudiada, ~~que la~~ mes diferencias.

Las ruinas mes grans que al mon s'ian del edifici ~~també s'coneix~~ que 's coneix com el mes immens, son las del gran temple de Karnak.^[25] No 'n farém una descripció detallada porque 'ns ocuparia mes d'una conversa. Donarém una idéa de la seva immensitat.- Segons Mariette, quí estudiá detingudament aqueixa enòrme construcció,¹⁴¹ ~~aq~~ vé compresa dintre quatre recintes, compresos en l'interior de sos murs fets de mahó, ~~que dintre~~ en qual clós s'alsan onze temples de diferents grandáries. En la llargada mes gran, de nort á sud, l'áxis del conjunt de ruínas de Karnak mideix 1,400 metres; l'áxis transversal es de 560 metres. Per donar la volta complerta á tot lo recinte s'han de fer, ~~de~~ caminant, 3.800 metres. De tots los temples que comprén aqueix grandíós espay, el dedicat á Ammón-Ra, dit el Gran-Temple, es el major de tots. Desde 'l gran portal exterior del primer pylón, al Oest, fins á l'altre punt extrém, á l'Est, té la llargada total d'aqueix monument, sense rival, es de^[26] ~~es de~~ 365 metres. La mes gran amplada es la del primer pylon; té 113 metres. ~~Lo mur~~ Lo econtorn total del mur ~~de pedra~~ que amaga totas las construccions interiors es d'aprop 950 metres. En quan ~~al clos de~~ a la muralla de mahons, que l'envolta á distancia, deixant espay entre aquélla y 'ls temple propiament dit, per donar lloch á altres edificis, pylons isolats, temples, etc., té un desarrollo de 2,300 á 2,400 metres.

Penetrém já dintre del clós sagrat. Passat lo primer pylon d'entrada, 'ns trovem en un páti perystil rectangular. Dintre d'aquest s'aixecan, á dreta y esquerra, dos temples, l'un alsat per Ramsés III, l'altre per Seti II. Son abdos edificis anteriors á la construcció del páti y de sa columnada. Al mitx d'aquest páti, s'alsa un doble rengle de dotze colúmnas, sis per banda, que datan, com el pati, dels conquistadors etiopes y dels reys Bubastides.^[27] Al fons del páti s'alsa un altre pylon, ~~y d~~ que dona pas á la maravella de Karnak, la sala mes gran que 'ls Egypcis haguessen may construit. Té 102 metres per 51. Cent-trenta-quatre colúmnas, de proporcions colossals, sostenen, ó millor, sostenían, el sostre, que no tenía pas menos de 23 metres d'alsada en sa part central; dotze columnas, mes grossas que les altres, hi forman, en dos rengles, una avinguda central; aqueixas colúmnas son de 3^m. 57 de diámetro, y mes de 10 metres de circumferéncia; son tan groixudes com la colúmnas de la plassa Vendome, de Paris. Son las colúmnas mes grans que may s'hagin colocades en la^l interior de cap edifici.- Desde 'l plá terreno fins al cap de munt del dau, ó imposta, que sosténen l'arquitrau, mideixen 21 metres d'elevació. ~~M~~ (Mes de la alsada de nostras casas de 5 pisos.)¹⁴²

¹⁴¹ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 361.

¹⁴² Nota en el marge de la quartilla: "Centre Sala de Karnak". La nota fa referència a la projecció de la Fig. 8.

Fig. 8. Temple d'Amon a Karnak
Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

A dreta y esquerra d'aques-^[28]¹⁴³ ta avinguda central, las altres columnes formen com un bosc, á cada banda, de 61 columnes, á set rengles per costat, sis de nou columnes cada rengle y 'l mes aprop de la avinguda central, de 7 á cada part. (La nostra Catedral, dintre d'aquella sala maravellosa, hi vindria baldera de sobres.)

Fig. 9. Sala hipòstila del Temple d'Amon a Karnak. Fons Joaquim Cabot i Rovira.
Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya

¹⁴³ Nota en el marge de la quartilla: "Cabot N° 126.". L'anotació fa referència a la projecció de la Fig. 9.

Sortint d'aqueixa sala inmensa, que forma com un avant-temple, ó pronaos, un ~~cert~~ pasatge á cel obert de comunicació, dona pas al santuari ó al temple propiament dit, ó naos. Una doble muralla 'l tanca, ~~comen~~ donant accés al interior una sola porta. Lo ~~ee~~ sécos, ó sagrari, ocupa 'l centre d'una aglomeració d'apostos ó cámbas que 'l voltan, prou grans algunas, per necessitar dobles rengles de 14 y de 20 columnas per sostenir llurs cobertas. Al darrera de tot d'aqueix conjunt d'edificis que amagan el sagrari, construït de granet rosa; ^[29] segueix una altra sala hypostyla, de mes reduïdes proporcions, dita 'l passeig de Toutmés, que, ~~á mes de~~ ultra las pilastres que hi ha en son circuit, compta 20 columnas á ~~duas file~~ dos rengles, y mideix 44 metres d'amplada, per 16 ó 17 de profunditat.- Al davant de las cambas de granet, y entre 'l 5e y 'l 6e pylón, una altra sala, ab dos rengles de columnas, forma com un vestíbul, que precedeix al santuari. S'atribueix el mateix caràcter al hermós páti de les cariátides, que, tot voltat de pilans ossiriachs, s'obria tot seguit als visitants á qui 'ls era permés penetrar en lo santuari.

Aqueixa "arquitectura de gegants", com l'anomena Champollion¹⁴⁴ te un altre edifici inmens, parió al de Karnak, á la ~~riba de~~ vora dreta del Nil. Es el grandíós y hermosíssim temple de Luqsor. Del primer ^[30] pylon d'ingrés á la part oposada, al fons de tot de la construcció, té 255 metres de desenvolupament. Las columnas, desde plá de terra, fins al dau que las surmonta, tenen 20 metres d'elevació. La distribució ó plan de Luqsor es menys complicat que 'l de Karnak. Solament dos faraons intervingueren en la construcció d'aquell altre gran monument al nacional; Amenophis III y Ramsés II, y aixó explica la ausencia del agombolament d'edificis de qué 's compón el temple karnakiá. En el de Luqsor, el santuari 's ~~veu~~ ~~tot~~ distingeix mes clarament, presentantse baix la forma d'una cambra rectangular, isolada al mitj d'una gran sala quadrada; única part del edifici construïda de granet, estant precedida d'un vestíbul.

Portich de las estátuas¹⁴⁵

^[1/31] Aqueix temple de Luqsor, que tan clarament ostenta 'l santuari, no es aixís relativament á la sala hypostyla, ó millor, dit, salas hypostylas. Al ~~radera~~ darrera del santuari n'hi ha una ~~dotze~~ d'aquestes sales, que conté dotze columnas; á mes, n'hi ha una altra, davant de la naos, que es mes àmplia y mes fonda y quals trenta-duas columnas son de major alsada; la qual ~~te~~ li dona certa semblansa ab la magnífica sala hypostyla de Karnak, si bé no té 'l mur que la tánqui, com aquésta, y, per tant, se la podria pendre per un gran portich, ab quatre rengles de columnas. ~~Davant~~ Entre 'l páti d'ingrés y 'l un altre páti que porta á dita sala de las 32 columnas, y unint aqueixas duas dependencias, hi ha una imponent galeria, que

¹⁴⁴ La referència a Champollion prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 376.

¹⁴⁵ Nota en el marge de la quartilla: "Centre".

també pot considerársela com sala hypostyla, y en la qual, l'arquitecte de Luqсор hi posá especial esment. Es aqueixa dependencia, estreta, (relativament als á las demés parts del edifici), y bastant ^[2/32] llarga, semblant mes be un passatge cobert, que no un vestibul; ~~en~~ sostenint el sostre catorze grans colúmnas, set per banda, [...]. Aqueixa dependencia te 53 metres de llargada, estant ricament adornada.- Chipiez y Perrot, se preguntan si, tal vegada, fou la nau central d'una sala hypostyla que no ~~fo~~ tingué 'l complement que presenta la de Karnak.¹⁴⁶ Sia com vulga, la disposició d'aqueixa admirable obra de Amenófis III y de Ramsés II, presenta tantas diferencias ab la del gran temple vehí, que detallarlas ~~fora~~ seria prou pesat.

Aném á véure, donchs, els temples que á la banda oposada del riu, y en la rogalia que vá de la serralada Lybica al Nil, s'aixecan llurs imposants ruinas. Son el Ramesseum, Medinet-Abou y Gournah,¹⁴⁷ ~~dels quals ja parlàren~~ [sic] ~~en nostra conversa sobre las Tombas reals del Novell Imperi.~~

^[3 33] Per son caràcter funerari, com já diguérem, no ténen la grandiosa immensitat dels monuments que la pietat dels ~~varis~~ faraons erigí á honor de Deus [sic]; no son monuments nacionals, sino edificis pera perpetuar los fets y memòria d'un monarca determinat.- Com se comprén, en aqueixos temples, no hi ha 'l lloch destinat á guardar lo tabernacle que contenia l'emblema ó simulacre sagrat ó la imatge de la divinitat, com en los temples de Karnak, Luqсор ó de Khons.- Lo Ramesseum,¹⁴⁸ quan era complert, havia de tenir las imponents dimensions del temple ~~luqсорia~~ Lukсорiá, en la part construïda per Amenófis III.- Lo primer pylon tindria 68 metres d'amplada. Passat aqueix ingrés grandios, s'entrava en un gran pati, ab doble columnada, ~~á ma~~ sols á la banda esquerra, formant un quadrat de 56 metres per 52, havent desaparegut la columnada de ma dreta.- Al fons d'aqueix pati, davant del segon pylon, ~~del~~ al extrém ~~y si la~~ del mateix, y á esquerra ^[4 34] de la porta que facilita l'accés á ~~la sala hypostyla~~, un altre pati, s'alsava la estàtua colossal de Ramsés II, de mes de 17 metres d'~~alsada~~. La esmentada porta elevació alsada. Los murs en qué s'hi obra la esmentada porta están esculpits, representant, en baix relleu, la desfeta dels Khétas.- Segueix el pati aludit, adornat d'una doble renglera de colúmnas, á dreta y esquerra; y 'als [sic] costats; d'entrada y del fons hi ha un rengle de piláns-cariátides,¹⁴⁹ quals figuras mideixen 9'50 d'alsada, completant el magnífich aspecte d'aqueixa dependencia. Desde aquest pati,¹⁵⁰ tres escalinatas portan á un vestíbol, adornat d'un rengle de colúmnas y de dos bustos

¹⁴⁶ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 378 n. 1.

¹⁴⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Rameseum 2-Medinet-Abu 3-Gurnah-1".

¹⁴⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Cabot N° 127".

¹⁴⁹ Nota en el marge de la quartilla: "Cabot N° 128".

¹⁵⁰ Nota en el marge de la quartilla: "(perrons)".

gigantins de Ramsés: desde aquí tres portas, de granit negre, donan pas á la grandiosa sala hypostyla, de 40 m^s. d'amplada, per 31 de profunditat. Conté 48 columnas, disposadas en 8 rengles, de sis columnas, en sentit de la profunditat ~~del aposento~~. El sostre, ^[5 35] que en bona part se conserva, está pintat de blau y ~~sembl~~ sembrat d'estrelles d'or. Aqueixa soperba sala es una reproducció, algun tan reduida, de la gran sala hypostyla de Karnak. Las columnas tenen, las de la nau central, 17 metres d'alsada; las de las laterals, 7'50; éssent mes elegants que las de la sala abans esmentada. Darrera d'aqueixa sala, segueixen, en fila, tres salas mes, mes ámples que llargues, sostenint llurs sostres vuyt columnas; acabant ab un [sic] cambra que sols té quatre columnas.- Altres aposentos existirían encara en aqueixa grandiosa construcció, en una de las quals, s'afirma, existí la biblioteca, tal vegada, la primera que hí ~~ha~~ hagué en el mon. Tot aqueix conjunt d'edificis estava tencat per una muralla de mahó, ab plata-forma en sa part superior, y un doble rengle de voltas ~~aeola~~ acolades, las unas contra las altrás, que se suposa sí foren d'uns aposentos que servirían ^[36] ~~de~~ d'aulas pera 'ls estudiants; una mena d'universitat ó escola faraónica, ahon viurían els estudiants. Donan lloch á semblant conjectura els descobriments fets en las tombas vehinas del Ramesseum, y 'l testimoni de molts papirus. Si no tenian aqueix servey, foren pera allotjar als sacerdots del temple y pera magatzems.

A Medinet-Abou,¹⁵¹ á ~~on~~ mes d'un ~~ki~~ kilometre del edifici que acabém de descriure, s'alsan tres ~~edi~~ monuments, també del Imperi Novell, [...] pertanyents als faraons ~~Toutmes~~ Thoutmés II y III y á Ramsés III. El mes important de tots es el conegut pel gran temple; éssent el mes tipich de tots, l'anomenat el pabelló real del últimament citat monarca, fundador de la XX dinastia. El gran temple es una reproducció del Ramesseum.^[37] No cal insistir en parlar de sa distribució, que, per altra part, dintre del tipo, presenta alguns detalls que li son ben pròpis. Chipiez diu, que no pot dir quin dels dos monuments es superior al altre.¹⁵² Si lo Ramesseum¹⁵³ té la hermosa sala hypóstyla, en cambi Medinet-Abou, té 'l pabelló real, que s'aixeca davant del temple, y 'l pylon altíssim¹⁵⁴ que s'aixeca darrera, oferint aixís una de las perspectivás mes originals y mes grandiosas que may hági presentat l'arquitectura egípcia.

El ~~tip~~ tipo clàssich del temple teba se'l troba reproduít, ~~ab~~ may exactament, mes si ab considerables semblansas, en la ~~u~~ ciutat de Thebas, á Nubia y á Napata (Gebel-Barkal), obras tots dels Amenophis y 'ls Ramsés, distingintse per la sim-^[38] plicitat de ~~son~~ plan, la grandiositat de ~~sas~~ proporcions, y la riquesa

¹⁵¹ Nota en el marge de la quartilla: "3".

¹⁵² Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 387 i seg.

¹⁵³ Nota en el marge de la quartilla: "2 Rameseu".

¹⁵⁴ Nota en el marge de la quartilla: "Centre".

d'ornamentació, abundant las columnas, ab distínts capitells, campaniformes ó lotiformes; y ls pilans; ossiriáchs y cariátides, combinats, agrupats, distribuïts, ab un art superior y esquisít; los pylons grandiosament senzills, y tot revestít de relleus y pinturas, y presidit per altíssims obelischs y colossals estàtuas, guardianas de las portas. Com á altra característica d'aqueixas construccions consagradas al culte, es ~~es-a disposició~~ son desenrotllo prodigiós en sentít de sa llargada,¹⁵⁵ venint els patis perystils, vestibuls, salas hypostilas, santuari y dependencias posteriors, l'un darrera de l'altre; y, malgrat las varietats que s'observan en tots élls, se veu que guardan certa unitat orgánica, qual centre, ó cor de la construcció, es el Santuari, ó sécos.

[39] El gran temple d'Abydos,¹⁵⁶ comensat per Seti I y acabat per Ramsés II, se separa d'aqueixa simplicitat y unitat, característics dels altres temples.¹⁵⁷ La planta no es un rectangul allargat, inmensament, sino que forma un ángul recte; del qual, los pátis, separats pels pylons, y 'l pronaos, forman un dels costats del angl, y 'l santuari y dependencias, forman l'altre costat.- Los pátis no tenen colúmnas; en cambi, presenta duas salas hypóstilas, ab 24 y 36 colúmnas respectivament; la segona de las quals, conduceix á set cámbas, que pódén ésser altres tantas capellas, ab coberta de volta, cada una ~~de las quals~~ estánt dedicada á una divinitat diferent, quals noms y imatges decoran las parets y montants de las portas d'aqueixos santuaris. Tals son: Horus, Isis, Ossíris, Ammon, Harmachis, Phtah y Sétí, 'l faraó, que vol-^[40] gué assimilarse als deus majors del Egipte. Aquest temple es un verdader Museu de pinturas.¹⁵⁸ Cada cambra ofereix un mateix conjunt de 36 quadros, que 's repeteixen d'una pessa á la altra, ab las diferencias de noms y representacions divínas. Darrera d'aquests set santuaris, segueixen la segona sala hypostyla y las demás dependencias secundarias del temple, dedicadas cada una á una divinitat diferent.

Presenta certa semblansa ab lo gran temple d'Abydos descrit, el de Gournah,¹⁵⁹ ó palau de Sétí, anomenat aixís, tal vegada, perque, en las nou ~~cambras~~ cambas, que s'obran en la sala hypostyla, hi ha pintada, en las parets, la apoteosis d'aquell faraó, revestít ab els atributs d'Ossíris, oferint homenatges als grans deus egipcis.^[41] Contenía duas álas, una á la dreta y l'altra á la esquerra, de diferent disposició abduas, dedicadas la 1^a, á Ramsés II, segons las pinturas que decoran lo pati peristil, la gran sala y las tres cambas rectangulars que aquésta té en son fons; y la 2^a, á Ramsés I, fundador de la dinastia, que conté una sala hypostyla, y 6 cambas, colocadas tres per tres, unas darrera de las altres.

¹⁵⁵ Nota en el marge de la quartilla: "Centre".

¹⁵⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Abidos 4".

¹⁵⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Cabot N° 124".

¹⁵⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Centre Retrat de Seti 1er".

¹⁵⁹ Nota en el marge de la quartilla: "Gurnáh 5".

Major unitat de plàn caracterisa 'ls temples que s'aixecaven en l'Alt Egipte y á la Nubia, pertanyents á la dinastía XVIII. Mes, aqueixos temples no tenen, de molt, la importancia dels descríts; se tracta de petíts santuáris ó capellas que la ~~pet~~ pietat erigí als deu local, ó son commemoratius d'algun fet, ó victoria, ocorreguts en lo lloch de son emplaçament. ^[42] En élls no pot buscarshi ni 'ls pátis ~~ab columnas, ni~~ peristils, ni las salas hipostílas, ni la multitud de cambras y dependencias que rodeijavan ó seguían el santuári; tot ~~es en ells~~ queda reduít á una cambra rectangular, com la cella dels temples grechs y romans, y un pórtich que l'envolta, com els temples peripteros heléns; algunas vegadas, una avinguda; de esfínxs, precedia al temple.- Tal es la disposició del erigit per Amenophis III, en l'illa d'Elefantina, en la frontera meridional del Egipte, y que un governador turch, en 1822, sentíntse civilisat y amich de fer obras, feu, com qualsevol funcionári de la nostra burocràcia indócta, destruir completament. Era un temple, que tan com tenia de petit, (12 m^s per 9'50,) tenia d'hermós, y en éll, s'hi podia trovar l'origen d'aqueixos precio- ^[43] sos petits temples grechs y romans. Sa disposició es absolutament diferents [sic] dels grans edificis de Thebas. En efecte; un bassament, de grossas pedras ben aparelladas, alsava del plá terreno la cel·la ó capella, ~~que s'ele~~ donant una total elevació de 6^m. 20 al edifici, ~~del sol~~ desde 'l plá terreno á la coberta.- Una ~~escalonada~~ grahonada, compresa entre dos murs, continuació del basament (estilobat), donava accés al pórtich, format de duas colúmnas centrals y dos pilastres á son extrém; 'ls costats, assentats damunt un ámpit (estereobat), s'alsavan set pilans quadrats, per banda; la part posterior tenia igual disposició que la devantera.- Aquest edifici no presenta 'ls ~~m~~ murs atalussats, com tots los del Egipte, sino á plom, verticals. Semblaria un temple grech peripter vestit á la egípcia.- De construccions semblants n'existían arreu en terra d'Egipte, els quals, per sas petitas proporcions, no han po- ^[44] gut escapar de la barbàrie moderna; pot afirmar-se que, avuy, ja no 'n queda cap. Es d'observar, que tots aqueixos temples, de petítas dimensions, se construïren aixís perque no se sentí la necessitat de ferlos mes grans, atés el lloch ahon eran y 'l servey que havían de fer. No signifcan, donchs, ni decadencia de cap mena, ni molt menys manca de medis. Aqueixas eran cosas desconegudas pels grans arquitectes del Imperi Novéll. Las circunstancias del lloch, determináren moltras vegadas, la disposició dels edificis aixecats pels egipcis. Aixís, per exemple, 'ls temples de la Etiópia, regió anexionada al imperi, desde la VI^a dinastía, perduda entre aquésta y la XI^a, y tornada á recobrar en lo primer imperi thebá, independent altra vegada baix els Hicsos, y reconquistada durant la dinastía XVIII^{ea}, son oberts á la roca, ^[45] per la necessitat de defensarlos contra la segura destrucció d' per aquella rassa, jamay prou dominada, malgrat l'esfors ~~del~~ de tot el poder faraónich.

Tal vegada, no obstant, deixaria d'obehír á aqueixa necessitat, el [sic] maravellosos temples hypogeus d'Ipsambul,¹⁶⁰ vuydats, ~~en~~ á la roca, treball colossal del géní egípcí, en el qual, per tradició, 'n fören mestres els arquitectes nilótichs. Lo que fou una necessitat en lo país conquistat, se feu despres per mostra de superior enginy.- A Ramsés II se deu la obra admirable de perforar la montanya y ~~en~~ tallarhi en sas entranyas els dos santuaris susdits. La decoració exterior, formadas per sis colossals estàtuas, d'intre d'altres tants ninxos, y la porta monumental que ocupa 'l centre, ahon s'obra l'ingrés, son una maravella;^[46] una de tantas maravellas que admiran al visitant, perpetuant aixís, d'una manera ~~indestr~~ indestructible, com la mateixa montanya, 'l testimoni del ~~gran~~ poder d'aquell gran monarca, vencedor de tants pobles. No semblantli prou á Ramsés II, pera immortalisarse, las obras, jamay igualadas de Karnak, de Luqsor y 'l Remesseum [sic], volgué ~~que 'l mon l'a~~ que 'ls súbdits de son temps y las generacions venideras, fins á la consumació dels sigles, l'admiressin, dominántlas, ~~bo y mort~~, sino per la forsa de son brás, per la admiració.- Els sigles dels sigles han passat, respectuosos, davant d'aquella obra colossal; tot ha mort, ó s'ha modificat profundament, y encara la maravella d'~~la~~ Ipsamboul gosa ~~de~~ plena vida, no havent envellit ab els 35 sigles que compta.¹⁶¹ L'espéos de Ramsés II es la obra culminant de lo mes grós que feu l'Egipte.- La ^[47] obra primera foren las Pyramides de Gizeh; lo complement de la llarga llista de maravellas es la ~~haver~~ buydat una monanya, cizellanthi á dintre, uns temples inmensos y riquíssims. Mes, pera arribar á aqueix supréu esforços de la arquitectura subterrànea, deguéren ensajarse várias altras obras, tan hermosas com la tomba de Setí á Tebas y las necrópolis del Imperi memfita y del primer Imperi Thebá; el temple ó speos de ~~Addhe~~ Addéh y de Feraig y altres menys importants, si bé tots igualment interessants, y qual enumeració y descripció seria pesada, sense, empro, poder deixar de fer esment del hermós temple hemispeos de Cherf-Hossein, que es una altra maravella. Son nom indica, que es mitx fet á fora la ~~mot~~ montanya y mitx excavat en sas entranyas, reproduínt tots los elements de que 's compon lo temple típic; aixó es, una avinguda ^[48] flanquexada d'esfinx y ~~esfinx~~ obelischs, formant una àmpla escalinata; un pylon grandíós que dona accés á un páti rectangular, en quals costats hi han cinch pilans quadrats, que portan adossats colossos de Ramsés II, de 8 metres d'alsada; segueix, alsada per alguns grahons, una sala hypostila, sostinguda per 12 pilans, ab caríatides; comensant aquí 'l soterráni, obrintse un pasatge en lo rocam que conduceix á un vestibol, que mena ~~en~~ á unas cambras, en la ~~darrera~~ última de las quals, d'intre d'un ninxo, hi han esculpidas, en altíssim relleu, quatre divinitats assentadas, imposants, en la ~~fosc~~

¹⁶⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Ibsanboul 6".

¹⁶¹ Nota en el marge de la quartilla: "15-20". L'anotació fa referència als càlculs que va fer Casades per determinar l'antiguitat del temple d'Abu Simbel.

~~que regn~~ semi foscior que regna al fons de tan maravellosa obra.- A Quadi-Asseboua, á Derri etc, hi han imitacions ó reduccions d'aqueix temple mitx soterraniá.

Tornant al temple d'Ipsambul, es ~~el mes~~ tan ricament decorat com el monument que mes ho sia de ^[49] Thebas.

La fatxada del temple d'Ipsamboul está tota ella tallada á la roca, coberta d'inscripcions y de figuras, circunscrita per una motllura y acabada ab una cornisa volant, tenint la inclinació de las pirámides. Las estátuas colossals del faraó, qui feu construir aqueixa maravella, no son isolades, com les que 's véuen davant dels pylons dels temples thebans descríts, sino que fôrman part de tota la massa del rocam y ~~fôrman part~~ de la fatxada. Hi ha dos temples á Ipsamboul: el petit, que es una obra mestra de constructor; y 'l gran, que es una obra imponent. ~~Aquell te, 2 en~~ de arquitecte.- La fatxada, d'aquell, té 27 metres de llargada, per 12 d'alsada, ab sis colossos, tres á cada costat de la porta, que ocupa 'l centre. Quatre d'ells son lo retrat de Ramsés; els altres de sa muller, Nefert-Ari, tots de mes de 10 metres d'alsada, separadas aqueixas esculturas per vuyt faixas ó contraforts, entre les quals, com á ninxos, s'hi encabeixen las estátuas reals [sic] ^[50] ~~Lo rey porta unas v~~

La fatxada del gran temple, té 38^m 50 ~~en sa~~ de base, per 28^m 50 d'alsada. No ~~forma~~ té 'ls contraforts ó ninxos del altre temple; en cambi, presenta una gran cornisa formada per 22 cynocephals, ~~assentats~~, ab las duas potas anteriors damunt dels genolls; cad'un d'aqueixos animals tenen uns 2'm [sic] 50 d'alsada, esculpits de bulto, tenint per fons 'el [sic] ~~rocata~~ rocam de la montanya.- Dessota de la coronisa córre un gran fris, format per la inscripció dedicatòria, gravada en fermes y profonds geroglífichs.- Damunt de la porta hi ha esculpida, dintre d'un ninxo, la estatua colossal de Rá, y abdós costats del deu, hi ha representat, en baix relleu, á Ramsés, en actitud d'adoració. Quatre colossos inmensos de dit Faraó, colocats dos á dos, á dreta y esquerra de la porta, que son las estátuas mes grans que produí la escultura egipcia, adornan aqueixa imponent fatxada.¹⁶² Tenen mes de 20 metres cada figura; – l'alsada d'una de las nostras casas). [sic] Es una obra colossal ^[51] y admirable de la escultura † nilòtica, que res del mon iguala. L'interior d'aqueixos maravellosos temples soterranis d'Ipsambul, si bé diferents de proporcions, son iguals en magnificencia. El dedicat á la deesa Hathor té 27 á 28 metres de profunditat dintre 'l rocam. Forma una sala, sostinguda per sis pilans quadrats, ab capitells hathòrichs, precedint, aquesta canba [sic] 'l santuari, que no es altra cosa que una estreta galeria, en mitx de la qual hi ha buydat un ninxo, d'ahon surt, de la roca, la gran vaca d'Hathor, tenint unas estátuas entre las potas.= L'altre temple, dedicat al deu supréu del panteó thebá, Ammon Ra, té ~~la~~ duas

¹⁶² Nota en el marge de la quartilla: "Cabot N 134". L'anotació fa referència a la projecció de la Fig. 6.

salas, l'una despres de la altra, y varias cambras anexas: la 1ª compren 18 metres de llarch per ~~46~~ 16^m 69 d'ampla; y 'l sostre está sostingut per vuyt pilans, contra quals caras que miran á la sala hi ha adossat un colós de mes de 10 metres d'alsada, representant al faraó ab los emblemas ~~ossirias~~ ossirians.¹⁶³ Una por-^[52] ta als fons d'aqueixa sala, mena á una altra, sostinguda per quatre grossos pilans quadrats. Tres oberturas donan ~~acessis á altres tants petits cambras~~ accés á una altra sala, y per élla s'arriba á la part mes reculada del temple, que 's compon de tres cambras, las duas laterals molt petites, y la central, ahon hi ha l'altar de las ofrenas, y al fons, en un banch de pedra, hi están sentadas quatre estàtuas. Tot aqueix edifici, obert en las entranyas del rocam, ~~está~~ com l'altre, está completament atapahit d'esculturas, ~~rep~~ y relleus, representant las victorias y fets d'armas de Ramsés, y al mateix faraó, á la falda de las deesas, de les ~~quinas~~ salas reb las mes tendras ~~festas~~ carícias y fins algunas, donan ~~de~~ mamar al rey.

Aqueixas ~~so~~ superbas construccions forman la mes espléndida apoteosis que 'l géní colossal del Egipte ~~dev~~ idéa [sic] pera gloria de sos faraons y de sos deus. Cap mes poble, ab major grandiositat, ha pogut igualar als admirables arquitectes que concebiren y executar tan^[53] imposants maravelles, ahon tot es gran, tot es colossal, ~~tot es inmens, tot es~~ y atrevidament inmens.

La particularitat que aqueixos temples soterranis presenten de no tenir ~~sas~~ ~~salas~~ las columnas que tan caracterísan las cámbres hypostylas dels edificis aparellats, substituínt aqueixos suports, per fermes pilans quadrangulars, com s'observa en lo temple primitiu de la Sfinx, s'explica per la necessitat de resistir l'enorme pés de la montanya que gravita damunt del temple ~~sub~~ espéos; á mes, una altra característica s'observa en aqueixos edificis buydats á la roca, so es; que en lo sécos, ó santuari, no hi ha 'l tabernacle que conté en los temples obrats al ayre lliure, 'l simulacre ó la figura del deu, sino que, aquésta es colossal, de bulto, esculpida en lo mateix rocám, del qual ~~surt, lo precís~~ forma part per ésser al mateix adherit. Aquesta particularitat obeheix á que, aqueixos temples soterrians,^[54] no podían esser guardats com els de las ciutats de Memfis, Thebas ó Sais, per rahó d'estar lluny d'éllas y en la frontera ab paissos enemichs; ~~per~~ per lo tan, la mateixa naturalesa 'ls devia defensar de tota profanació. Y aixís succehí, efectivament, donchs, que malgrat ~~la~~ milenars de centurias que comptan aqueixas obras, las guerras y revolucions, han arribat quasi intactas á nostres dias, y 'ls primers egiptólechs que cinquanta anys enera penetràren en aqueixos sagrats espéos, trobaren en perfecte estat de conservació aqueixas colossals esculturas divinas.

¹⁶³ Nota en el marge de la quartilla: "Taló del 1er quadro del 4 acte de la Ayda". Aquesta anotació probablement fa referència a les decoracions del pintor Francesc Soler i Rovirosa (Barcelona, 1836 – 1900) creades per a l'estrena barcelonina d'Aida al Teatre Principal el 1876. Casades admirava especialment Soler Rovirosa per la seva capacitat per recrear paisatges arqueològics (Jordi Vidal (ed.), *Pelegri Casades. Memòries d'un home que no arribà enlloc*, Bellaterra, 2023, pàg. 117).

Ha sigut precisa la estultícia dels rodamons europeus pera que fessen mal-bé, ab mutilacions criminals, aqueixas obras admirables del antiquíssim y civilissadíssim poble Egípci.

Abans d'acabar aquesta conversa sobre 'l temple en el Imperi Novell, havém de parlar breument de ~~duas~~ las ruinas ~~de~~ d'uns monuments religiosos que ^[55] causan maravella y admiració á quants los han pogut estudiar, ó véure'l per pura curiositat. Nos Aludim á la obra mestre de la dinastia XVIII, aixecada á Thebas, y que 's coneguda per el Deir-el-Baharí.¹⁶⁴ Aqueixa construcció no te pariona en tot l'Egipte. S'alsa al peu de la serralada Libyca, oberta en una grandiosa bretxa, en una profónða anfractuositat de la montanya, ocupant el fons d'una mena d'amfiteatre que la naturalesa vuydá pera servir d'estuix ~~estutix~~ á tan preciosíssima ~~construe~~ joya arquitectónica. Els costats dret y del fons, s'apoyan en la roca tallada á pich, com uns singles, formant uns græus; pel costat esquer, solament, la roca s'allunya, sénse formar singlera, y allavors, un mur de mahons, tanca, per aqueixa banda, l'enclos sagrat.

^[56] Aqueix edifici únich á Egipte y en el mon, forma un hemiespeos tríple. A son extrém, excavat dintre de la montanya, hi ha ~~la cambra funeraria de Hatasou, d'uns 20 metres de profunditat~~ una cripta, que té uns 20 metres de profunditat, la qual ~~aposen~~ serví de santuari. A dreta y esquerra d'aqueixa gruta, s'hi veuhen ~~altres cambres~~ dos altres grupos de cámbres, igualment buydadas á la roca, com formant uns ábsides que recordan el de nostres temples románichs de tres naus, particularitat que no 's trova en ~~loch~~ cap mes monument del Egipte. Y no es aquesta sola.- En sortint d'aqueixa part subterrànea, se desarrowan á plé ayre, ~~tres~~ quatre patis grandiosos, que precedeixen al descrit espéos, y que forman com unas terrats ó grans replans, d'unas escala gegantesca, ocupant entre tots la llargada de 280 metres, desde la porta de la cripta, al pylon que ~~hi~~ serveix d'ingrés. Desde la vora del riu, en que comensa aqueix monument tan ^[57] extraordinari, fins als dos obelischs que flanquejavan la porta, una avinguda de duas centas ~~esfinx~~ esfínx menavan fins la entrada del primer páti, que com s'ha dit, lo formava 'l pylon y 'ls obelischs que tenia davant. Cada páti, replá ó terrat, se comunicava per rampas ~~ó esglahonada~~ ó grahonada, donchs, que 'l terror forma com tres grans plataformes. Aqueixos pátis tenian colossos sentats davant de las parets que 'ls enquadrávan, y pórtichs en las que formavan la part davantera del grahó gegantí. Aqueixa decoració ó disposició cal mes endevinarla pels restos ~~estudi~~ descoberts en 1858 per Mariette¹⁶⁵ y estudiats per éll y altres egiptólechs,¹⁶⁶ que no per l'estat

¹⁶⁴ Nota en el marge de la quartilla: "2 1".

¹⁶⁵ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 431.

¹⁶⁶ Després dels treballs de Mariette i fins el moment en què Casades dictà la conferència, la principal intervenció arqueològica a Deir el-Bahari fou la dirigida per Henri Édouard Naville. Concretament, excavà el temple funerari de Hatshepsut, amb la col·laboració de George Hogarth, Somers Clarke i

actual de la construcció. Quan estava en sa integritat havia de produir un efecte, verdaderament, d'imposant grandiositat y magnificencia. Alguns autors, al ferse càrrech de las grans diferencias que Deir-el-Baharí presenta comparat ab els demés monuments ^[58] egipcis, se preguntan si fou una imitació volguda dels gegantins edificis contemporanis que s'aixecavan á la Messopotàmia, ahon el sistema de construir ab plataformas ó terrats era 'l mes comú. Podria esser, perque en temps de Toutmés I, els exèrcits faraónichs trepitjaren per primera volta las terras de Caldea y de l'Assyria. El gran egiptólech Ebers es qui sospita aquesta causa.¹⁶⁷ Sempre s'ha vist que 'ls conquistadors imitan lo mes notable que han trovat de las terras conquistadas. La història de la Arquitectura está plena d'aquestos cassos, que no 'ns cal ~~est~~ esmentar.- La gran reyna Hatasou, qui feu construir aqueixa maravella, doná mostrars de son y esperit innovador, en molts sentits, y son viril atreviment, no 's deturaria davant de las dificultats que la tradició constructiva del Egipte oposaria á aqueixa innovació. En son temps fou aqueixa dona extraordinària un esperit progressiu y revolucionàri. Per aixó, la reacció egipcia borra son nom en tots los monuments que feu alzar.

^[59] La arquitectura saïta, que es la darrera de la llarguissima vida artística d'Egipte, sense separarse profundament dels cànons establerts desde tants mils de sigles, presenta ~~son uns~~ tambe, sos caràcters peculiars, traduïts en lo plan, en las proporcions y en la decoració dels temples fets alzar pels prínceps del últim periodo del Egipte independent. Las estàtuas, las tombas y 'ls santuaris, ~~representan~~ revelan, no un periodo de decadencia ó de ~~cansane~~ cansament, pròpis de la vellesa, sino tot ~~un~~ l'agradable y joyós aspecte d'un renaixement, substituint lo gegantesch, lo colossal, lo inmens, per lo elegant, distingit y graciós, sense ésser feble ó excessivament delicat.- Es l'aspecte que revelan las ~~pe~~ escassas construccions que han sobreviscut d'aquell periodo que tan esplendor li donàren els Amasis y Psametiks, ~~que~~ y 'ls prínceps faustuosos de la dinastia XXVI, tan aficionats á adornar esplendidament las ciutats del Delta y sa ^[60] hermosa y brillant capital, Saïs. Las descripcions dels historiadors grechs revelan ~~un~~ l'esfors dels darrers faraons pera construir esplendidament, ricament, els propileus ó pátis porticats, en los temples d'Hefestos y d'Apis, imitant las soperbas construccions dels Ramessidas. Mes, com diu Chipiez, els arquitectes saïtas "nasquéren massa tart en un sígle massa vell"¹⁶⁸ y no sempre interpretàren fidelment els grans models ~~an~~ de l'antigor.

Howard Carter (1893-1896). Més tard (1903-1906), i amb l'assistència de Henry Hall, va excavar al temple funerari de Mentuhotep II (Henri Édouard Naville, *The Temple of Deir el Bahari* (6 vol.), Londres, 1895-1908).

¹⁶⁷ La referència a Ebers prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 432.

¹⁶⁸ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 435.

Ab tot; el darrer monument que tanca, d'un modo hermosíssim, aqueix llibre inmens de la Arquitectura religiosa egípcia, qual primera plana fou escrita, 70 sigles enrera, al peu de las grans piràmides de Gizéh, es la preciosa joya que 'l darrer faraó, Nectanebo, alsá á la encantada illa de Philæ, com á punt final y colofon de la gran obra constructiva del Egipte. Havem aludit el temple á la sagrada Isis.

[61] L'unich que té d'egípcia aqueixa construcció ~~en~~ es sa part, que 'n podríam dir externa, d'apariencia, de trajo, si val la paraula. En la gran successió de sigles que representa l'arquitectura nilòtica, no ~~s' se~~ n'havém víst cap que se lí retíri. Res que se sembli á un santuári thebá. Se tracta d'un sol páti, ó sala rectangular, circumscrit per 14 elegants columnas y per un mur baix ricament decorat, que forma una mena de faldar de xemeneya en la part inferior dels entre columnis. Aquéixos ~~son tapats~~ están oberts sobre molt mes de la meytat de llur alsada, y may tingué sostre. Per tot arreu hi ha gravat el nom de la deesa Isis.- Ebers no creu que aqueixa construcció, que tan s'aparta de la característica dels santuaris, sía un temple. Una ampla escala, desde [62] la vora del Nil, donava accés al edifici, atracant á son peu las barcas dels pelegrins y devots que visitaren la deesa, qual culte sobrevisqué al mateix Egipte. Fins en plé sigle VI de nostra Era, ja diguerem en una de nostras anteriors conversas, [69] se rendí culte á aquella divinitat. Una altra particularitat presenta 'l temple de la sagrada illa. Son los capitells hathórichs, jamay fins are usats pels arquitectes faraónichs, y que, en lo ~~suee~~ successiu, usáren sempre 'ls arquitectes ~~dels~~ ptolemáichs. Fou una innovació, no obstant, que malament volgué esser original, ni 'ls principis constructius, ni 'ls procediments deixáren d'esser egípcis.

[63] No correspon á aquesta part de nostre estúdis ocuparnos de las construccions, pocas en nombre á y ~~son~~ en importancia, que la dominació grega y romana alsá en l'Egipte. ~~doni~~ Son imitacions ~~contrafetes~~ de la genuína manera egípcia, que si per l'arqueólech tenen valor, com tot lo que no pertany á nostre temps, gros ó petit, ben fet ó mal fet, res diuhen al artista, ó ben poca cosa. Per altra part, las excavacions no han donat apenas resultats al preguntar á la terra sobre las obras dels Psametiks y dels Amásis. Las ruinas de Saïs restan també mudas fins l'hora present. Ja diguérem que no tot lo que guarda en sas entranyas la terra del Nil ha sigut tornat á la llum, ní estudiat detingudament encare. [70] [64] Es molt lo que s'es trovat; mes, la cullíta está encara complerta. [sic] ¡Durá tant la civilisació egípcia..!

Pera acabar de donar una idea general de lo qué era 'l temple pera 'ls Egipcis; retrayent lo que Chipiez prén de Mariette, qui ningú mes que aquest autor ha estudiat profundament, dirém que 'l temple no era mes que un monument alsat

¹⁶⁹ Casades es referia a la conferència del 2 de desembre de 1905, quartilla 9.

¹⁷⁰ Casades es referia a la conferència del 9 de desembre de 1905, quartilla 34.

per la pietat del faraó pera demanar la protecció divina á sas empreses, ó un testimoni de gratitut á la divinitat per las gracias rebudas.¹⁷¹ Per lo tan, lo poble res tenia qué véurehi. Se l'admitia als pátis y á las salas hypostylas, pero may al santuari, pera contemplar, com en un escenári, las cerimonias que la reyal ^[65] ~~pe~~ pietat feya celebrárhí, ó en qual escenari se posava de manifest la faustuositat del poder incontrastable y supré m del monarca, que, á sa vegada, 's considerava un deu.- Las pinturas y relleus que ómplan tots los ámbits, totas las parts, tots los detalls y motlluras del edifici, confirman una vegada mes el verdader caracter y destí de tals construccions. Totas éllas representan al faraó, ~~sos~~ en sas relacions íntimas ab la divinitat y sos ~~fets es d~~ grans empreses guerreras. Las primeras demanant; las segonas, com resultat de las deprecacions reals escoltadas pels deus.

El poble, ja ho havem dí t, no entrava per res al interior del santuari; no hi havia de fer res; era merament un espectador de las cerimonias, que 's reduían, per altra part, á ^[66] ben poca cosa. La pregaria del rey, acompanyat pel gran sacerdot; las ofrenas en acció de gracias, y, finalment, las magnificas professons, que surtí nt de la sala hypostila, ahon se formava 'l corteig, anava recurrent los pátis, fins arribar al pylon d'entrada, no sortí nt las professons fora del enclós sagrat. L'ú nich acte de pietat que era permés al poble, era seguir darrera la professó, com fan á fora ciutat las donas del nostre poble. Per altra part, la manera d'é sser construï da la sala hypostyla, ab sos espesí ssim ~~boschs~~ bosch de colú mnas, no podia permetre cap dels actes del culte com los practiqué m nosaltres. Era un esplendití ssim vestibol del santuari, y res mes. Las altras dependencias que ^[67] seguian al ~~sécos~~, eran, tots plegats, una immensa sagristia, ahon, resguardats de la llum, de la pols, dels insectes y del ~~ayre~~ calor, gracias á la falta d'oberturas que tenían aquellas dependencias, se guardavan las preciosas telas y 'ls tapí ssos, las está tuas de metalls preciosos, los símbols d'evorí y d'or y totas las preciositats que, ab ostentació magnífica y ~~des~~ enlluernadora, contemplava 'l poble fidél en las grans professons.

La religió egipcia, ó millor, son culte, ~~era [...]~~ era oficialment teatral, y apoteósich; rés que en vida fos el conhort de l'à nima. Els deus ne tenian prou ab rebre 'ls homenatges dels faraons. En quan al poble, mentres cumplis los preceptes morals del Llibre dels Morts, ~~pera~~ en sa ^[72] ^[68] conducta privada, 'n tenia

¹⁷¹ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 441.

¹⁷² Text en el revers de la quartilla: "[47] Thebas. Sa fatxada sembla un enormí ssim pylon esculpit en la fron de la montanya". Nota en el marge: "415". La nota fa referència a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 415, d'on prové la informació suprimida del revers de la quartilla.

prou pera que Neftis y Anubis advoquessen davant del tribunal d'Ossiris pera que l'ànima no fós condemnada ab la mort y destrucció eternas.

16 Dbre 1905

4.2. Notícies i resums de premsa

Avuy, dissapte, a dos quarts de deu de la nit, don Pelegrí Casades donarà en el Centre Excursionista la VIII convelsa sobre arqueología pera ús dels excursionistes, en la qual se tractarà del temple en l'Imperi Mitjà y Nou del Egipte, describint las ruinas de Karnak, Luqsor y Phile.

La Veu de Catalunya, 16/12/1905 (edició vespre), pàg. 2

Centre Excursionista de Catalunya.— En els dies 25 de novembre darrer, 2, 9 y 16 de desembre corrent, el soci del Centre Excursionista de Catalunya don Pelegrí Casades y Gramatxes ha donat les 5.ª, 6.ª, 7.ª y 8.ª «Converses sobre Arqueología, pera ús dels excursionistes», ocupantse en elles, respectivament, dels següents punts: de la pre-historia a Egipte; idea general de la religió entre ls egipcis y creencies sobre la vida futura; de les tombes en l'Antich, Mitg y Baix Imperi egipci, y del temple

durant l'existència independent dels Reyalmes faraònichs.

Relativament al primer punt, feu el conferenciant un resum sobre ls últims descobriments que s'han realitzat en el país del Nil, que revelen la existencia d'un poble anterior a tota historia escrita, el qui, substancialment, no presenta grans diferencies ab els pobles obrigens d'Europa, treballant, com aquets, la pedra pera sos atuellas y armes, si bé en una época reculadissima, respecte a les demés races estudiades en nostre continent, a les quals procedí, en la via de la civilisació, l'Egipte, tal vegada 10,000 anys enrera. Se feu càrrec de les opinions dels autors que han tractat de les races primitives del país nilòtic y dels recorts de llur industria, podent afirmar que l'estudi dels origens del Egipte està encara a sos comensaments. Passa, després, el senyor Casades, a parlar dels períodes en que és dividida la historia del Egipte desde'l fundador de les dinasties faraòniques. Menez, 5,000 anys abans de J. C., fins a la conquesta persa; explicant el caràcter que tingué sempre la monarquia nilòtica y la condició social y moral del poble egipci, revelades pels monuments, de tota mena, que han arribat fins a nosaltres.

A la *conversa* del dia 2 d'aquet mes, el senyor Casades parlà sobre la religió egípcia y les creencies d'ultra-tomba dels egipcis, donant compte de la complicada teogonia d'aquell poble, de la manera com personificà en moltes divinitats els atributs de la Causa suprema de totes les coses y de les variacions que respecte al deu principal del regne nilòtic se feren segons les vicissituds polítiques del país. S'ocupà del art funerari del Egipte, ab les varietats que experimentà la forma dels enterraments durant la llarguíssima vida de dit poble; parlant de les tombes particulars, en les primeres dinasties (*mastabas*), y de les piràmides, o enterraments faraònics de aquell període, ab els distints materials emprats en aqueixes gegantesques construccions. Donà també'l conferenciant una idea dels elements constructius que usà el poble egípciu y el gust per la ornamentació, sense may deixar superfícies nues.

Explicà la disposició de les necròpolis y de les tombes, y les precaucions pera assegurar la conservació de la despulla mortal (mòmia), fundades en les creencies sobre l'ànima y la vida d'aqueixa (*double*) en la tomba, explicant lo més característich de les *cases dels morts*, ja en sa construcció y distribució, ja en sa decoració y amoblament, lo que ha permès conèixer en tots sos detalls la vida pública y privada dels faraons y de son noble.

Per medi de produccions lluminoses donà exemples gràfics de les grans piràmides de Gizch, de la Esfinx, y de les estàtues funeraries de les primeres dinasties nilòtiques.

En la 7.ª conversa, donada'l dia 9, el senyor Casades s'ocupà de les tombes del Imperi Mitjà y del Novell Imperi, segons els monuments de les necròpolis memfita y tebana.

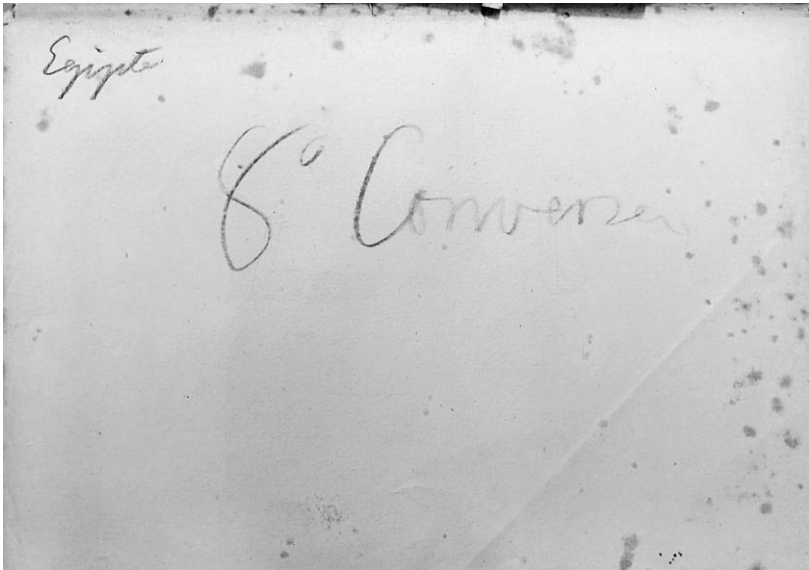
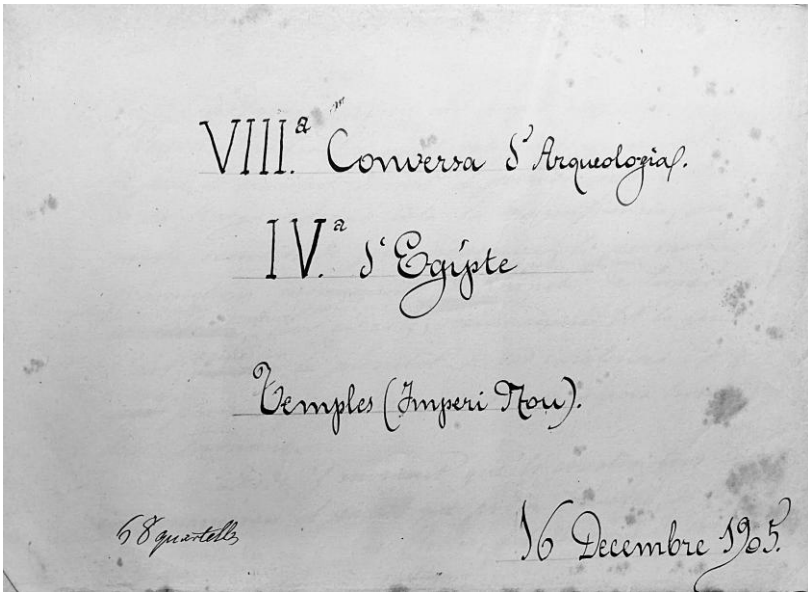
Parlà dels hipogeus de Bent-Hasan y de les grans coves funeraries obertes en el cor de la serralada líbica, ab les magnífiques decoracions d'aquels soperbs enterraments; fent avinent, quel sistema d'obrir els admirables espècies funeraris arribà a un grau de perfecció insuperable a Bab-el-Moluk, a Deir-el-Bahari, a Medinet-abon, etc., durant les grans dinasties XVIII, XIX y XX, o dels Ramsès, Sèti y Ousertesen, època la més esplendorosa del imperi egípciu, en quals construccions s'hi troben representades les escenes de la vida futura, d'un gran interès artístich y arqueològich; acabant la *conversa* 7.ª ocupant-se de les tombes en la darrera època egípcia, o sàssich.

Finalment, el dissapte últim, tractà'l senyor Casades del temple durant les primeres dinasties, citant com a tipich, el de la esfinx, passant després a ocupar-se, anomenant, de les grans construccions religioses de Karnak, Luqzor, Ipsamboul y Fife, descrivint les particularitats més notables d'aquels monuments, que causen l'admiració de nostra època.

La Veu de Catalunya, 20/12/1905 (edició vespre), pàg. 2

Dia 16. Conversa VIII. — El temple durant l'Imperi Mitjà y Nou de l'Egipte. — Descripció de les runes de Karnak, Lugsor y Phile.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya 132 (1906), pàg. 32

Portada i última pàgina del plec que conté el manuscrit de la conferència

5. La conferència del 23 de desembre de 1905

5.1. Transcripció del manuscrit

[¹] Arquitectura civil y militar.

Ja diguérem al parlar de las tombas, que la vida del Egipte 'ns h ha sigut revelada per la Casa de la Mort.¹⁷³ Si no haguéssin sigut els enterraments magnífichs ab els quíals el poble egípci perpetuá la memória de sos reys y de sos magnats, res, ó quasi res, sabiam dels palaus, casas y ~~muralles~~ fortificacions, ~~ab~~ en les quíals visqué y ~~'s defengué~~ aquell antiquíssim poble, y ó 's defensá de sos enemichs. Laes pintures y relleus de les cambres funeráries ens han revelat tot lo que necessitavam ~~sab~~ saber sobre las construccions civils y militars, ~~presentat~~ ó figurat ab un luxu de ~~la~~ detalls que semblan infantivolas re-^[2 2] presentacions, en las quals, d'un sol cop d'ull, se vol mostrar tot lo que conté una habitació, exterior y interiorment; desde las parts mes visibles del edifici, fins las mes apartadas de la vista. De manera que, 'ls egipcis, ~~no~~ si be presentáren en las parets de sos hypogeus l'edifici privat, ab totes ses particularitats, desenrotllant tot el plan de la construcció; ab tot, no ho feren com nosaltres, per la planta, la secció y l'alsat, sino que, superposat, y per registres, sense cap perspectiva, tal com la enteném nosaltres, se mostra plana, y com ho dibuixaria un noy, tota la construcció y sos anéxes. Aixís, per exemple, se vol representar una casa particular, donchs bé; se comensa pintant un portal, al costat un aposento, ab la gent y 'ls mobles que^[3 3] l'ocupan, sense plans ni distancias, ni perspectivas; y al costat, ó damunt, lo jardí, ab las plantas y kioskos y brolladors, arrenglerat vertical ó horizontalment, segons l'espai de que 's disposava. Son procediments gráfichs molt típichs, que si ens causan extranyesa per la confusió que de primera impresió cáusan, en cámbi, donan una ~~precii~~ precisió de detall molt estimable. L'efecte que produeixen aqueixas representacions es com si tots els elements de la construcció y sos accessorís s'haguessin tret, un á un, de sos lloch [sic], y allavors, extesos damunt d'una superficie, ~~fessin~~ estéssin arrenglerats; com una d'aqueixas áucas en que hi han edificis, pera retallar y las parts de qué 's forman, y despres, de enganxadas, ~~las y~~ queda fet. Una verdadera joguína d'entreteniment y de paciencia.^[4 4]¹⁷⁴ Mitjansant aqueix procediment, també nosaltres agafarém las diferents pessas de que 's compon l'edifici aixís figurat, y 'l montarém y construirém sense faltárhí res.

A, tout ségnieur tout honneur [sic]; per lo tan, comensarém pera donar una idéa de la casa del faraó. El palau dels soberans egípcis, s'havia cregut que, com

¹⁷³ Casades es referia a la conferència del 2 de desembre, quartilla 13.

¹⁷⁴ Nota en el marge de la quartilla: "Els palaus".

las tumbas y 'ls temples, havian d'ésser també llochs de gran magnificencia, en els quals tota riquesa y tota suntuositat hi havian de fer estada; y, ~~sembla que~~ res mes allunyat de la veritat. Com tampoch es cert, que 'l faraó visqué en lo temple, en els aposentos que hi ha darrera del santuari, servint d'esbarjo al monarca las ~~salas y hypostiles~~ y ^[5 5] 'ls ~~pátis perystils~~. Els estudis ~~aprofundits~~ de Champollion han tirat per terra aqueixas agradables fantasies.¹⁷⁵ Realments [sic], hauria estat molt bonich aixó dels temples-palaus, tan magnífichs y tan pròpis de la faustuositat dels reys nilòtichs; pero, no es vritat. La Arqueologia, tot sovint, ha de deturar la embranzida fogosa dels estussiástas [sic] y dels imaginatius, posant las coses en son lloch. Y aixó es lo que, precisament, pása al parlar de les somiades grans demores reals egipcianas.

¿Com se compendria que 'ls monarcas ~~s'enteres~~ s'enteressen, com quí diu, en vida; dintre las fosques cambres que seguian als santuaris, ahon, com ja diguérem, hi penetráva escassissima llum, quan no eran absolutament ^[6 6] fosques? Recordaréu, els qui teniu la amabilitat y la abnegació de venir á escoltar aquestes converses, que al principi d'éllas vos diguí, que 'l poble egipci era tranquil y ~~de~~ bona jéya, que li agradava la vida alegre y ~~hi~~ la platxeria.¹⁷⁶ ¿Com podía estar trist, y taciturn y d'humor negre, ab un sol espléndit, ab les cullites segures, ab bona temperatura y sense haverse d'amohinar pera fer diners, tota vegada que, tal com ho enteném avuy, aqueix tiránich regulador del valor de las cosas, en son principi, no existía? Donchs bé, si 'l poble vivia alegre y joyosament, ¿havém de créure que 'ls faraons havian d'ésser tétrichs y amichs de ~~l~~ viure en la penúmbra de la tristesa, com una mena de Felip II d'Espanya?

Res d'aixó: las pintures dels hypogeos ensenyan que la casa real, era una construcció ^[7 7] lleugera, de petites dimensions y alegríssima; aixecada á las aforas de la capital, entre ls [sic] canals de rego, y voltades ~~d'espess~~ de jardins y parks, rublerts ~~de~~ d'arbredas, de flors, d'estanys, y ab kioskos, gloriets y tots aqueixos accessóris elegants, de que 'n donan una idea aproximada las fincas d'esbarjo que 'ls poderosos del dia sitúan en los punts mes deliciosos de ~~nos~~ prop la platja ó en les estacions balneáries y llochs de moda, y que la burgesía, mes ó menos acomodada, imita ab sas torres, vil·les y quintas, també mes ó menos ~~curis~~.

Per lo tan, res de aqueixas construccions gegantines fetes de inmensos blocs, de pedra, que asseguravan á la tomba y 'l temple una durada eterna.¹⁷⁷ Els materials havian d'ésser lleugers, per richs y decorats que fossen; fustas pre-^[8 8] ciosas, brillants metalls, rajolacs ~~barmissades~~ esmaltades, tapisos ~~llampat~~

¹⁷⁵ La referència a Champollion prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 461.

¹⁷⁶ Casades es referia a la conferència del 25 de novembre de 1905, quartilles 16 i 17 (Jordi Vidal, "Els orígens de l'Egipte antic. Un text inèdit de Pelegrí Casades (1905)", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 34 (2024), pág. 142).

¹⁷⁷ Nota en el marge de la quartilla: "|||||".

llampants, colors vivissims, decoració espléndida, moblatje ~~Heu~~ riquíssim; en un mot, res feixuch, res que parlés de durada indefinida; una casa alegre, que durés tan com l'ámo que se la feya vestir.- Es per aquesta causa que res ~~s~~ ha pogut arribar fins á nosaltres d'aqueixas construccions de jardí, súbtiles y elegants com las palmeras y 'ls lotus, els sicomoros y acácies, cedres y oliveras, y tota la flora espléndida, adorant y vistósissima que omplia las regaladas voras del sagrat Nil.¹⁷⁸

L'Orient actual ens ha conservat la idéa de lo qué deuria ésser la estada ~~real~~ del [sic] faraons. Res mes diferent, dels palaus reals del Occident, ~~aixó es, un~~ aqueixos llétjos edificis, grans, quadrats, mes ó menos es-^[9 9] payósos, sovint trists, feixúchs, d'una antipática arquitectura oficial, simétrica y calculada, d'ahon la alegria hi fuig.- ~~Los~~ Els palaus reals de l'Orient, dintre de son enclós immens format de jardins, tot mira en fora: grans terrats, obértas galerias, miradors, kiosks, finestrals y balconadas, bel-vedéres, arreu; la vista s'escapa y s'escampa damunt la plana, plena de vegetació, y s'atura al lluny, barrada per l'horitzó, y ó per ~~la~~ murallam de ~~laes~~ serraladaes que tancan l'espai ámplament; áyre y llum arreu.

A Tell-el-Amarna hi ha figurada la planta y la distribució detalladíssima d'un palau egípci. En molts punts seria fácil confondre aqueix [sic] construcció civil ab un temple. La pintura aludida, representa que l'edifici, sas dependencias, pátis, estanys y jardins, tot murallat, ocupan una grandíssima área rectangular, voltada de caminals d'arbres.^[10. 10] Davant de la porta principal d'ingrés y ~~una~~ á petita distancia, hi ha una ~~espai~~ rectangular, tancat per una muralla, al ~~quínal~~ s'hi penetra per una porta, flanquejada de groixuts murs pilans. No se sab el destí d'aquesta dependencia. Sembla un gran safreig ó dipòsit d'ayguas. Darrera d'aquesta construcció se presenta els fróntis de la mansió real. Al mitx de la muralla que 'ls forma hi ha una grandiosa porta ab forma de pylon,¹⁷⁹ aixó es, el portal flanquejat de duas torras de panys atalussats y coronadas d'ampla cornisa; als dos extrems d'aqueix pany de muralla de la fatxada s'hi obran duas portas mes petítas, y en els anguls, ~~si formen duas~~ la major alsada que prén el mur de tanca li donan cert aspecte de torras, si be aparentment, perque aqueixa major elevació continúa en abdos costats majors del enclós. La fatxada posterior presenta^[11 11] idéntica disposició que la part devantera. Franquejada la ~~per~~ gran porta central s'entra en un páti rectangular, plantat d'una filera d'arbres que voltan tot lo perímetre. A n'aqueix páti hi donan las portas de las habitacions, ó millor dit, magatzéms de queviures y cellérs, practicats tals aposentos en lo gruix de la muralla de tanca. La regularitat y igualtat de las portas li fan semblar las celdas d'un cláustre. Son en número de 14, set per costat. Aqueix páti ~~té~~ enclou ~~en son~~

¹⁷⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Projecció. Voras del Nil".

¹⁷⁹ Nota en el marge de la quartilla: "2 pilons de Philæ".

~~entre~~ un altre recinte rectangular y amurallat, qual fatxada principal forma un pórtich de sis columnas y uns pilans en els ànguls, partit en son centre per una porta semblant á un pilon. En la part oposada se'hi guarda la mateixa disposició. No sembla que ~~en~~ els gruix del mur s'hi hagués ~~practicat~~ obrat pera encabirhi cap habitació. Quatre, com pedestals, dos per banda, s'alsen en los passadissos laterals d' ^[12 12] aqueix segon recinte. Aquést á sa vegada tanca un altre clós, ab portals á modo de pilons en sos costats menors, y majors, de modo que dita tercera tanca conté quatre ingressos, venint aqueixa construcció alsada y del plá terreno per escalas adossadas als murs laterals, y formant dos trams, units per ~~un~~ repláns. Dintre d'aquest tercer recinte s'alsa un gran pedestal, ó altar en forma de tribuna, que 's creu serviria pera algun acte religiós, com taula d'ofrenas, ó lo que fós. Al costat dret d'aqueixa construcció, s n'hi ha una altra de semblant, empro, menys complicada. Forma un gran enclós ammurallat, ab entradas pilóniformes, ~~en las~~ contenint la part construïda, gran nombre de cambras. Una área plantada d'arbres separa d'aquést al edifici primerament descrit. Seguía despres el jardí, ab kioscos y glorietas, y un gran estany; y, per últim, una série de pátis ^[13 13] porticats, á manera de claustres, ahon hi havian las habitacions del servey, ~~laes~~ establías, y ~~laes~~ demás dependenciæes, com graners, sellers, magatzéms, etc etc. Tot aqueix grandióss edifici se componia solament de planta baixa, no tenia pisos.

A Thebas hi han las ruinas del pabelló de Medinet Abou,¹⁸⁰ conegut pel Pabelló Real de Ramsés III^{er}, que comprenia baixos y dos pisos alts. Aqueix elegant edifici está precedit per dos á modo de cóssos de guardia, acabats, com tot l'edifici, ~~de~~ ab marlets arrodonits. Dos pilans fórman l'entrada, y una vegada aquésta franquejada, 's trovan duas elevadas álas del edifici en forma de pirámide truncada y un cos central, de edifici ~~de~~ ab dos pisos. Aquesta construcció está plena de relleus y de geroglífichs. Las reduïdas dimensions d'aqueix ~~ba~~ pabelló fá creure á Chipiez, que no fou sino un ~~Hoch d'esbarjo de Ramsés III~~ monument ^[14 14] commemoratíu d'aquell gran faraó, qual imatge, ~~culpí~~ en baix relleu, se la veu representada per tot arreu, ja ~~representantlo~~ figurantlo ja en sa vida de familia, ja en actes de conquistador y vencedor de pobles, ab la ajuda d'Hammón.¹⁸¹ Mariétte creu que es una torra triomfal, com las que 's véuhen en els baixos relleus de Karnak, de Lugsor, del Ramesseum y de Medinet-Abou mateix, y que 'ls faraóns vencedors feyan erigir en ~~laes~~ fronteræes, á la vegada, com obras de defensa y com á recort de ~~las~~ llurs victories.¹⁸²

¹⁸⁰ Nota en el marge de la quartilla: “||||”.

¹⁸¹ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 469 i següents.

¹⁸² La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 472.

Sia lo que 's vulga d'aqueix moment, éll forma part d'un conjunt funerari, y s'aixeca davant d'un temple, empro, res té que l'assimili á una tomba, y menos encara á un temple; correspon, donchs, clasificarlo com á palau, ~~encar~~ ó casa real, malgrat sas proporcions reduídas; ^[15 15] estatje ahon s'hi pot viure, per tenir grans finestras obertas en los dos píses de qué está formada aqueixa singular construcció, y presentar en la ratlla que divideix els dos ~~pis~~ alts ó pisos, unas repísas, ~~que~~ sostingudas per bustos humans, ó millor, unas figuras, ajegudes ó ajupidas, de ventræ á terra, com esclafadas entre las duas llosas que forman la repisa, alsant sols los caps y part del pít, apoyántse ab els brassos, en contracció, é com fent un esfors vigorós pera sostenir la ~~dalla~~ llosa de pedra que portan damunt, á fi de ~~que~~ no esser aixafats per son pés enórme; essent com la primitiva representació dels atlantes, element figuratiu de sosteniment, sovint figurat en l'arquitectura mitjeval y renaixentista. Els balcons de la Casa de la Ciutat de Cervera, pot servir d'exemple. ¿Figurarán presoners vensuts aqueixos personatges representats en posició tan incómoda? Está en lo possible y molt en son lloch, si es un edifici triomfal. En passiva análoga actitud, sovint, els baixos relleus y pinturas, representan als vensuts pel faraó.

^[16 16]¹⁸³ Donada aquesta senzílla idéa de la disposició del palau del faraó, aném á véure cóm era la casa dels súbdits. Aquésta no podía ésser altra cosa que la reducció, de la demora reyal, molt mes petita en proporcions y en riquesa; y, tan allavors, com ara, com sempre, els mes poderosos; la tindrían ricament alhajada, y 'ls menos, ab lo luxe y las comoditats que sos possibles los hí permeterian. La gent pobre ~~vur~~ viuría en péssimas condicions, si fá no fá, com ara. Y com que aixó es de sentít comú, aixís ho consigném, sense enmanllevar lo que la fantasía, generosament, ens concediria.

L'Egipte, en lo temps de son major esplendor, estigué pobladíssim. Aquesta afirmació 's basa al tenir present que, ~~si~~ en temps de sa decadencia, ó sia, en el primer sigle de la dominació ^[17 17] romana, d'Alexandria á Filæ, vivian 7.500.000 ánimas, en terra ~~d'Egipte~~, nilótica. Es de créure que durant las dinastías XVIII, XIX y XX aqueixa població seria ~~triplicada~~ molt major. Tota aqueixa gent vivia en bàrris y viletas obertas; y, en certs punts, verdaderas agrupacions urbanas, tan grans com Memphis, Thebas y Saïs, que eran ciutats com las nostras, dónan idéa de quán densa seria la població egípcia. Laes necrópolis properaes á aqueixos centres de vida, ~~d~~ confirmen ~~nes~~ tal suposició. De tota la enórme mássa de construccions que aqueixos llochs, ~~espesament~~ intensament poblats, presuposa, no 'n quedan vestigis, porque 'ls edificis privats no 's bastíren, com poden suposar, ab materials que assegurésen una durada indefinída. Aixís fá que es inútil cercar exemplars de las casas ó habitacions pri- ^[18 18] vadaes. Laes pinturæes

¹⁸³ Nota en el marge de la quartilla: "La casa".

de laes tombaes nos ~~en~~ han conservat tot lo que necessité saber de tals construccions. S'alsavan á las voras del riu, elevadaes del plá terror lo suficient pera que, en sas avingudas periódicas, las casas ~~que no fós~~^{en} fósseu invadidas per las ayguas y pel llot espés y negrós que aquéllas deixan al retirar-se. Es un trevall considerable 'l que deguéren fer els egípcis ~~pera~~ dotar á sas ciutats d'aqueix bassament artificial pera defensarse del Nil. Testimónis d'aquesta disposició s'en conservan encáre, haventlos posat al descobert els sondátjes y laes valls obertas en l'antich emplaçament de Memfis, y de Thebas y d'Abydos.

A Tell-el-Amarna, que tan notables trovallas ha proporcionat desde Mariette á Flinders Petrie,¹⁸⁴ s'ha descobert el plan de part de dita ciutat. S'hi ^[19 19] veu un carrer paralel al riu, de 25 metres d'amplada; altres carrers son mes estrets, semblant que divideixen la ciutat en anguls rectes, y en ~~la~~ els quals á penas podrian passar dos carros ~~de fr~~ junts. El bárri principal era al Nort, en lo vehinatge d'un gran clós rectangular, que contenía 'l temple ~~del~~ de Atén, (el disch solar). Se nota, en aqueixa part de la ciutat, els vestígis d'importants casas, provístas d'amples pátis, ~~un d'ells~~ sobressortint un edifici que deuría ésser el palau. A la part oposada del bárri dels richs hi havia 'l bárri de la gent pobre, compost de casas petítas.

De la ciutat de Thebas no 'n queda res. Sa existencia la confirman los grans temples de Louqsor y de Karnak. Laes casaes formavan bárris, donant á grans viaes, algunaes de laes quals contenian les avingudaes de las esfínxs que menavan fins los pylons dels temples, ditas aquéllas vias, carrers ^[20 20] revals. Los Carreróns estrets dividían ~~las~~ en illaes ~~de~~ les casaes, ~~dividint~~ partint el riu la ciutat, en qual ~~riva~~ vora esquerra hi havia l'arrabal de la gent empleada en los serveys fúnebres; embalsamadors y sacerdots, etc.- No es possible saber á punt cert la extensió d'aqueixaes ciutats principals del Egipte; faltan datos precisos.- Las casaes, generalment, se componian de baixos, primer pis y un terrat cobert, com una porxada. Laes casaes dels richs presentavan bonicas fatxadassas, si be lo mes comú seria, com les actuals ciutats orientals, aixó es, ~~l~~ el luxu es al interior de las casas; á part de fora, murs ab pocas finestras y llisos de tot adorno. Les pintures, empro, revelan que les casas dels magnats egípcis estavan reclosaes dintre, d'un espay rectangular, tancat per murallas enmarletadas, ocupat en bona part per jardins y en els quins s'aixecava la morada, lo mes allunyada possible del carrer y voltada de vejetació arborescent y de flors. ^[21 21] Les ~~casas~~ habitacions dels pobres, ~~veu~~ tenian la següent disposició. Un clos quadrat, tancat per una muralla, contenint un

¹⁸⁴ William Matthew Flinders Petrie (Charlton, 1853 – Jerusalem, 1942). Arqueòleg. Fou, entre d'altres, catedràtic d'egiptologia de la University College London. Excavà nombrosos jaciments a Egipte sota el patrocini d'institucions com l'Egypt Exploration Fund o la British School of Archaeology in Egypt: Tanis, Naukratis, Daphnae, Nebesha, Kahun, Maidum, El-Amarna, Coptos, Nagada, Tebes, Abidos, Memfis, etc. Entre les seves obres, destaquen *Naukratis* (1886), *Tanis* (1889), *Tell el Amarna* (1894), *Egyptian decorative art* (1906), *The Religion of Ancient Egypt* (1906), etc.

páti y ~~un la~~ la casa, composta de baixos solament, ab coberta de terrat, al qual s'hí pujava per medi d'una escala d'obra, exterior. Les cases mes grans solien tenir las cambras arrenglerades al entorn del páti y distribuídas en dos ó tres de sos costats. De vegadaes, en lloch de páti, hi havia un ample corredor, arrenglerantse abdós costats les cambres. Els aposentos de la planta baixa servian per els serveys de la casa; estables, graners, sellers, etc y 'ls del pis alt per habitació de la família. El terrat solia esser cobert per un toldo, sostingut per lleujeres columnetes.

El gran egiptólech Maspero, que tan detalladament ha estudiat l'Egipte, al ocupar-se de las habitacions privadas diu. [sic]¹⁸⁵

[A/22 22]¹⁸⁶ Els egípcis utilisáren ~~també~~ ~~per~~ ~~sacs~~ construccions lo mahó fet del fanch negre, compacte, homegéné [sic], que li dona 'l terror, ~~tan~~ ~~amarat~~ sovint per la periódica inundació del Nil. ~~Aqueixos mahons, una vegada~~ La pasta d'~~aqueixos~~ dels mahóns, una vegada seca, prén la duresa de la pedra. La fabricació d'aqueix material de construcció no ha variat gran cosa, desde l'antiquíssim Egipte fins avuy. Las pinturas reproduceixen, ab gran minuciositat, tota la manipulació dels mahons y rajolas, y ~~laes~~ midas son aproximadament com las que nosaltres usém. Aixó es: 0^m, 22, x 0^m 11, x 0^m, 14, per las de mida mitjana: 0^m, 38, x 0^m, 18, x 0^m 14, per las de mida gran. Van marcadas, generalment, ab el ~~cartutxo~~ ~~tarjetó~~ ~~reyal~~, ~~las rajoles usadas~~ los mahons usats en los edificis fets construir pel Faraó; portant ~~un~~ la senyal ó marca, ~~las~~ del rajoler; las que servían per los particulars; havétni, en aquest darrer cas, que no ^[B/23 23]¹⁸⁷ portan signe, ~~de cap ó imprompta~~ ó marca de cap mena, y aixó es lo mes general. En certa época 's posá de moda en lo Delta la rajola esmaltada ó barnissada, ~~de color vert~~ variant los colors empleats, donchs, n'hi han de verdas, blavas, vermellas, grogas y blancas. Se n'han trobadaes ab senyals pintats de vermell y de negre.

¹⁸⁸Com pot suposarse, aqueix material de construcció, que havia d'esser ~~be~~ de poch cost, perque la primera materia, 'l fanch, se podia obtenir facilment, serví, pera la construcció dels edificis particulars, fosen de gent del poble, burgesos ó magnats. Maspero en sa obreta de vulgarisació L'Archéologie Egyptien [sic], descriu en aquestos termes el tipo general de las casas dels vells egípcis, especialment de la XVIII^a. dinastia (1703 – 1462 av. J. C.), per ésser el mes conegut per haverlo ~~conservat~~ ~~las~~ representat moltes tombas de dita época, en las pinturas que cubreixen los murs. De las ~~dinastias antigues, fora de la IV^a (— av. J.C.)~~ habitacions ^[C/24 24]¹⁸⁹ particulars d'epocas anteriors á la XVIII^a dinastia esmentada, poca cosa 's coneix. Els únichs datos nos los proporcionan las estelas

¹⁸⁵ Gaston Maspero, *L'archéologie égyptienne*, Paris, 1887, pág. 6 i seg.

¹⁸⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Egipte. Materials de construcció. Mahons."

¹⁸⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Egipte. Mahóns".

¹⁸⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Habitac* particulars".

¹⁸⁹ Nota en el marge de la quartilla: "Egipte Habitac* particul".

funeràries, los hipogeus y las pinturas dels sarcófachs, no sempre ab prou precisió pera formar un exacte concepte.

Deixant de banda com se feyan los fonaments y s'omplian las parets, generalment de tàpia ó de mahó, la distribució interior era, ~~de baixos y de un ó dos pisos para~~ per las casas de la gent que vivía de son negoci, ó d'un sou, com botiguers, marxants y empleats, com segueix: Un pátí estret separava la casa ~~de~~ e de la vía pública, un gran corredor s'obria al fons, al llarch del qual s'obrian las cambras ó aposentos. ~~Hi havia casas que donavan directament al carrer.~~ Mes sovint ~~al entorn~~ el pati tenia cambras en sos tres costats, á dreta, esquerra y fondo. Hi havia casas que donavan directament al carrer y en aquest cas, ~~un alt mur~~ s'hi obria una alta paret pintada ó ^{[D/ 25 25]¹⁹⁰ senzillament emblanquinada, surmontada d'una volada ó cornisa, y sense mes obertura que la porta ó ab algunas finestras sense simetria. La porta era de pedra, sortint las jambas una mica de la paret, y 'l dintell es suportat per una motllura pintada, ó esculpida. ~~Los baixos servían para~~ Als baixos hi havia la cuyna, el celler, l'estable, el graner y altres dependencias; en los pisos alts hi havian els dormitoris, petits recambrons, sense mes llum ni ayre que 'l que rebían de las portas, que donavan al pati de la casa. El paviment era enrajolat y sovint format ~~de~~ d'una capa de terra batuda. Las parets eran emblanquinadas de cals ó pintadas ab colors molt vius. El sostre era pla y ~~era~~ fet de ~~tres trossets~~ branques de palmera ~~posats un~~ posadas una ben aprop de l'altra, y cobert d'una capa ben espesa pera resistir la intemperie; moltes casas tenian ventiladors de fusta, y sovint s'hi alsavan una ó duas pesas isoladas, ahon hi dormian els esclaus ó 'ls guardians. El terrat y 'l pátí era ahon s'hi ~~feya~~ ^{[E/ 26 26]¹⁹¹ feya la vida y las feynas de cada día.}}

Las casas de la gent rica y ~~alts fun-grans~~ dels alts funcionaris eran grandiosas, situadas en mitj de jardins, ó tenint un pátí adornat de plantas y arbres. ~~Al carrer~~ La fatxada que donava al carrer era llisa, acabant ab marlets com una fortalesa. La vida doméstica no 's traspuaava á la part de fora; la tafaneria dels vianants y desvagats no podia explayarse. D'aqueix ~~enclós~~ exterior, l'únic que tenia alguna importancia era la porta; generalment tenian davant un replá que s'hi pujava per dos ó tres grahons, y ~~ó d'un~~ pòrtich, ab ~~dua~~ duas ó mes columnas y estàtuas, guardant l'ingrés, donant al conjunt cert aspecte monumental; ~~d'ave~~ á vegadas, un pilón precedía al ~~ed~~ edifici, com generalment se feya ab los temples. A dins del clós ~~formava la casa~~ se desenrotllava un palau ó villa, ab jardins, arbredas arrenge- ^{[F/ 27 27]¹⁹² radas, pabellons, kioskos, estanys y brolladors, respirant tot, grandesa, ~~riquesa~~ y bon gust. La simetria en la distribució interior de la estada dels richs era ~~car~~ observada ab rigor, en la majoria del [sic] cassos. La}

¹⁹⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Egipte Habit^s particulars".

¹⁹¹ Nota en el marge de la quartilla: "Egipte Habit^s patic".

¹⁹² Nota en el marge de la quartilla: "Egipte Habit^s particul^s".

ornamentació ~~era rica~~ de las parets era senzílla, usantse molt l'emblanquinat y la pintura de tons vius, y 'ls sostres, quan no 's deixavan blanchs del tot, estavan adornats ab decoració geométrica, repetíntse 'l mateix motíu; de vegadas hi havia pintats vols d'ausells, caps de bou vistos de front, etc. sense varietat.

Tots aquestos detalls nos los han proporcionat las pinturas de las tumbas ~~de~~ pertanyents al període de las dinastías tebanas; d'èpocas anteriors poca cosa se'n sap per falta de ~~monuments~~ documents prou precisos; ab tot, los que han pogut consultarse ab profit, pertanyents á la IV dinastia, demostran un bon gust en la ornamentació, molt notable.

^[28 28] Dintre del típo general de la casa ~~part~~, hi havian certes particularitats que les distingien, com, p.e, n'hi havia que tenian una alta torre á son costat; algunes eran precedides per pórtichs, altres portavan el nom del propietari ó una sentència pintada, en geroglífichs, á la fatxada; també n'hi havia que 'ls graners, coberts amb cúpules, estavan separats de la casa, essent una escepció las que tenian la coberta plana, com se presenta... y no vos cáu si extranyesa ~~per que res~~ en una fàbrica de cervesa. Tal com sona! Els egípcis bebian cervesa. Una pintura ho representa ab tota claretat, y sembla que 'n feyan un ús bastant gran.

Finalment; els egípcis, com nosaltres, els quins podían, ~~se'n ent~~ s'entén, tenian torra, ahon anar á passar l'estíu; sentint una verdadera passió per las flors, las plantas y 'ls arbres, posats en testos de terra segons fossen mes ó menys delicats.

^[29 29] Aném á dir, breument, alguna cosa de la arquitectura militar; encara que som poch amichs de la gent de guerra; ~~mes~~, l'Arqueologia s'hi fica també en las cosas dels soldats, ~~encara~~ si bé que sense cap perill, perque tracta dels guerreros que ja no poden fer cap mal... Gracias á Deu, fá molts sigles que la llur cendra, 'l vent se la n'es emportada!

Poca ~~queda~~ cosa queda en lo país nilòtich d'aqueixa mena de construccions. Mentre visqué ni envejós ni envejat, no tingué necessitat de construir fortalesas ni de rodejarse de muralles. Quan lo gran poder y riquesas dels Ramessidas despertá la ambició dels altres pobles, quan las guerres de conquísta delmaren el país, fou ~~de necessitat~~ una precisió la arquitectura militar; mes, aqueixa no fou de lluhiment. El material empleat era 'l ~~mahé~~ vulgaríssim mahó crú. La noble pedra, 's desdenyá d'em- ^[30 30] plearla pera ~~es~~ usos tan poch agradables, com els de deturar la embranzida dels enemichs, ó assegurar las rapínyas y maldats sancionadas per la ~~l~~ inhumana y bárbre lley de la guerra.

Se creu que ~~laes~~ principals ciutats eran murades, sobre tot, se sap que Thebas tenia muralles que com un cinturó, la cenyíen. Homer, tal vegada hiperbólicament, la anomena la ciutat de ~~laes~~ cent portes.¹⁹³ També Memfis fou voltada de muralles. Se parla del mur blanch que tancava la ciudatela ~~que~~

¹⁹³ Ilíada, IV.406 i IX.383.

memfita, essent de pedres blanques, mentres que 'ls murs de la ciutat eran de mahons roigs, diu un autor antich,¹⁹⁴ si be no 's creu que sia exacte aqueixa apreciació. Tal vegada aqueixas muralles de ~~ma~~ mahó ~~seri~~ estarien revestidas de pedra, com succehí á Heliópolis. La gruixaria de ~~20 metres~~ no consentiria altre material.

[a 31 31]¹⁹⁵ ~~La major part de las poblacions importants estavan eran muradas.~~ Laes fortesaes mes antigues del Egipte son laes d'Abydos, El-Kab y Semnéh. La ciutat santa d'Abydos poseía 'l célebre santuari d'Ossiris, lloch de peregrinacions y, per tan, trovántse sempre molt concorregut de devots; un núvol de marxants y de venedors ocupava 'ls camins, portas y carrers que conduían á la ~~en~~ població ossiriana. Las ~~pros~~ riquesas acumuladas en élla y 'l perill d'un cop de ma ~~d~~ per part dels Libis y dels lladres, feu que 's rodejés de murs y que la vigilessin fortesaes, de laes quals, encare, se'n conservan en peu en el día. Aqueixaes fortesaes, generalment, foren fetes ab mahons crusos, ~~tenint~~ formant la planta ~~la forma disposició d'un~~ paralelógram. La construcció d'aqueixos murs es tan forta que, malgrat datar alguns de la V dinastía, 's conservan quasi en sa integritat. Se divideixen en dos pany verticals, en el ^[b/ 32] ~~32]~~¹⁹⁶ primer laes filadaes de mahons son rigurosament horizontals, en el segon, son lleugerament cóncavos y fórman un arch ~~renversé concave~~ molt obert, qual extradós s'apoya en terra. Aquesta disposició especial, díu, que obehía á la necessitat de resistir els terratrémols. La resistencia d'aqueixaes construccions militars es tal, que encara avuy se conservan ~~des~~ dues fortesaes quasi intactaes. La mes antiga ~~es com~~ forma lo núcleo del montícul que 'ls ~~a~~ arabs anomenan el Kom-es-soultán. ~~E~~ Cobert de brossa y sorra no ha sigut del tot ~~explorada aq~~ explorada aqueixa construcció. Actualment forma un paralelógram de mahons crusos de 125 m. de llargada per 68 d'amplada. L'áxis major vá de nort á sud. La porta s'obra á en el mur que mira á ponent. Dues portes mes, hi havia en los pany dels murs de mitjorn y de llevant. Las muralles tenian de 7 á 11 m. d'alsada y son amples de uns dos metres en sa part superior [sic]

[c/ 33 33] Els egípcis dels primers temps desconeixían ~~lao~~ que 'n díu la gent de l'art de guerra, la tormentária, pera abatre las murallas. Pera rendir una plassa tancada no tenían altres medis que la escalada, lo trevall de sapa y 'l destruir las portas á ~~p~~ colps de destrál.

Posteriorment, á laes primeraes dinastíes els recintes fortificats variären bastant. Ab tot, res de torras, ni anguls entrants y sortints de cap mena. Els murs eran del tot llisos, ~~de cantats en rera~~ atalussats, macísos, sense sageteraes,

¹⁹⁴ Casades es referia a un escoliasta de Tucídides esmentat a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 492.

¹⁹⁵ Nota en el marge de la quartilla: "Egipte. Fortalesas."

¹⁹⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Egipte Fortal".

matacans, ni res que fes sortida enfora, decorats al exterior per llargues ranuras prismáticas [sic] La alsada d'aqueixas murallas, d'uns 12 metres, assegurava que no serian escaladas ab escalas de má. Encareu que no 's conserva l'acabament d'aquestes construccions, les pintures han revelat que tenian una cornisa molt sortida, coronada de marlets arrodonits. En l'interior del macís de la obra, s'obriren escalas pera guanyar ^[d/ 34 34] la part superior del mur. Res de fossos. Pera defensar la part baixa de la muralla contra 'l picot dels sapadors, se construí, á tres ~~mesos~~ metres davant, una cornisa enmarletada, alta de 5 metres. La part mes feble son les portes [sic] Darrera d'elles s'obria una petita plassa d'armes y seguidament una altra porta mes petita practicada en lo ~~espes~~ gruix del segon recinte.

Les muralles de les ciutats eran com les de les forteses; tenint la groixaria dels murs de 10 á 20 m^s [sic] Les portes principals estavan decoradas ab relleus y plenas de llegendas. Champollion cita com á tipo la d'Ombos, de la epoca de Toutmés III^{er}.¹⁹⁷

A la Núbia del Nord existeix la construcció militar mes notable del antic Egipte. En lo congost que s'obrí 'l Nil en ~~di~~ lo punt distant 60 kilometres de las cataratas ~~del riu~~, sembla que 'l faraó Ousourtasen III^{er} posá la frontera de son regne y abdos costats del riu, dalt dels promon- ^[345 35] toris que forma la serralada en aquell indret partida per las ayguas, hi alsá dues forteses. En l'enclós de cada una d'elles s'hí conté un temple y nombrosas habitacions. Lepsius es qui mes ha estudiades aqueixes construccions militars de la XII^a. dinastia.¹⁹⁸ Lo recinte formava un polígon qual forma general s'acosta a la de la lletra L; la ratlla principal era perpendicular al curs del riu. La mes gran de ses dues terrasses té uns 80 m. de llargada per 60 m. d'amplada. ~~S'arriba~~ Se guanyava l'interior per un corredor ó passadis que atravessava l'espessor de la obra, acabant en una plataforma, á la que hi conduia una rampa. Els murs que miran á la ~~va~~ part de la campinya tenen de 15 á 20 metres d'elevació, y son ~~espesos, a baix gruixuts~~ macisos, tenint al peu, de 8 á 9 m.; a dalt, de 4. [sic] a la meitat de sa alsada, 'l mur forma rampeu. ^[36 36] A la banda que mira al riu, ahon hi ha la singlera escarpada que fá impossible l'accés á la fortificació, la muralla está flanquejada de torras ó esperons molt sortints, d'uns 2 m. d'espessor, contantsenhi de 12 á 13. Els anguls sortints estan protegits per dues torres cad'un.- Com en los castells mitjevals, en cas d'atach, aqueixas murallas tindrian defensas fetes de fusta, pera seguretat dels soldats que desde ~~la r~~ dalt de la muralla tiravan ~~els darts, contra ls~~ ~~sitiadors~~ pedras y fletxas contra 'ls sitiadors, que intentavan pujar la muralla per medi d'escalles de ma. Aixís se representa en ~~una tomba~~ lo Ramesseum y en las

¹⁹⁷ Citat a Gaston Maspero, *L'archéologie égyptienne*, Paris, 1887, pàg. 27.

¹⁹⁸ La referència a Lepsius prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 494.

tombas de Beni-Hassan. L'ús de las vigas de fusta, ~~per~~ atravessadas en lo macís de la construcció ~~del~~ de mahons, se trova confirmat sovint.

[37 37] Aqueixaes fortlesaes, ahon sembla, que fou tot previst pera que l'enemich no las pogués may pendre, y que com á construccions militars son notabilissimas, datan de 27 á 28 sígles abans de nostra Era; de manera, que 'ls enginyers militars nilòtichs han sigut els primers en la història que alsaren los mes antichs monuments guerrers que 's coneixen, ~~y ho feren ab gran ciencia bélica.~~

Y, prou de cosas de guerra.¹⁹⁹

Aném ara á parlar d'algunas particularitats de detall, ja que fins ara havém tractat dels conjunts, que, si bé, en rigor, no son d'exclusiva competència de la Arqueologia, sino de la Arquitectura, ab tot, ens creyém en el cas d'entrar en aqueixa part, pera no deixar [38 38] en certa manera incomplert l'estudi que havém emprés de l'Egipte. Passarém lleujerament revísta de las formas constructivas, fentne un curt analisis, parlant dels materials empleats en laes construccions dels monuments que havém estudiat en las anteriors conversaes; la disposició de tals construccions, ó modo d'alsarlas, y cimentarlæs; parlarém del sistema de ~~ve~~ tancar els espays per medi de voltas construidas de pedras y de mahó, en lo qual, els arquitectes nilòtichs foren consumats mestres; acabant aquesta part, ~~e~~ fent conversa de la columna, típica y característica del Egipte, tan variada y pintoresca com cap mes arquitectura la puga presentar, y dels demás suports que usá l'art egípci, originalíssim, com sempre, y per tot, y finalment, la distribució y ordre dels components ~~del~~ dels edificis.~~, me~~

[39 1] Semblaría, á primer cop d'ull, per aquell que 's fixés solament en la grandiositat de las sepulturas (mastabas y pirámides) y en la inmensitat dels temples y sos anèxes, que l'Egipte ~~vol~~ únicament usá en sas construccions la pedra, y d'aquésta, la que 's considerá com á ~~la representació de~~ la mes dura y la mes antigua, que forma la crosta de la terra, aixó es, el granét, les roques ~~eruptives, volcaniques,~~ metamórfiques, sedimentàries, lo gneis, les pissarres cristallines, etc. etc. y, no obstant, ~~el aqueix compost de quárz, feldespat y mica, com á típic,~~ son eles menys empleades pels constructors nilòtichs. L'exemple, tal vegada únich, d'un temple fet ab grans blochs de ~~aqueixa~~ la roca primitiva (el granit), recordaréu que es el de la ~~e~~Esfinx, á Gizéh, proper á la gran piràmide. Hauria estat molt llògich que l'antiquíssim Egipte s'hagués valgut sempre de la antiquíssima roca granítica; mes, no ho feu aixis. Ja diguérem que 'ls arquitectes faraónichs aborrían la simetria, y, fins en el mateix tem- [40 2] ple de granit, la coberta y 'l revestiment no son d'aqueixa dur material sino del lleuger y diàfan alabastre. Sols se recorregué al ús de tan noble pedra quan se tractava d'imprimir excepcional bellesa y magestat á la construcció. El granét, ab justa ~~as~~ apréci, 'ls ~~as~~ egípcis l'empleàren com á material de luxu. Exemple d'aixó 'l trovém á Karnak, en

¹⁹⁹ Nota en el marge de la quartilla: "~~Projeccions~~".

l'enclós sagrat del temple, en la [sic] mateix santuari, ahon l'imatge del deu hi restava reclosa y reservada.²⁰⁰ Allí hi han læs cambræes de granit, ben petitas per cert, estimant, com l'or, la roca que les forma.- Altra exemple del ~~la~~ apréci d'aqueixa pedra 'l trovém en la gran pirámide de Gizéh, revestida de llosæes granítiques. De les pedreres de Siéna, l'escultor y 'l cisellador extraguéren llur primera materia, tractántla ab el respecte d'una cosa preciosa y digna de l'Art d' de traduir ab élla les inspiracions, de l'Art.- Altra material usat pels egípcis fou la calissa, de gra finíssim y susceptible de tot puliment, y 'l grés. | Ab aquella [sic]^[41 3] roca, esculpiren les hermoses estàtues; ab l'altra, les colúmnies, els arquitraus, y 'ls montants y 'ls dintells de les portes; sense voler dir aixó que matemàticament ~~esses~~ usessin, aixís distribuïts, aqueixos materials, sino que 'ls barrejaven y combinaven segons el bon gust y la naturalesa ó caràcter del edifici ho demanavan.

El mahó crú ó cuyt s'usá tan freqüentment y pels mateixos usos que en nostres temps. Barrejada ~~ab la~~ l'argila y llot del Nil, ab la palla esmicolada, donava un material boníssim. Els israelítas, durant sa captivitat en terra d'Egipte, ~~alsav~~ fabricáren aqueixos mahóns, que ha fet célebres la Biblia; amarats ab la suor d'aquell y 'ls sofriments d'aquell poble, sempre ingrát y oblidadí ~~de~~ ab las bondats de ~~Javéh~~ Jahvé, y tractat pels faraóns crudèlment, per la peresa ab qué trevallavan, imposantlos la tasca per avant y cuidant ~~en~~ 'els [sic] caps de colla inspectors y comissaris faraónichs de fer cumplir, á bastonades, las órdes de^[42 4] trellallar sense descans, y bé. Era aqueix material facilíssim d'obtenir, donchs, que l'argila, sumament plástica, omplia la vall, bastant ajupirse pera cullirla á punt d'amassar. ¡Consideréu ~~com~~ els milers de mahons que diariament podrian ferse ab tals condicions, y cóm ~~las obr~~ les obres s'enllestirían y pujarian, baix la vigilancia incansable dels ~~inspectors y caps d'obra~~ servidors faraónichs! En las parets de la tomba thebana d'Abd-el-Gurnáh se veu representada al viu tota la ~~manup~~ manipulació dels mahons. Un israelíta trassut podia en un dia de trellallar, (mes de las vuyt hores) fins 1800 mahons ~~per~~ en cada jornal, segons càlculs d'en Mariette.²⁰¹ Aixís se comprén que s'empleés tan y tan ~~to~~ el mahó en tota mena d'obraes, desde les piramides mes altes, fins á les muralles mes groixudes.

L'Egipte, tan com fou rich en materials de construcció de caràcter mineral, (~~roques y argiles~~) (roques y argiles) fou pobre de fustes bones pera construír. Dos^[43 5] menes d'acácia es l'arbre que mes usá; ~~y~~ sense que li proporcionessin grans pessas, aqueixos vegetals. El sicomor, com á fusta resistent, no li serví de gran cosa. ~~Las vigas eran de palmera~~ Els quadrats y les viges eran de palmera tronchs de palmera, que tampoch li permetian ésser ben esquadrades. Las fustes bones per

²⁰⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Projecció Sagrári".

²⁰¹ Casades va confondre Mariette amb Maspero. La dada a la que feia referència prové de Gaston Maspero, *L'archéologie égyptienne*, Paris, 1887, pàg. 8.

les cobertes dels grans edificis de la época dels Ramessides, deguéren, á grans ~~gas~~ despeses, ferles venir de Syria. Quan Ramsés s'ampará del país, se valguéren dels fenicis, súbdits dels faraons, pera 'l transport dels grans cedres dels boscos del Liban, en tot temps tan celebrats. Els ebanistas y fusters nilótichs trevalláren admirablement la fusta, tractantla ab verdader carinyo y respecte; de manera que es una obra d'art tot treball d'ensambladura, complicat, ben ajustat, finíssim.

Com en tota les civilisacions primitives, l'Egipte en sos temps mes reculats, construí so- ^[44 6] lament ab fusta, ó ab branques de palmera, y canyes les cabanes de sos primers habitants. L'ús del mahó ja suposa un grau d'avens que no s'assoleix tot seguit. El trevallar, mes ó menos grollerament, l'argila, indica sempre y per tot arreu un pas donat en la llarga via de la civilisació. Per antiquíssima que aquésta sia en la terra del Nil, per dejorn que hagués usat del llot d'aqueix riu, no té dubte que la fusta jugá, desde molt aviat, un gran paper, y si 'l sentít comú no 'ns ho digués, prou clarament ho ~~re~~ revelan els primitius monuments obrats en la pedra, els quals imitan completament els treballs fets de fusta. Cal tenir present no mes el sarcófeh de Micerinus, faraó de las primeras dinastías que feu construir una de las tres grans pirámides de Gizéh. Descobert en 1837 per Wyse [sic], ²⁰² encara que sense la mómia d'aquell faraó, ^[45 7] se'l trová intacte. Tan preciós monument, se perdé al esser portat d'Alexandria á Lóndres, donchs naufragá 'l barco que conduía tan valiosa carga, y, per sort, se'n tragué un dibuix, al moment ~~del~~ de haver sigut trobat en la cámbra sepulcral de la pirámide que 'ls [sic] conservá 70. sigles, ~~un dibuix~~. D'ell se desprén que 'l sarcófeh té la forma exacta d'una casa de fusta, feta ab llistons verticals y horizontals, formant quatre plafons y en els panys que quedan entre mitj, hi figuran ~~laes~~ portaes y finestres del edifici. Malgrat esser aqueixa monument, que 'l mar guarda en son fons, de basalt, á primer cop d'ull tothom el pendrá com ~~esser~~ á labrat en fusta; obra d'un bon fuster, may d'un escultor. Son aspecte es d'una gran caixa obrada per un expert ebanísta. El sarcófach de Khufu-Ankh, de la mateixa época, presenta idéntica ^[46 8] disposició; es una reproducció de la casa dels egipcis en ~~l~~ els primers temps de sa historia, y, al imitarla pera fer la casa del mort, se copiá servilment la habitació dels vivents; lo qual entrava de plé en las costums y creencias de la gent nilótica. No cal insistirhi mes. Y no solament la imitació dels treballs de fusta en ~~laes~~ obres de pedra se feya en objectes relativament de petitas dimensions, com un sarcófeh, en el qual, expressament, se volgué imitar la casa feta de fusta, sino que en una estela funerária de la IV dinastía, la imitació es indubtable. A Gizéh y á Saqqarah s'han descobert tombes de la 2^a y 3ª dinastías en las quals ~~la pedra vista~~ s'imitan ~~ab la pedra~~ las rugositats y las escates de la escorsa de la palmera ~~ab la~~ en laes pedres que forman lo sostre de dítes construccions antiquíssimes.

²⁰² De nou, Casades es referia a Howard Vyse. La referència prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 508.

[47 9] Aqueixa imitació de la fusta per medi de la pedra, tan característica de las obres mes antigues del Egipte, perdurá com á una tradició nacional durant molts sigles, trovantse aixó mateix en plena época Ramessida. ~~Es me~~ A mes, ab la persistencia d'aqueix gust en construir de manera 'ls detalls com si fossen obrats en fusta, hi ha que ajuntarhi el motíu de decoració proporcionat per la flor y la fulla del lotus, planta nacional del Egipte, á la qual se li atribuí un carácter sagrat, de renaixensa y de resurrecció. Es per aixó que desde las primeras dinastías ~~fin~~ el lotus se'l representa arreu.

De molt aviat, com ja havém vist en anteriors vetllas,²⁰³ l'Egipte utilisá pera aixecar las mastabas, y las piramides y 'ls temples de carreus verdaderament enòrmes, ja com á mon-^[48 10]²⁰⁴ tants, ja com á dintells, arquitraus y murs. En aixó l'arquitectura nilòtica no variá apenas gens; no obstant, els arquitectes egipcis, ni en els temps mes recultats, no usáren del aparell anomenat ciclòpich, (que á casa nostra 'n tenim tan hermós exemple en laes murallæes primitives de Tarragona).²⁰⁵ Els egipcis ~~construiren~~ aparellaren en filades regulars la pedra de sos ~~murs~~ murs, presentant els llíts dels blochs paralels á la terra que 'ls sustenta, y trevallat tot ab una perfecció que causa maravella, y aqueix gran esment en aparellar bé 'l material, sia de revestíment, sia macís, ja 's nota en les meteixes pirámides de Gizéh. Ab tot, mes endavant, á mida que 'ls faraóns multiplicáren d'un cap al altre del Egipte sas construccions, se nota cert descuit en la colocació ~~dels materials~~ y ajust dels ^[49 11] materials. Per altra part, com l'estuch y la pintura feyan innecessári un trevall massa minuciós, aixó fa que no 'ns estrányin certas irregularitats y, fins poch esment, que s'observa en moltaes construccions de la época thebana.

Si bé ~~Encara que~~ 'ls arquitectes egipcis ~~usaren~~ empleáren algunaes vegades grans monolites en els dintells y arquitraus, com, p.e., en el temple de Karnak,²⁰⁶ ab tot, no ho tinguéren com á sistema. Si Quan las circumstancies s'ho portavan, allavors, usavan del material de grans midas; si no era precís, en prescindian. Las inmensas colúmnas de la sala hypostila de dit temple no son pas monolites, sino fetæes de pesæes (tambors) sobreposadaes. Aixó no vol dir que 'ls arquitectes egipcis no usessin colúmnas d'una sola pesa, donchs, se n'han trobades de 5 y 6 metres d'elevació fetas d'una [sic] sola ~~pedra pesa~~ bloch,²⁰⁷ pertanyent al 2ⁿ.^[50 12] imperi thebá. En cambi hi han colúmnas que son buydas del mitx, com una canya, y pera assegurar sa estabilitat, s'omplíren d'un morté fet ab mahóns ~~pi~~

²⁰³ Casades es referia a la conferència del 2 de desembre de 1905, quartilles 17, 44 i 63.

²⁰⁴ Nota en el marge de la quartilla: "~~~~~".

²⁰⁵ Casades dedicà un apartat de la conferència del 18 de novembre de 1905 a l'estudi de les muralles de Tarragona (Jordi Vidal, "Les conferències arqueològiques de Pelegrí Casades (5). Prehistòria de Catalunya (1905), *Historiae* 22 (2025), pàg. 105 i següents).

²⁰⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Sala hypostila Karnak".

²⁰⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Idem Abydos".

~~tritur~~ triturations.- Ja diguéren [sic] que rés era nou pera 'l constructor egípci, inclusos els majors descuyts en la obra, com qualsevol contratista ~~á preu~~ modern, trevallant á preu fet y sense escrúpuls. Lo que mes estalviáren els arquitectes thebans en sas obras fou lo trevall de cimentació; pot dirse que hi ha edifici que s'alsa desde flor de terra, sense fonaments, ó ab tan poca profunditat, que es com si no existissen. Aixó ha compromés molt la estabilitat de molts monuments, que ~~la~~ d'altra modo haurian arriuat intáctes fins á nostre temps. Pera conservar la magnífica columnada de la sala hypostila de Karnak ha sigut precisa fer, ~~ara~~ ~~mateix~~, grans obres de cimentació. Sembla, talment, que 'ls constructors faraónichs sols se preocupessin de fer molt y molt grós, sense preocu- ^[51 13] parse gáyre de que fós ben fet, sobre tot, en las épocas del ~~millor~~ major esplendor del imperi. ¿Es que no tenian temps d'entretenirse, atenent solament al desitj de compláure, de pressa, al ámo? Sia aixó, ó be refiats de que la decoració taparia las imperfeccions del trevall, es un fet que, algunas vegadas, pot calificarse de feyna xapucera la dels trevalladors nilótichs. Ab tot, aixó no vol dir que, quan convenia, no demostressin una habilitat y un esment ben notables en ~~l~~ lo trevall. La circumstancia d'haverse valgut els enginyers y arquitectes egípcis del esforços humá y individual, multiplicat en proporcions grandíssimas, pera alsar tants monuments en número y magnitut, sense 'ls aparatos y 'ls medis moderns, explican molt clarament certes deficiències constructives, que d'altrae modo no trovarian plausíble motiu.

^[52 14] Segons las pinturas de Karnak, entre 'ls procediments que sembla haver sigut usats pera construir els grans edificis de Thebas, figuran els plans inclinats fets de grossos mahons crusos que servían pera formar les rampes, per medi de les quals se feyan pujar les pedres fins al cap-de-munt de la obra, allargantse les rampes á mida que la construcció pujava. Una vegada l'edifici havia assolit tota la alsada vulguda, allavors se desfeya ~~la rampa~~ el plá inclinat, que ja pera res servia.

Aixis mateix, pera transportar els colossos que ~~quan~~ flanquejavan els pylons²⁰⁸ y 'ls pátis perystils, segons ens ha conservat la memoria una pintura ~~del~~ de la dinastia XIX, en un hipogeu, se valian els arquitectes egípcis d'un medi molt expeditiu. La forsa muscular ^[53 15] ben dirigida. ~~á un a l~~ Els monolits se colocavan damunt d'uns corrons units á manera d'almadias; desde la pedrera se 'ls feya ~~aconduí~~ fins al riu, y en ell se 'ls feya baixar Nil avall; s'aprofitava la crescuda de las ayguas, y allavors pels canals que creuhavan la terra 's portavan fins al lloch ahon devían alsarse aquells grans carreus, obrats ja, ó en brut, tal com foren extrets de la pedrera, colocats damunt d'una mena de trineus, que centenars de brassos feyan rossolar, ab la ajuda de llivants, damunt d'un [sic] corrons de fusta engrassats. Tal com fan els nostres mariners pera avarar las barcassas. ~~de pesca.~~

²⁰⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Colossos 4 projecc^{ns}".

La pintura que ha revelat aqueix senzill procediment representa 'l transport d'un colos assentat. 172 homes, colocats dos á dos, en quatre rengles, estiran, per medi de cordes, els trineu, ^[54 16] damunt del quinal, lligada ab cordaes, hi ha la gegantesca estàtua, presas las degudes precaucions pera aguantar el equilibri y per que 'l refrech dels llivants no malmétin, ab ~~la~~ lligada, la escultura. Damunt del pedestal de la figura, un home vá mullant ~~les cordes~~ laes fustes del trineu pera que ab lo ~~refrech-fregar~~ refrech no s'encenguin. El director de la maniobra, posat dret damunt dels genolls del colós, senyala 'ls moviments dels quins estiran, picant ab les mans, pera uniformar l'esfors y regularisar la marxa. Darrera del trineu hi han varis homes portant diversos atuells ~~pera~~ y eynes necessaris á la maniobra, y 'ls contramestres, armats de bastons, vigilant la feyna, haventhi, á mes, homes disposats á ocupar els llochs dels qui ~~s-deixen-de~~ no podian seguir, per acabament de forsas. Davant del convoy s'hi veuhen, per companyias, ^[55 17] un batalló de soldats, tal vegada, pera impedir desercions en els rengles de treballadors. Aqueix sistema usat desde laes primeræs dinasties explica cóm se poguéren manejar monolites d'un pés y volúm enórmes. Un d'ells necessitá pera transportarlo, segons càlculs, uns 3.000 homes. Ab aqueix procediment se comprén que res havían de tenír per impossible 'ls constructors faraónichs; mes, ¡quin talent d'organisió y de direcció no representa, dintre de sa senzillesa! Si 'ls primers faraóns comptáren ab llurs súbdits pera laes maravelles que alsáren; els Ramessides disposáren de milers de brassos, ab los captius fets en laes conquístes en tot lo mon allavors conegut. No 's quedáren enrera, per cert, els monarques saïtes. La capella monolite que Amásis feu venir de les pedreres d'Elefantína, una vegada buydat l'enór- ^[56 18] me bloch, pesava uns 48.000 kilógrams; haventse necessitat 2000 barquers, (conductors de barques) quins durant tres anys s'ocupáren en tragar la capella dita, desde Elefantína al ~~eap~~ mitg del Delta. Herodot párla, encare, d'altres temples monolites mes ~~enor~~ gegantins.²⁰⁹

Pregunta Chipiez: ¿com s'ho arreglavan pera aixecar els altíssims obelíschs?²¹⁰ No se sab.²¹¹ Seria feyna llarga y entretinguda, porque, la inscripció que porta la base del obelisch d'Hatasou, á Karnak, diu que 's necessitaren set mesos desde que l'agulla de granet fous [sic] arrencada de la pedrera fins que fou erigída en el temple. Ab paciencia, temps y brassos, no 's necessitan grans màquines, ni complicats enginys, pera fer grans coses. Aixís ho feren els egípcis, malgrat desconeixen 'ls secrets de la ~~física~~ mecánica moderna.

²⁰⁹ Herodot, II, 155.

²¹⁰ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 529.

²¹¹ Nota en el marge de la quartilla: "Obelisch".

[57 19] Els egípcis emplearen la volta. En tenim un exemple, entre molts, en la necròpolis d'Abydos; en lo monument d'Assasif, en lo Ramesseum, á Deir-el-Baharí, etc; baix totes les formes que sempre ha empleat l'arquitectura antiga y moderna, menys la volta en aresta; encara que no donantli 'l paper principal que en les construccions posteriors se li ha sovint assignat. La invenció de la volta, es, donchs, antiquíssima, en el mateix país nilòtich. Totes les atribucions dels vells arquitectes queden desmentides davant de les obres de Amenófis Ier y de Tutmés III^{er}, á Thebas, durant la XII^a dinastia. La falta de bonaes fustes pera obtenir envigats, ab quíns cobrir els espays, es la verdadera causa del descobriment de la volta; sempre la necessitat y 'ls medis de qué 's pot disposar, ha sigut la única mestrea en aquestas y [58 20] altres coses. No hi há per qué fantasiar, ahon el sentí comú supleix la falta de datos.- Mariette ha trovat en la necròpolis d'Abydos, y entre les tombes de la VI^a y XIII^a dinasties, voltes en forma d'ojíva, fetes de mahons, tallats com á dovelles.²¹² Es mes, si 'ls egípcis, malgrat haver conegut sempre la ~~volta~~ manera de ~~b~~ vestir una volta; no l'usáren mes sovint, es perque coneguéren la feblesa que en si portan las construccions d'aqueixa mena, y 'l compte que exigeix la ma d'obra. Hi ha mes seguretat d'estabilitat en laes construccions arquitravadaes. Mentres l'arquitrau no cedeixi al pés que ha de suportar, l'obra pot durar eternament. Per aixó, encara duran les tombes y 'ls temples de l'Egipte, desafiant sigles y mes sigles y, costant forsa al home ferlos del tot mal-bé.

[59 21] No podém detenirnos detallant las particularitats de las voltes que emplearen els egípcis en sos edificis, perque, ho repetim, aixó correspón mes á un curs d'arquitectura, que no á una conversa sobre Arqueologia; aixis es, que deixant aquest punt, passarem á dir quelcóm ~~anem á dir~~ del pilar y de la columna egípcis, aqueixos soports usats sempre y per tots els pobles, y que per si sols n'hi ha prou pera caracterisar un estil arquitectónich y una época artistica. En aixó, com en tot, els egípcis foren originalíssims, donant un caràcter tan típic á ~~ses~~ ses columnes y pilans, ab una varietat y riquesa de detalls, com cap mes poble l'hági igualat, ni menys superat. Necessitém parlarne llargament y ab deteniment. Els arquitectes nilòtichs ne féren d'aqueixos suports tot un curs d'Art, dissimulant ~~un~~ tan senzills membres arquitectónichs ab la fantasia mes rica y variada, fins á pendre l'apariencia d'elements decoratius, ~~richs de temas~~ lo que son elements constructius de primera necessitat.

[60 22] Se pot estudiar tota la historia de l'Art egípci fixantse no mes que en laes diferents formes y decoració dels pilans y de les columnes, de tal manera que, si d'aqueix poble tan artista no 'n hagués quedat res mes que 'ls esmentats suports, ab élls sols podriam refer tots 'els [sic] anys artistichs de laes dinasties nilóticas.

²¹² La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 531.

Comensant per laes formes senzillissimes y robustes que presentant els pilans monolites del temple de la Esfinx á Gizéh, y anant de p grahó en grahó pujant tota la escala del desenrótillo que prenguéren aqueixos elements constructius, coneixeriam com quan quant inmensos foren els recursos de qué disposá l'Egipte pera embellir saes obres. Y no solament usá aqueix poble la resistant columna de pedra, sino que, ~~de la fusta~~ n'n trevallá d'elegantíssimas en fusta, decorantlas espléndidament ab tota la riquesa de tons y colors que sa fantasía li inspirá. Les ayroses y primes columnetes ab capitell lotiforme les veyém usades desde les primeres dinasties en edículs de ^[61 23] construcció elegant y lleugera, representats en les esteles funeraries, pertanyents á la V^a dinastia.- Despres del capitell lotiforme, vé 'l campaniforme; combinantse en un mateix edifici, bellament, aqueixos dos ~~órdes~~ medis d'acabament de les columnes.- Ab tot; la flor de lotus, en poncella, oberta del tot, ó tot just badant laes fulles, ~~fe~~ foren laes formes mes usades durant llarguíssim temps; podentse dir que es el capitell nacional dels egipcis, com el tinguéren els persepolitans ab sos tipichs capitells ab els ~~uni~~ dobles unicórnis; els dórichs, els jónichs y els corintis, entre 'ls ~~rom~~ grechs, com ja veurém, si Deu vol, en son temps.²¹³ Ab tot, ~~amichs~~ profundament enemichs els egipcis de la uniformitat y de la simetria, no 's concretaren, com els demés pobles que 'ls succehiren, á usar invariablement el mateix tipo de capitell; la mes gran varietat de formes confirma una vegada mes el géní inquiet y ~~indepe~~ enemich de trabes dels arquitectes faraónichs. Despres d'haver ensejat y aplicat les formes ^[62 24] mes capritxoses y fantástiques, tan en la ~~pedra~~, fusta, com en la pedra, y en la representació d'aqueix element, en sa darrera epoca, l'Egipte inventá una altra moda de capitell en extrém característich; el anomenat hathórich per figurarse en éll el cap de la deésa Hathor. ~~no~~ Ab tot, no fou un invent sense precedents, perque, en els temps antiquíssims de la dinastia V^a, els egiptólechs han descobert l'origen d'aqueixos acabaments de columnes, que tan foren del agrado dels Ptolemeus. Se creu, ~~ab tot~~, que s'empleáren ~~pera acabar~~ com á adorno terminal de laes barres de ~~las~~ les reixes que tencavan un ~~edif~~ edicol fet de metall. Les pintures que tals construccions representan clarament ho donan á enténdre.- A mes de la fusta, els egipcis, desde época molt reculada, emplearen sovint el metall ~~pera~~ les construccions lleugeres, donant á sos suports una varietat y una elegancia extremades, tota vegada que 'l material els ho permetía. En aixó els antiquíssims artistes metalistes egipcis, poden donar llissons de bon gust als mes enrevessats modernistes d'ara.

^[59 63 25]²¹⁴ Els suports, de pedra, mes antichs del Egipte, eran uns sencills pilans monolites, sense basa, ni capitell, sostenint directament, sense intermedi de cap

²¹³ Casades abordà aquestes qüestions en les conferències dedicades a Pèrsia (5 de novembre – 10 de desembre de 1906) i la Grècia clàssica (27 de gener de 1910 – 3 de maig de 1911).

²¹⁴ Nota en el marge de la quartilla: "Pilans de Abydos".

motllura, 'l pesant arquitrau, sense geroglífichs en sas quatre cares. Mes endavant, baix els Ramessidas, tot cambiá. El pilar, surmontat ~~el~~ ~~l'amp~~ ~~lae~~ base y gros capitell, s'ómpla materialment d'esculptures y geroglífichs, ~~á baix~~ á molt baix relleu. Exemple típich; en el gran ~~temple de Karnak Beni Hassan~~ Karnak.²¹⁵ A Ipsamboul trovém, per primera vegada, 'l pilar hathórich, surmontada la máscara de la deésa Hathor ab un edicul; lo que 's reproduceix en los capitells hathórichs del temple de Filæ. A aqueixa forma segueix el pilar ossiriach, típich de las construccions de la dinastia XVIII, á Thebas, y de las sales dels ~~apées~~ espéos oberts en lo rocam de la Nubia. Els mes notables son al segon páti del temple de Medinet-Abou.- Els egípcis no usaren dels suports dits cariátides, ó fets de figures hu-^[64 26] manes, tals com los usá l'arquitectura grega.- Altre suport es el pilar-estela, com els del departament de ~~granet~~ granet á Karnak, coneguts aixis per las flors y branques de lotus que decoran sas ~~duas~~ cares anteriors, en tota sa llargada, elegantíssims y pintats ab un art exquisít. Son pilars decoratius, de 9 m. d'alt, que res sostenen avuy. Tal vegada, damunt, portarian l'emblema real; l'esperver de ~~metall, esmaltat~~ bronze decorat d'esmalts; era un suport espléndit, que recorda l'obelisch, en certa manera.- A Deir-el-Bahri n'hi ha d'aqueixas estelas-pilans sostenint l'esperver, el ~~buytre~~ voltor y 'ls cynocéfals, insignias reals, coberts ab el pschent, ó corona dobla.- En els hypogeus, els pilans, fets á la roca, pera sostenir el sostre, se ~~fas~~ 'ls hí dona una figura poligonal, pera alleugerir sa massa, tenint un sócol prim, circular, que despres se convertirá en toro de las basas usadas ~~pel per~~ en las colum-^[65 27]²¹⁶ nes clássiques. Aqueixos mateixos pilans, retallant sos ánguls, s'acabarà per donárloshi l'aspecte del fuste estríat, que imitarán tots els pobles. ~~elássihs~~. L'extrém terminal se conserva quadrangular, d'ahon nasqué l'ábach ó dau que en la arquitectura clássica corona invariablement el capitell.- En los pilans polyédrics de Beni-Hassan hi ha l'origen ~~dels~~ de las colúmnas que 'ls arquitectes grechs y etruschs usáren y que nosaltres coneixém ab lo nom de colúmnas dóriques; per mes, que Chipiez s'empenyi en negar semblant filiació!²¹⁷ Altres pilans presentan sa superfície dividída en faixaes, plenes de geroglífichs, y altræs faixes llises. Es ~~un ses~~ una ornamentació del tot egípcia, com la que ostentan altres pilans, qual acabament está adornat ab la máscara hathórica

A Beni-Hassan, y datant de la XII^a dinastia, trovém, junt ab els pilans poliédrics, la^[66 28] verdadera colúmna, de fuste cilíndrich, ab capitell y ábach, y basa circular, del tot diferent del pilar, y, aconstantse á la primitiva columneta de fusta ó de metall de les construccions lleugeres que havém vist en ús general durant les primeres dinasties. Fórmán un feix de primes colúmnas, ab capitell ~~de~~

²¹⁵ Nota en el marge de la quartilla: "~~Beni-Hassan~~".

²¹⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Beni Hassan".

²¹⁷ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 550 i següents.

lotiforme, semblant un ~~mango-pom~~ feix format de tronchs y de flors, lligats ab ~~una~~ cintaes.- Altres columnes simülen un feix de tronchs y flors de papirus, també lligats, sota 'l capitells. De aqueixa forma tan senzilla, aná complicantse la disposició dels ábachs, capitells, collarins, fustes ó canyes y basas, que no es possible descrirho ab detall. Sols els exemples gráfichs poden donar una idea de lo que ab les explicacions parlades may arriuariam á assolir.

Les columnes de Luqsor, ab les de Medinet-Abou, presentan tals diferencies, que semblarian de dues ^[67 29]arquitectures molt distintes, y entre sí desconegudes, si no sabéssim quan aficionats eran els arquitectes nilótichs á no repetir res, ni á cercar la simetria y la uniformitat dintre d'un mateix edifici; per aixó, al costat del capitell lotiforme,²¹⁸ trovem el campaniforme, no com una forma mes perfeccionada, ó revelant un progrés en la idea, ó ~~major~~ mes modernitat en el procedir, sino coincidint, y ab el sols desitj de no repetir un capitell ja conegut. Les estries ó ranures dels fustes, desapareixen en aqueixes columnes y s'ómplen de ~~pintures~~ fulles y flors pintades de vivíssims colors, baixos relleus e y inscripcions. A la gran sala hypostila de Karnak n'hi ha exemples abundantíssims.²¹⁹ Les columnes de la sala hypostila del Ramesseum, si no tan ricament adornades, presentan el mateix caracters, ab ~~típiques~~ solas diferencies de detall.

^[68 30]Altra forma de capitell la trovem en l'edifici de Soleb citat per Chipiez.²²⁰ Té la forma d'un ~~pom-de-p~~ pom fet de ~~brancasques~~ recorbadess branques de palmera, posades als entorn d'una cistella rodona.²²¹ Es un capitell típic de la época ptolemaica.- A Karnak, y del temps de Toutmés, hi ha ~~un~~ un tipo de capitell, en forma de campana, en sa posició natural, aixó es, de boca en baix, ben original, per la disposició de la canya de la columnas, [sic] que en lloch d'aprimarse á mida que puja, s'engruixeix bó y pujant. Arríva á fer un efecte estrany. Pera esser originals, els arquitectes, no 's deturavan davant de cap mena de rutina, ni de procediment.²²²

~~Des~~ Donada una idea dels capitells ab qué coroná l'Egipte els pilans y columnes, acabarem aquesta conversa apuntant ~~que~~ de pas, sense es podernoshi entretenir, que la decoració ab los colors mes víus ~~exhoman~~ adornan espléndidament els capitells y canyas de tots els suports, combinantse ab un efecte d'art refinadíssim com cap mes poble puga oferir als ulls admirats del observador.

²¹⁸ Nota en el marge de la quartilla: "8866-Itrehshé".

²¹⁹ Nota en el marge de la quartilla: "𓆎𓆎𓆎".

²²⁰ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 556 i seg.

²²¹ Nota en el marge de la quartilla: "8802-Edfou".

²²² Nota en el marge de la quartilla: "Totas las proyecciones".

[69 431] Quan en els edificis del Novell Imperi s'usà, pera suport, lo pilar, sense capitell ni basa, aquést vá enquadrat per sencilla motllura y en el camp que aixís se forma 's'hí véuhen, en baix relleu esculpíts, omplintlo, geroglífichs y figures, y en el ~~espai del~~ estilobat, damunt del quín s'alsa dít suport, també apareix el camp rublert de geroglífichs.- En el petit i interessant temple perypter d'Elefantína trovém un típo d'aquest sistema, notable per sa elegancia y, á la vegada, robustesa de proporcions. Sí, com s'observa á Karnak, el pilar porta capitell, en res aquést s'assembla al de la columna, sino que té la forma dels cimácis ó cornisas ab que terminan els murs dels edificis; aixó es, damunt d'un toro, ~~un~~ la gorga, ~~el filet~~ ab el prim ábach, ~~de qual~~ ~~la~~ damunt del quín s'assenta l'arquitrau.

Altra particularitat típica de la columna egípcia la trovém en la quina presenta 'l fuste fascicular, ó com format d'un feix de primes columnetes, tenint la basa lllisa de tot adorno ó motllura, enterament circular, contrastant ab [70 32] el capitell y la columna ó canya per la riquesa de decoració, generalment pintada, ~~si be~~ y sense geroglífichs, ní figures. Al extrém inferior del fuste, com per compensar la núesa de la base, ~~hi~~ s'hi observa, á mes de son acabament ~~bulvar~~, ó arrodonít per baix, l'adorno format de fulles punxegudes, com les que ~~en les flors~~ tancan la poncella ó botó de les flors, donant á aqueixa part de la columna nous motius ornamentals, com el ~~cartuxo~~ tarjetó real y 'l disch solar flanquejat dels ~~uraeus~~. Tal es la disposició de la columna de Toutmés III en el ~~paseig~~ temple de Karnak y á la sala hypostila del Ramesseum.

El capitell mes espléndit, per sa fermesa de líneas y elegancia, havem vist que es el campaniforme de la gran sala hypostila ~~de Karnak~~ del Ramesseum, menys alta que sa germana la de Karnak, empro, mes perfecta, mes fina, mes ricament decorada. D'aqueix típo derivan els capitells del temple de Seti 1er á Sesebi, á la Nubia, semblant al d'igual disposició del temple de Soleb, de que já havém parlat.

[3 71 33] Com á darrer esforços de la imaginació y poder creador dels arquitectes nilótichs hi ha que senyalar el capitell que 's veu en el petit temple que 'l faraó Nectanébo alsá á la illa de Philæ. Es una ~~complicació~~ combinació, algun tan rebuscada, ~~de~~ feta ab els antichs capitells usats en épocas del major esplendor de la arquitectura faraónica. Damunt del capitell de campana, mes adornat y mes complicat que 'ls ~~dels~~ del Ramesseum y Karnak, s'alsa un ábach, mes alt que 'l mateix capitell, contenint en las quatre cares del dau, la máscara d'e Hathor surmontada ~~de~~ d'un naos; una verdadera superposició del capitell hathórich, al capitell de campana.

No contents els arquitectes egípcis en enriquir de colors i ciesellar geroglífichs y figures en les canyes de les columnes, usáren ~~aplicacions~~ el metall aplicat pera realsar la bellesa d'aqueixos suports, ja de sí prou richs y faustuosos. A Luqsor,

M. Brugsch²²³ trová en el temple construít per ^[4 72 34] Amenophis III, que els capitells de les columnes foren coberts ab fulles d'aram, que 'l martell ~~apl~~ aplacá damunt dels contorns y formes donats á la pedra.²²⁴ Aquest procediment, que augmentava la suntuositat y riquesa, per lo dificultós, tal vegada, y lo dispendiós, s'usá poch.

Tota aqueixa varietat de formes que representan els suports usats en l'arquitectura egípcia, ~~ne~~ desde 'ls pilans quadrats, monolítichs, senzills, sense ~~motllures~~; fins els complicats capitells campani-hathórichs, de Nectanebo, no representan una regularisada marcha progressiva ni un moviment de regressió, ó si 's vol d'estancament en els arquitectes nilòtichs; representan senzillament el gust de variar y d'ensejar noves formes dintre d'un tipo conegut, y, de vegades, arrivant als atreviments poch felissos, com significa 'l capitell, poch estètic, en forma de campana ~~de bo en baix~~ invertida de Toutmés, á Karnak, en la pesa dit; passéig d'aqueix Faraó. [sic]

~~23 Decembre~~ 1905 La distribució ó disposició d'aqueixos ^[5 73 35] elements en els edificis egípcis, varia fins al infinit. La uniformitat, la simetria y el paralelisme fóren absolutament desconeguts pels arquitectes egípcis. Dintre d'una mateixa construcció, barrejats ab un [sic] inharmonia profundament artística, s'hi trovan combinats columnas y pilans, de diferents proporció, galbe, ornamentació y estil, sense que 'l ~~bust~~ bon gust hi patéixi, ni ~~laes~~ condicions ~~estètiques~~ estètiques del conjunt, en válguin de menos.

Un element que quasi no variá may en les construccions egipcies fou el cornisament.²²⁵ La gorga egípcia, ó sia, la cornisa, invariablement composta d'un toro, al entorn del qual sembla que s'hi enrotlli una cinta, que en ~~laes~~ torres dels pylons, li serveix d'enquadrament en sos quatre costats. Damunt d'aqueixa motllura rodona, s'alsa ~~l'alsa~~ la una ~~m~~ gran motllura curva, molt sortida ~~enfora~~, solcada de ranures ó canals; es la gorga; aquésta ^[6 74 36] porta immediatament damunt una estreta banda plana; aquesta disposició de la coronisa, ó cimaci egípci, es d'un efecte molt estètic per la manera com la llum hi juga, donant un viu contrast ~~de llum~~ d'ombres y claror, perfectament entés. Dintre d'aqueixa

²²³ Heinrich Brugsch (Berlin, 1827 – Charlottenburg, 1894). Egiptòleg i diplomàtic. Fou, entre d'altres, ambaixador alemany al Caire i catedràtic d'Egiptologia de la Universitat de Göttingen. Entre les seves obres, destaquen *Grammaire démotique* (1855), *Reiseberichte aus Aegypten* (1855), *Geographische Inschriften altägyptischer Denkmäler* (1857-1860), *Historie d'Égypte* (1859), *Matériaux pour servir à la reconstruction du calendrier des anciens Égyptiens* (1864), *Dictionnaire hiéroglyphique et démotique* (1867-1882), *Thesaurus Inscriptionum Aegyptiacarum. Altaegyptische Inschriften* (1883-1891), *Hieroglyphische Grammatik* (1882), *Dictionnaire géographique de l'ancienne Égypte* (1879) i *Religion und Morphologie der alten Aegypter* (1888).

²²⁴ La referència a Brugsch prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 572.

²²⁵ Nota en el marge de la quartilla: "Cornisament".

disposició invariable, l'artista nilòtich hi donà certes ~~varietats variacions~~ que variants en proporció y ornamentació, que contribueixen á son major efecte decoratiu, observantse, quasi sempre, en la coronisa de ~~laes~~ portes, que dintre de la gorga hi campeja, omplintla del tot, el disch alat, ~~simbol d'Hammon~~ (Aten), flanquejat del ~~uraeus~~ sagrat, ~~simbol d'Hammon~~ que representa el triomf del bé sobre 'l mal, la victòria de Horus sobre Set, símbol egipci per excelencia que comensat á usar en temps de la dinastia XII^a, prengué tota sa importancia, pera no decáure mes, en la XVIII^a.

Una motllura, molt poch usada á Egipte, y que s' ^[75 39] empleá molt á l'Assyria, es la feta de ranures verticals y horitzonlats, [sic] empleada, generalment, en ~~laes~~ parets ~~fetes~~ de mahó, pera distreure sa monotia [sic] y disfressar la pobresa del material.

Les obertures egipcies presentan carácter especialissim y son inconfundibles ab ~~eap~~ les de les altracs arquitecturacs.²²⁶ Les portes no son com les nostres; ~~no~~ ~~tenen l'embrassement~~ [...] tenen els costats ó gruixos molt fondos; y en quan á sa elevació, varian, donchs, unes tenen la forma de pylon y altres la de propylon, essent aquéstas obertes en ~~le~~ el gruix de la construcció en forma de torra aïllada, ó sia sense ~~torres~~ o panys de mur que les flanquejéssin, com en aquélls, y que 'la [sic] sobrepujen ~~a sa~~ en altura, sino, simplement, seguint el mur de tanca á abdos costats de la porta. Aqueixes dues formes d'ingressos se trovan representats en els geroglífichs per signes distints, segons la ^[76 38] la [sic] disposició que acabém de notar. Tan els pylons, com els propylons presuposan sempre un mur en el qual s'obran. No es de creure que 'ls Egipcis usessin els archs de triomf com els romans; no hi han ~~res~~ vestígis d'edificacions semblants. En tot cas un ~~pil~~ pylon aislat, sense muralles que 'l'acompanyin, hauria pogut fer aquest servey. Davant y als costats d'aqueixes portes hi havian uns mástils pera issarhi banderetes y gallarets. A mes d'aquestes portes, quasi monumentals, els egípcis n'usáren de mes sencilles, formant una sol cos ab lo mur en quín s'obrian, tenint tota sa importancia en el artísat y gros dintell. Exemples de lo dit fins are els trovém en els temples de Khons, de Gournah y d'Abydos

Pera mes variar l'aspecte de les portes, cal citar les que no tenen el dintell complert, sino tallat, com la que dona ingrés al páti del temple petit de Me- ^[77 39] dinet-Abou, ~~servint~~ obrintse aqueixes portes en els recintes murats que envolcallaven els temples y sos pátis, y obehint aqueixa estranya disposició á la necessitat de fer passar, sense destorb, al faraó, quan se'l portava en tabernacle, y pera no humiliar les banderes en los seguícis, corteigs y professions.

En el pabelló reyal de Medinet-Abou²²⁷ ~~se~~ s'hi conservan ~~ae~~ finestres, de formes variades, que si 's diferencien de les usades per nosaltres, es en sa

²²⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Abertures".

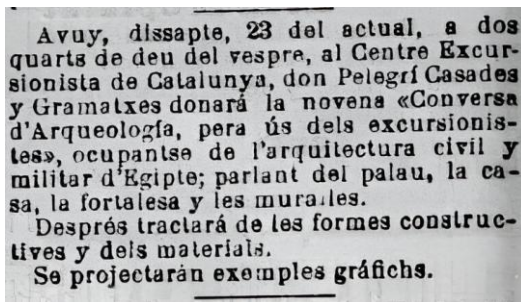
²²⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Finestres".

elegancia y decoració, algunes d'elles, recordant la forma de les portes, ja descrites, y trevallades ab especial esment, y ab cert aspecte monumental.

¿Els temples eran privats de tota claror, no entranthi la llum sino per les portes que donavan als pátis? ~~Res~~ Res d'aixó; lo que no tenian eran finestres, que donessin á fora; en cambi, rebían claror per claraboyes obertes en el sostre y per medi dels claus ^[78 40] tra, que venían á esser com unas cledes ó reixas de pedra, obertas arrán de la cuberta, é es dir, tenían llum zenital, ó bé horizontal. N'hi [sic] exemples á la sala hypostila de Karnak y á la de Khons. Hi havia també 'l sistema de deixar espays oberts, entre 'ls arquiteaus laterals y la coberta, traspuant desde d'alt la llum, sia obliquament, sia horizontalment, sia verticalment.

23 Decembre 1905.

5.2. Notícies i resums de premsa

La Veu de Catalunya 23/12/1905 (edició mati), pàg. 4

Centre Excursionista

El dissapte passat, 23 del corrent mes, el soci del Centre Excursionista de Catalunya», don Pelegrí Casades y Gramatxes donà la «IX Conversa d'Arqueologia para ús dels excursionistes», ocupantse de la arquitectura civil y militar del antic Egipte. Va dir que les pintures y els relleus de les tombes han revelat, detalladament, la forma y disposició dels palaus, de les cases, de les fortificacions y de les muralles del país nilòtic, ab totes les particularitats que concorregueren en la construcció d'aquells edificis; indicant la manera especial com entenien els egipcis que devien presentar-se els plans de les obres que executaren. Se feu càrrech de quant inexacta era la opinió que havia sigut sostinguda, de que'ls faraons tenien ses habitacions anexas als temples, havent, pel contrari, demostrat els descobriments dels egipciótechs, que les demores reals estaven isolades, fora de les ciutats, dintre de grandiosos jardins, enclosos tot entre muralles que aislaven al monarca de sos súbdits, com encara avuy ocorre igualment en els països del Orient, essent els palaus no molt grans construccions formant un sol cos, com passa a Occident, sinó petits edificis, lleugers, alegres y pintoreschs, voltats de vegetació y de parcs, ab kioscos, miradors y demés accessoris característichs. Els magnats y grans funcionaris, imitant als reys, també visqueren en verdaderes *villes* o granjes, essent únicament els burgesos y el poble els que vivien dins de les ciutats, en cases arrengrades, donant a carrers més o menys estrets y formant les construccions particulars, generalment modestes, *manzanas* o illes com les poblacions d'ara, haventhi dintre de la mateixa ciutat el barri dels rics, a una banda, y el dels pobres, a l'altra; essent aquell de bonich aspecte, per les portes y fatxades bellament decorades y els jardins que, generalment, les envoltaven.

S'ocupà'l senyor Casades de les runes del edifici existent a Medinet-Abou, conegut per *pabelló reyal de Ramsés III*, únic edifici que's conserva, que no tingui caràcter religiós, servint d'habitació y de construcció commemorativa, a la vegada, de les victories d'aquell monarca egipci.

Feu observar, que avuy no queden apenes rastres de les grans ciutats d'Abydos, Menfis y Tebas, demostrant les immenses ruïnes de sos temples que havien de tenir una extensió grandíssima y ésser molt poblades.

Ocupantse'l senyor Casades de les construccions militars, feu notar la gran simplicitat que al principi presentaven, essent fetes de mahó cru les muralles, sense torres, ni's cossos de defensa que, posteriorment se construïren, a mida que les conquestes y les guerres obligaren a usar procediments de major defensa, ja en les fronteres, ja en les ciutats, confiant al enorme gruix y alsada de les muralles sa resistència y durada. Entre'ls exemplars més notables que han desafiat els segles hi figuren les fortaleses d'Ousourtesen III, a la frontera de la Nùbia, en el congost que formà'l Nil, prop de la gran catarata.

Parlà després el conferenciant de les particularitats constructives que distingeixen els edificis egipcis, tan en llur cimentació, com en llur distribució y modo de cubrir els espais, recordant que'ls arquitectes del Egipte inventàren y usàren la volta, baix totes les formes que després, sempre, han sigut empleades, menys les voltes per arca, construïdes, generalment, de mahó, sense deixar d'usar la pedra, ab veritable mestria.

Examiná les formes dels suportis, pilans y columnes, essent originalíssims els arquitectes faraónichs, podentse estudiar per medi dels capitells ab que coronáren els egipcis dits suportis, tot el desenrotll de l'art decoratiu en l'antiquíssim país nilòtich, ab una riquesa de detalls com cap més poble antich pot presentar.

Per medi de nombroses projeccions lluminoses mostrá variis exemples dels pilans, de les columnes y dels capitells lotiformes, campaniformes, hathorichs y de fulles de palmeres, formant toyes y poms, de grandíssim efecte decoratiu, realzat tot ab variadíssima y brillant policromia.

Doná compte, finalment, dels materials usats en les construccions de que'l conferencià parlá en les anteriors converses, com foren el granet, la calissa, el grés y el mahó pera'ls edificis de caràcter sagrat y monumental, y la fusta de palmera, acacia, sicomor y cedre, pera altres construccions; haventse, durant les primeres dinasties, imitat les obres treballades en fusta, en les fetes de pedra, tal vegada per tradició, o bé, com a recort de les primitives cabanes de branques, dels aborígens del país del Nil.

Explicá cóm foren transportats y colo-

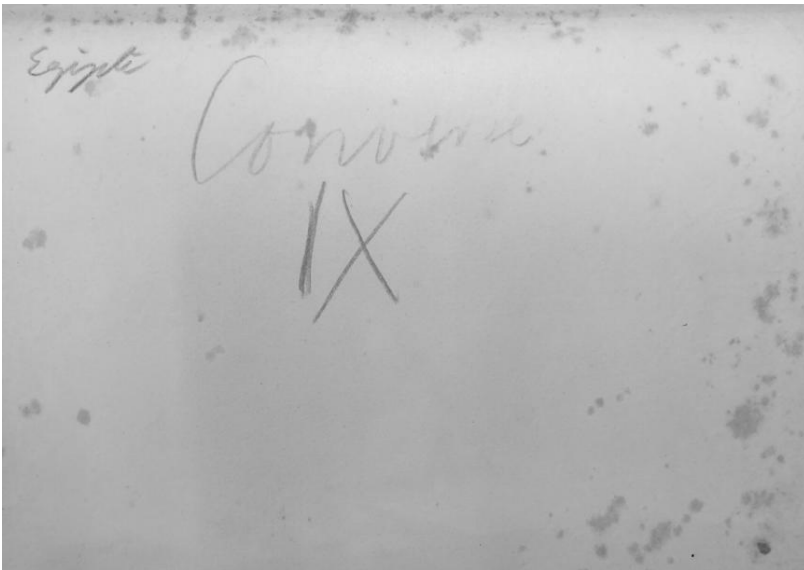
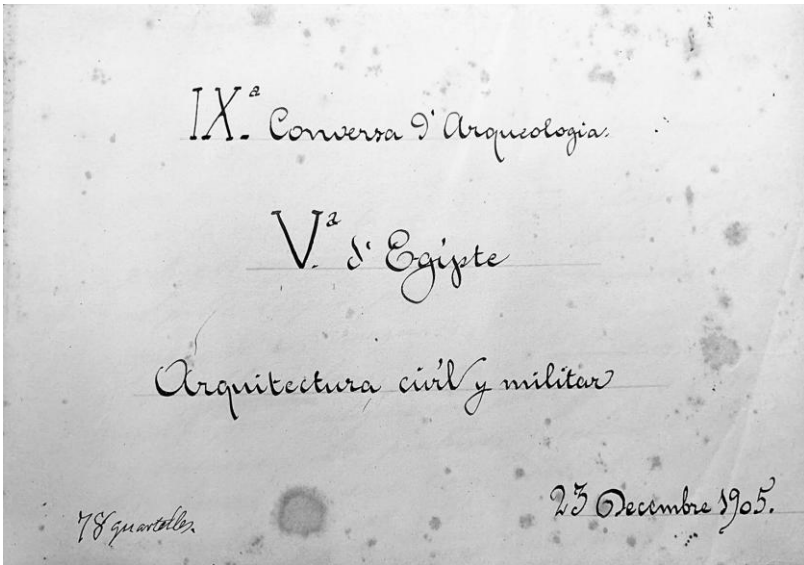
cats eis colosos que adornen els temples, els obelischs que s'alcen devant dels pilons, y els gegantins arquitraus que sostenen les últimes cobertes de les sales hipòstiles dels edificis religiosos, segons han revelat les pintures; parlant també del ús de grans monolites, junt ab l'aparell de mitjana mida, en una mateixa construcció, donchs els arquitectes nilòtichs no estimaren may la simetria y menys la matemàtica uniformitat en les obres que bastiren de cap a cap de la terra nilòtica.

Acabá'l senyor Casades sa IX Conversa, ocupantse del típic cornisament ab que acaben els edificis del Egipte, les obertures pera donar llum y vistes a les construccions particulars o monumentals, y el sistema d'illuminació dels temples, ab llum natural, distribuída de manera que resultés aquesta neutralisada pera que, sobladament, no destruís la semi-obscur que embolcallaven els recintes sagrats, traspuantse místicament la claror desde la part superior dels mateixos.

La Veu de Catalunya 28/12/1905 (edició vespre), pàg. 2

Dia 23. Conversa IX. — Arquitectura civil y militar de l'antic Egipte. — Palaus, cases, fortificacions y muralles del país milòtic. — Particularitats constructives dels edificis egipcis. — Materials usats en la llur construcció.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya 132 (1906), pàg. 32

Portada i última pàgina del plec que conté el manuscrit de la conferència

6. La conferència del 30 de desembre de 1905

6.1. Transcripció del manuscrit

[1]²²⁸ Els obelischs

Aném á parlar avuy del monument mes típich que inventá 'l géní artístich del Egipte. El obelisch. Son unas altíssimes agulles de pedra, alsades damunt d'una planta quadrada, tallades á quatre cares, y acabant ab una petita pirámide, dita piramidion. ~~de bronze daurat, quan no portava figures.~~ Malgrat la seva gran alsada, n'hi han que arriban á mes de 20 33 metres; ~~seleu~~ son fets sempre d'un sol bloch de granét. La forma allargada y prima dels obelischs li ha proporcionat la denominació popular d'agulles. S'ha volgut véure en els obelischs la representació dels raigs solars; el símbol del deu ityfálich y d'Ammon generador. Per l'Egipte del Imperi Novell, volia significar el signe de lo permanent y de la estabilitat. Se colocavan aqueixos monuments davant del primer pylon dels temples, un á cada banda, á parélls.

[2²¹] Encare que 'ls mes alts y magnífichs obelischs datan de la dinastía XVIII, ~~y en~~ (1703=1462) y n'hi han de molt mes posteriors, ab tot, molt mes abans, y de dimensions petites, s'en trovan, ab carácter funerári, á les mastábes; tenint fins 60 centimetres d'alts un que data de la V dinastía (4000=3750), trobat á Gizéh. Mariétte dona notícia d'un obelisch de 3m.30 pertanyent á la XI^a dinastía (3000=2200), com existent á la necrópolis tebana.²²⁹ A mes de son destí funerári, s'empleáren com á monuments decoratius en els palaus reals, alsantse en el jardí d'aqueixes demores faraónichs [sic], si bé de petites dimensions; (4 m.) [sic] Encara que 'ls grechs²³⁰ parlan de obelischs de 55 metres, de 40, 36 y 35 metres, l'únic mes alt que avuy se conéix es el de Hatasú, á Karnak, que té 33m 20. El que s'aixeca en el emplaçament d'Heliópolis, á Matarieh, te 20m 75. Es el mes antich dels grans [3³] obelischs, y pertany á Ousourtasén Ier,²³¹ de la XII^a dinastía, (2851 av. de J.C.) En sæes cares s'hi véuhen geroglífichs, que contenen læs fórmules oficials d'alabansa al faraó.- Ramsés II^a erigí dos obelischs davant del primer pylon de Luqsor. Tenen, l'un 23^m 5m. 03; l'altre, 23^m 27; restava colocat aquést mes endevant que l'altre, pera que, de lluny, semblessin iguals. Avuy s'alsa al mitx de la plassa de la Concórdia, á Paris, desde l'any 1836. Sembla que algun d'aqueixos monuments era daurat de d'alt baix, y se fá esment d'un que, damunt

²²⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Obelisch".

²²⁹ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 622.

²³⁰ Diodor de Sicília, I, 57.

²³¹ Nota en el marge de la quartilla: "Obelisch".

del piramidion de bronze daurat, hi havia un gran globo d'or. Pera que læs arestes del ~~m~~ obelisch semblesin absolutament rectes, se'ls hi donava una petita convexitat, molt ben estudiada, pera obtenir dit efecte, que sense aquest recurs no haurian presentat tan fines y precises ses vores.

[4 4] Perrot y Chipiez, en sa coneguda obra, acaban l'estudi dels monuments egipcis dedicant als arquitectes que 'ls alsáren un recort ~~d'admiració~~, ben merescut.²³² Formavan aqueixos ~~il·lustres~~ al elevats funcionaris reals, calificantlos aixís perque estavan a las órdenes del soberá, una classe enlayrada, aristocrática, en tals termes, que alguns d'aqueixos facultatius formaren part de la familia del faraó, elevantse á la qualitat de primpeps, casantse ab filles dels soberans. Els noms ~~d'alguns~~ d'aqueixos arquitectes s'ha arriuat fins á nosaltres, gracies á les tombes. Citém, ab respecte, al qui fou tal vegada l'autor de les grans pirámides.

Despres dels arquitectes ~~venian~~ seguian; els escultors, si be en categoria mes inferior; ab tot, prou estimats pera figurar com á familiars del monarca. Finalment, els pintors ocupavan el darrer grahó d'aqueixa escala dels grans artistas nilótichs.

[5]²³³ Havém parlat de les obres dels arquitectes.

Conversém avuy dels treballs dels escultors y dels pintors.

Pera donar per termenades les converses que havém dedicades á estudiar les manifestacions de la civilisació tan antigua com espléndida que conseguiren els Egipcis, ens correspon dir alguna cosa relativa al Art en general d'aquella gent que; pot, en vritat, dirse que ha estat la educadora de tots els pobles, havent deixat modéls que, malgrat la llur grandissima antiguetat, son y serán eternament “joves” y actuals per respóndre als cànons inmutables de la verdadera bellesa.

En aqueix ordre d'idées, com en moltes altres, l'Egipte no envellirá may.

Si 'l país nilótich comptá, de bona hora, ab un estól d'arquitectes y enginyers de primer ordre, no estigué mancat, com pot suposarse, de grans escultors, com ens ~~rele~~ revelan els “colossos” que 's posavan davant dels pylons, en els pátis, en els palaus, magestuosament é imponents, sentats ó drets.

[2 6 6] La esculptura, com l'arquitectura, ~~son es~~ son antiquíssimes en el imperi faraónich. Encára en els paissos que forman la Europa moderna s'estava á en les foscors de la barbárie primitiva (en ple periodos paleolítich y neolítich, successivament), que ja á Egipte se produían obras d'Art, que las cultura moderna admira en els principals Museus del mon. Y, ¡cosa incomprensible! Les primeres óbres artístiques del escultor y del pintor nilótich, trovades en les mes antigues

²³² Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 627-630.

²³³ El tipus de lletra i de tinta d'aquesta quartilla és molt diferent al de la resta del document. Alhora, a partir d'aquí s'inicia una nova numeració de les quartilles. Així doncs, és plausible considerar que es tracta d'un afegit posterior.

mastabes, vehines de les grans piràmides, no son aqueixes infantines y disformes figuretes y pictografies ab ~~que quines~~ les quals, en els demés pobles, s'inaugura la llur història artística, com veurém en son dia, si no que, quasi sense precedents, trovém verdaderes obres d'art, ja del tot format, robust y valent, com si un llarch aprenentatge hagués fresat el camí de les grans concepcions artístiques.²³⁴ L'esculptura 's'avansá [sic] á la mateixa arquitectura, ja desde 'l principi en que laes dinasties memfites inauguran els anals del Egipte.

[3 7 7]²³⁵ Y, ~~altra vegada~~, á la Mort devém aqueix extraordinari esclat de vida que la ~~esser~~ escultura egípcia presenta ~~en~~ desde l'~~auror~~ la aubada de sa història. La necessitat de reincarnarse ~~que tenia~~ 'l doble, una vegada l'ànima deixava la despulla mortal, pera continuar la existencia d'ultra-tomba, que devia per sempre mes perdurar, feu que la escultura degués perfeccionar sos procediments pera traduir, ab la major fidelitat, ael cós, á la figura humana, á fi de que 'l doble no pogués equivocar-se al rependre una nova é indestructible existencia, anant á ocupar, com á son últim y definitiu envolcall, la estàtua ó representació del difunt, segons la creencia, may posada en dubte, per el senzill y ~~ef~~ ingénuu esperit del poble faraónich, segons ja diguérem en son dia.²³⁶ La escultura-retrat, cal, donchs, anarla á cercar, en son origen, á laes mastabes del ^[4 8 8] antich Egipte. No 's tractá de fer una figura qualsevol pera que l'esperit hi pogués anarhi á viure, sino la vera efigies del difunt, tan exacta, com si 'ls trets de sa fesomia fossen enmotllats durant sa vida y, reproduits despres de finat, en la estàtua ó estàtues sepulcrales.⁽⁴⁾ La exactitut ~~de~~ en la semblansa del difunt, fá créure, ab tota seguretat, que 'ls ~~ee~~ escultors pendrian per model de saes obres al mateix ~~interessat~~ individu, obtenínt, per medi de llargues estones de posa, 'l imatge exacta del retratat.²³⁷ Aqueix constant exercíci práctic del natural directe, feu avansar als artistes escultors nilótichs d'una manera maravellosa, ajudant á sas disposicions ingénites pera sentir l'art y executar-lo ab insuperable trassa.²³⁸ Y, altra cosa ben especial, la perfecció del treball artístich es mes evident, com mes se remonta la obra á ~~époeas~~ques primitives, de tal manera, que una estàtua del Imperi Antich, está sempre mes ben executada, es mes artística, que no una escultura de temps mes avansats. ¿Es degut ^[5 9 9] aixó á qué les creencies

²³⁴ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Ab molta posterioritat á la obra de Perrot y Chipiez, s'han fet descobriments d'exemplars de la época de Ménès, fundador de les dinasties egípcies historiques, que demostran quan cert es lo que 's consigna aquí: (Végis la obra Summa Artis, de Cossío y Pijoan: Volum III: Egipte: 1932. [sic])."

²³⁵ Nota en el marge de la quartilla: "7".

²³⁶ Casades es referia a la conferència del 2 de desembre de 1905, quartilles 26 i seg.

²³⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Estàtues de Ra-hotep y Nefert-a".

²³⁸ Nota en el marge de la quartilla, possiblement posterior a la data de lectura de la conferència: "(1) Hi han, empro, certes estàtues de faraons, que sembla, no responen á lo consignat, sino que representan un tipo oficial, en série, mes que retrat propiament dit."

religioses dels temps primitius eren mes ben arrelades en lo mes profund del esperit dels egípcis, que no despres de la llarga successió de sigles, en que les heretgies trencáren la unitat en la fê primera, y les influencies de diferents doctrines morals y filosófiques d'altres pobles se deixáren sentir en lo país del Nil? Está en lo possible.- Sempre s'ha vist que ~~en~~ èpoques de gran fê religiosa coincideixen en les del major desenrotllo d'art, ó quan menys, la intensitat del sentiment de lo Bell, posat á disposició dels sentiments ~~reli~~ ^{reli} mistichs, es mes viva y mes feconda. Naturalment, que en els primers passos donats en la via de l'art, s'hi notarán certes indecisions, certes inseguretats, que traduëixen fidelment la inexperiencia de lo que tot just comensa; empró, aqueixos defectes de procediment, d'ofici, están de sobres compensats ab ~~una intensitat~~ ^{una intensitat} la vivior, en el sentiment, en el caràcter, en la bona fê, en l'entussiasme ^[6 10. 10] del artista, que res costa de péndre com á obres mestres de la ingenuitat y ~~del esperit~~, deslligada de fórmules y de rutines. Laes estátues del Cheik-el ~~Béled~~ ^{Béled}, del escriba sentat y de Ra-hotep y Nefertá, etc., ~~com~~ que com á obres de la esculptura artística, son les mes antigues del mon, están molt lluny d'ésser aqueixos ninots, ~~que~~ ^{que} ab que 'ls pobles mes artistes de la terra ~~l~~han inaugurat la historia de son Art. El mateix poble grech, mestre insuperable en la estatuària, comensá, com veurém en son dia,²³⁹ ab ~~un~~ ^{un}es figuretes com les que ~~ls~~ les criatures retallan en paper ~~en~~ ^{en} quan jugan á nines. Aixís comensáren els antecessors de Fidias, de Scopas, de Praxitéles, de Lysipo, de Miron, de Leocáres, etc.

Com podéu suposar, á Egipte, com per tot arreu, no tots els escultors eran de cap de brot, artistes admirables y mestres consumats ~~del se sicell~~.- Hi havia escultors de poch mes ó menos, que, per poca paga, fe- ^[7 11 11] ~~yan~~ ^{yan} figuretes pera la gent de ~~pochs~~ curts cabals. Com ára que al costat d'un Vallmitjana,²⁴⁰ d'un Novas [sic],²⁴¹ d'un Foxá [sic],²⁴² d'un Clará,²⁴³ d'un Llimona,²⁴⁴ d'un Atché,²⁴⁵ hi han escultors, que fan ~~sants~~ imatges, á baix preu, ~~pels volts de la catedral y de la Audiencia, que fan plorar, encare~~ que, pera la devoció senzilla, fan son d'un efecte meravellós, encara que l'Art res hi tinga qué véure.- De la mateixa manera, els egipcis, de ~~curta~~ modesta bossa, quedávan ben contents, ~~comp~~ ^{comp} adquirint, barateta, una figura de qualsevól ~~l~~ ^l marchant d'estatuétas, y, ~~posant en~~ ^{posant en} pintant ~~en~~

²³⁹ Casades es referia a les conferències del 25 de Febrer i el 4 de Març de 1907, dedicades a l'escultura de la "Grècia primitiva".

²⁴⁰ Casades es referia a l'escultor Agapit Vallmitjana i Barbany (Barcelona, 1832-1905) o, més probablement, al seu germà Venanci (Barcelona, 1830 – 1919).

²⁴¹ Rossend Nobas i Ballbé (Barcelona, 1841 – 1891). Escultor, orfebre i pintor.

²⁴² Manuel Fuxà i Leal (Barcelona, 1850 – 1927). Escultor.

²⁴³ Josep Clarà i Ayats (Olot, 1878 – Barcelona, 1958). Escultor.

²⁴⁴ Josep Llimona i Bruguera (Barcelona, 1864 – 1934). Escultor.

²⁴⁵ Rafael Atché i Ferré (Barcelona, 1851 – 1923). Escultor. Els noms de Vallmitjana, Nobas, Fuxà i Clarà estan escrits en el marge de la quartilla. Possiblement es tracta d'un afegit posterior a la data de lectura de la conferència, durant la qual Casades només hauria esmentat Llimona i Atché.

~~ella~~ damunt d'ella, ó en la paret de la tomba, 'l nom del ~~proprietat~~ propietari, aquell ninotet, per virtut de la fé, que fá mirácles, “que ómpla les valls y enfonça les montanyes”²⁴⁶ tenia una semblansa grandíssima ab el difunt, com no l'hauria millor obtinguda avuy el mes expert fotógraf.

En les tapes de las ~~caixas antropomorfes~~²⁴⁷, que contenian ~~las m~~ la momia, s'hi reproduia la efigies [sic] del difunt, ó difunta, tan vivament com era possible, ~~re~~^[8 12 12] realsant ab vivíssim colors [sic] la figura, y donant, per medi d'esmalts, ~~vivi~~ brillantor als ulls y expressió riallera y plácida al rostre —²⁴⁸

El monument mes antich de la escultura egípcia fou trovat en la regió de la península del Sinaï, ~~esculpida~~ en lo rocám ~~del torr~~ que mira al torrent de ~~Ou~~ Uadimaghara. Representa 4 al Faraó Snefru, darrer rey de la tercera dinastia (4300 a.J.), aixafant, ab sa massa d'armes, un bárbre ajegut á sos peus.²⁴⁹ Tan antigues com aqueixa primitiva obra d'Art, son ~~las est~~ les estátues, que guarda 'l Louvre, representant á Sépa, y á sa muller Nésa, tenint aquéll la dignitat de profeta ó sacerdot del Toro blanch. Son esculpides en calissa tendre. Abdues figures portan grosses perruques, tal vegada indicant llur ~~alta~~ gran dignitat, com ~~fan~~ usen encara ~~ls~~ certs magistrats de la Gran Bretanya, que s'emperrucan en els actes de cerimonia ú oficials. —^[9 13 13] Sépa, ~~pera sen signes~~ com signe de sa autoritat, porta un bastó ó mangala, ben alt, y 'l ceptre dít pat; no vestint altra roba que 'l schentí, pany de ~~re~~ lli, ~~rodejat~~ lligat á la cintura que li baixa fins als genólls. — La Nesa, la dona vesteix ~~com una bata~~ una camisa molt esllanguida y apretada al cos, ~~com una camisa~~ oberta damunt del pit, y en ~~los brasses~~ las munyecas porta ámples ~~brassets~~ brassalets compostos d'una dotzena d'anèlles. Segons Rougé²⁵⁰ son les estátues mes antigues del mon,²⁵¹ y si bé de factura, una mica pesada, y ~~ses~~ ab expressió parada, com nostres imatges romániques, ab tot, están molt lluny d'ésser uns ninots. Hi ha certas imperfeccions en el modelat, cert encarcament

²⁴⁶ Fragment de la pregària *Visita espiritual a la Mare de Déu de Montserrat*, de Josep Torras i Bages.

²⁴⁷ Nota en el marge de la quartilla: “2”.

²⁴⁸ Nota en el marge de la quartilla: “Caixa daurada, de mómia — 3 caixes de momies. — Caixa de Ramsés II”.

²⁴⁹ Nota en el marge de la quartilla: “al dors”. L'apunt fa referència al text següent, escrit en el revers de la quartilla: “→ La llegenda d'aquest antiquíssim relleu, diu:

«El Deu bó, el Rey de l'Alt y Baix Egipte, el Senyor de les Aurores, l'Amo de la Justícia, l'Horus vencedor, Snefru, el Deu gran»”.

²⁵⁰ Emmanuel de Rougé (París, 1811 – Boisdapuin, 1872). Egiptòleg. Fou, entre d'altres, conservador de la col·lecció egípcia del Museu del Louvre i catedràtic d'egiptologia del Collège de France. Entre les seves obres, destaquen *Examen de l'ouvrage du chevalier Bunsen* (1846-1847), *Le Poème de Pentaour* (1861), *Rituel funéraire des anciens égyptiens* (1861-1863), *Recherches sur les monuments qu'on peut attribuer aux six premières dynasties de Manéthon* (1865) i *Chrestomathie égyptienne* (1867-1876).

²⁵¹ La referència a de Rougé prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, París, 1882, pàg. 637.

en laes actituts, certa timedesa en la execució, en aqueixes estàtues, revelant un artista novell, el primer escultor-artista que tal vegada hagi existit en el mon, que ~~primer~~ abans que ~~ningu~~ cap altre, modelá la figura humana. Voler demanar la perfecció y valentia d'un Miquel Angel, á aqueix ~~artista~~ escultor, de 60 sigles ^[14 14] enrera, seria senzillament absurde.

Aqueixes escultures arcáiques trobades á Gizéh, en les sepultures ~~excavades~~ ~~á la roca~~ quals cámbres son tallades á la roca, presentan un adorno vert pintat sota laes parpelles, signe que caracteriza á totes les mes antigues figures de les sepultures de Sakkarah y de Gizéh.²⁵² Despres de les dinasties IV^a. y V^a. (4300 á 3750) l'Art escultórich pren un desenrotllo considerable y una perfecció ~~inereible~~ ~~increible~~ increible pera una época tan reculada. Mariette considera de la época de Snefrou, predecessor de Kchéops, les dues precioses ~~esculpture~~ ~~estátues~~ ~~sentades~~, una d'élles del general d'infanteria, Ra-hotep, primpcep real, y l'altra, de sa muller, Nefer-tá, la hermosa,²⁵³ salvades per miracle, aqueixes obres capdals de la estatuária egipcia, gracies á la oportuna intervenció d'aquell gran egiptólech.²⁵⁴ Aqueixes maravolloses estatues da- ^[15 15] tan del darrer regne de la tercera dinastia, tenen, donchs uns 6.225? anys.²⁵⁵ Son labrades en pedra calissa, y tenen 1m. 20. L'home vá nú; la dona porta com una camisa molt estreta, vá adornada ab un hermós collaret, y cubreix son cap grossa perruca, surmontada d'un casquet com una diadéma, ab petitas rosaceas. Ra-hotep res porta al cap, ~~quals~~ quins cabells son rapats. Aqueixes estàtues son pintades. La perruca y 'ls cabells, com els adornos, son negres; lo nú en l'home, es indicat p per una capa de color roig fosch y la dona, per un tó gróch clar. Com á obra d'art, dintre de petits defectes en el modelátge, es superior á las figures de Sépa y de Nésa. Son dos retrats maravollosament fets; l'art del escultor no havia d'apéndre já res mes; era tot un mestre en son noble trevall, qui esculpi tan hermoses obres.- De la mateixa época, ~~son~~ es dir, anteriors al regnat de Cheops, son dos plafons de fusta, esculpíts, trovats á la tomba d'Hosi, en la necrópolis de Sakkarah. ^[16 16] ~~o~~ Ocupan el fons d'unaes portes simulades. Tenen 1^m 15 d'alt per '20 m d'ample. Tan les figures que decoran aqueixos plafons, com els geroglífichs que 'ls adornan, son trevallats ab una fermesa de dibuix, que admíra. Son els retrats de Ra-hési y de Pekh-hési, escribas reyls d'~~alta~~ elevada condició y amichs del rey. No presentan el tipo dels primitíus egipcis: cara rodona, nás recte, llábis molsuts, musculatura grassa; sino,

²⁵² Nota en el marge de la quartilla: "Se creu que era pera defensar la vista de la claror forta del sol; com els nostres léntes foscos."

²⁵³ Nota en el marge de la quartilla: "4 clixés". L'anotació possiblement indica que Casades va projectar en aquest moment de la conferència les imatges reproduïdes a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pl. IX.

²⁵⁴ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 638.

²⁵⁵ Nota en el marge de la quartilla: "(4300)".

esprimatxáts, escardelénchs, de nás aguili y llábis prims; tipo mes aviat semítich, que camita, com eran els egipcis. No vol dir aixó que no fossen fills de la terra nilótica aqueixos personatges; se tracta de retrats, y l'artista reproduí exactament els trets individuals dels ~~individus~~ subjectes representats, sense preocuparse en altra cosa que en esser verídich.

^[17 17] D'una altra escultura, verdaderament maravellosa, havém de parlar, tan antiga com les aludides, y que es una obra mestre de cinceritat [sic] y de factura. Es el célebre Escriba sentat á terra, com fan els moros, tenint damunt de les cames encreuahades la tauleta, ~~al~~ en actitud de escoltar y ~~d'~~ anar apuntant lo que se li dicta. Es ~~el~~ un monument que, ab just títol, guarda ab orgull el Louvre. Fou trovada per Mariette en les excavacions del Serapeum, en la tomba de Skhem-ka, atribuintla á la V^a ó VI^a dinasties (4000-3500.). Es pintada aqueixa admirable figura, y té son rostre y 'ls ulls una expressió y una vida tan extraordinàries, que es precis anar fins als grans escultors florentins del ~~sigle XV de nos~~ Renaixement pera trovar una altra obra que s'assemblí al escriba del Louvre; que s'assemblí, dihem, no que 'l supéri, perque aixó es impossible. Es d'un naturalisme pasmós ^[18 18] tota la figura. ~~La expressió pa~~ El mot, que s'ha fet célebre, atribuït al Buonarrotti al acabar son immortal Moysés, al dirli; Parla, acut al pensament á tot aquell qui contempla la obra mestre del vell Egipte. Els ulls del Escriba parlan, brillan materialment, perque la llum hi juga, degut al trós de quárs blanch opách en el que hi va incrustavan ~~la~~ ~~nina~~ globo del ull, que es de cristall de roca molt transparent, al centre del ~~la~~ qual hi ha la nina feta ab un petit botó metálich. Tot l'ull está ~~fiet~~ posat en una fulleta de bronze que reemplaça las parpelles y 'les celles.. [sic] Es el retrat mes admirable que may s'hagi ~~esculpi~~ obtingut, sense les idealisacions y ~~tochs~~ retochs que, pera ~~fer hermosa~~ idealisar la figura, han fet sempre 'ls escultors. La efígies del escriba es exacta al original, com ~~enmotllat~~ si son rostre s'~~hagués esma~~ ~~hagués~~ sigut primerament enmotllat. Res mellor ho confirma que 'l veure al dit subjecte, tan lleig cóm era; perque la ^[19 19] cara es admirablement lletja. Tal com dich; perque l'original no fou favoregut per la ~~hermosura~~ naturalesa.

Si 'l Louvre guarda la estatua del Escriba, el museu de Boulaq ensenya, ab orgull, una altra estátua que, alguns, la créuen encára superior á aquélla. Es la figura, ~~esculpida~~ tallada en fusta, de Ra-em-ké, ~~dita tan~~ coneguda per el Cheik-el-béleh. Tot lo que havém dit de l'altra obra mestre, té aplicació á la ~~obr~~ escultura boulaquiana. Com es feta de fusta, pera dissimular ~~les peletxes del~~ ~~aqueix vegetal~~ els grups y nirvis, se recubrí tota la escultura d'una prima tela, pera donarli una superfície ben llisa.²⁵⁶ Damunt d'aqueixa tela s'hi posá una prima capa de pasta humida, en la qual lo ciséll y la pintura pogueren refinar mes la

²⁵⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Procediment usat per nostres escultors romanichs, en ses imátges de fusta".

obra. Es un procediment que 'l vejém ~~despres~~ usat pels artistas románichs y gótics. Quasi totes les estatués de fuste tenen ^[20 20] aqueixa prima capa d'estuch que les hi fà com una epidérmis, assegurántlashi, per aquest procediment, major ~~durada~~ consistència. Aqueixes obres, ~~fetes~~ generalment labrades en sicomoro y en fusta d'acàcia, que en la terra ahon ~~nasqu~~ foren fetes, haurian durat eternament, mentres no haguessin cambiat les condicions climatològiques, transportades á Europa, se les hí assegura una cert y ~~prop~~ prompta destrucció. Es una de les característiques de nostra civilisació: destruir, destruir sempre...!

A mes de la pedra y la fusta, els escultors nilòtics de la V^a y VI^a dinasties, ~~es trev~~ fonguérén en bronze estatués, tan hermoses y tan ben deixades; com les aludides. L'ús del bronze, á Egipte, segons Longpérier,²⁵⁷ sembla anterior á la construcció de les grans piràmides.²⁵⁸ De totes maneres, aqueixes estatués de bronze son les primeres que hágin sigut fetes en lo mon. Totes presentan la mateixa ~~for~~ disposició característica, com si fós un cánon ar- ^[21 21] tístich que les inspirá.

Están ~~de peu~~ dretas, lo peu esquer tirat avant en actitud de caminar, elø bras d'aqueix cantó estirat á lo llarch del cos, ab la má ~~as~~ sostenint un ceptre (en totes falta), y 'l bras dret alsat fins al pit, agafant una alta mangala, (que també falta), signes tots d'autoritat. Lo cabell, ~~arissat~~ formant com una serie de faixas paralelas; no portant altre vestit que 'l ~~pschenti~~ que rodeija la cintura y arriba mes amunt dels genolls. Els típos son grassons y ben formats. Com á procediment mecánich pera obtenir aqueixas obres de ~~la mod~~ l'art metalúrgich, ~~er~~ res deixen que desitjar. Es precis descendir á èpoques molt baixes de la historia, pera trovar la perfecció que, de molt bona hora, assolíren els fundidors de metalls, egipcis. Están aqueixes obres tan ben ~~deixades~~ retocades á esiscéll, que farian avuy honor á ~~nostra~~ la mes reputada basa "Masriera y Campins" de fundicions artístiques.

^[22 22] D'aqueixes estatués funeraries n'hi han que van soles; altres, son tota la familia reunida; pare, mare y fills. Generalment, la figura ~~humana~~ del home es mes sovint representada que la de la dona.

Es impossible detallar y donar compte de totes les estatués dels Ra-nefers, dels Sokars, dels Ti, dels Nefer-hotep y de les Tentetas y Snofrous, y altres personatjes que omplan y embelleixen els Museus. Ab les dites vos haureu pogut fer càrrech de la escultura durant l'antich Imperi Faraónich. Totes presentan la ~~mateixa~~ actitud ben plantada, drets, els brassos estirats als costats del cos, com els soldats quan forman; lo cap rapat, ~~sense barbes~~, cobert sovint d'arissades perruques,

²⁵⁷ Adrien Prévost de Longpérier (Paris, 1816 – 1882). Arqueòleg i numismàtic. Fou, entre d'altres, conservador del Museu del Louvre i director de la *Revue numismatique*. La seva producció bibliogràfica fou compilada i editada per Gustave Schlumberger en set volums: *Œuvres de A. de Longpérier* (1883-1886).

²⁵⁸ La referència a Longpérier prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 731, fig. 650.

sense pel de barba, lo cos cenyit pel schenti, ~~en p~~ descalsos. Aquella pessa de lli que 'ls tapa de la cintura fins á dalt dels genolls, se presenta prisa ab plech prisats y enterchs, com no ho farian millors ~~aqu~~ nostres planxadores; ~~las~~ ^[23 23] que planchan con lustre. Els egípcis, consti, que si no duyan camisa, ~~ni~~ en cambi, la poca roba que usavan, la portavan molt ben planxada, ab midó y prisada, ab els ferrets calents, sino que en lloch d'esser de ferro, eran de fusta.- En el Museu de Florencia hi ha un exemplar d'aquest atuell. Res té d'estrany que la poca roba que usavan, donchs, volguessen que 'ls hi fes goig. Els egípcis eran nets y endressats. ~~La netedat~~ Per condícia extremada – ¡may n'eshi ha prou! – se rapavan el cabell; la religió en feya una obligació pera 'ls sacerdots, qual persona devia ésser mes purificada que la dels altres homes.²⁵⁹ Pera defensar lo cap dels ardors del sol y de laes molestes picades de les mosques, que tan aficionados son á las “elôpses” pelades, ó ab poch cabell, devian anar coberts, ó ab perruques, ó ab lo kalaft.

A mes de les estátues dretes, ni ha, poques per cert, ajenollades, y moltes, sentades. D'aqueixes re- ^[24 24] presentacions ~~funerar~~ de la estatuària funeraria, n'hi ha que figuran marit y muller, fent brasset, y posant la dona, ab actitud de dolsa confiansa y ~~cari~~ carinyo, un bras al ~~entorn del~~ radera dell [sic] coll y espatlles del marit; (com fan avuy els xicots al sortir, aparellats, d'estudi.) De vegades, entre ells, aqueixes amoroses parelles hi han els petits, ab actitud de mamarse 'l dit, (com fan ~~avuy~~ encare les criatures mal criades). Allavors, no deuría ésser mal vist aquest vici, quan el representavan esculpít. No deuria fer enfadar á les mares! Altre tret característich pera representar la figura de les criatures, ~~en~~ es un ~~ris~~ bucle de cabell que 'ls tomba fins damunt la espatlla galta.

Altrament, totes aqueixes estátues funeràries, tenen res de fúnebres. Totes presentan un aspecte de bonhomie, de tranquilitat y de satisfacció plácida, que fá contrast ab els rostres de nostra epoca tan atormentada, tan afanyosa y tan avansada... en ^[25 25] tota mena d'intranquilatats [sic]

Com á curiositat ben notable, esmentarém que al entorn de la estátua del amo de la tomba, hi havian las estátues de sos sirvents pera que li fessen els mateixos serveys y utilitat que durant sa vida, y fins, figures de plorosas, pera que, si 'ls vius, com ~~a~~ sol succehir, allavors y sempre, s'oblidessen de plorar al difunt, ho fessen aquelles representacions. Ja várem dir, que 'ls egipcis s'accontentavan molt fàcilment; en no tenint la cosa desitjada materialment, en pintantla á les parets, ó en féntse la esculpir, ~~queja~~ quedavan ~~tan~~ satisfets.²⁶⁰ Gracies á n'aixó l'arqueologia sab ~~tot~~ ~~tot~~ ~~cóm~~ pensavan y sentian aquells bons egípcis, ab sos mes petits detalls. Vos en donaré un d'ells. En les tombes s'han trovades figuretes representant ~~les pas~~ dones que pastan farina, ^[26 26] la pastan y fan pá, com avuy

²⁵⁹ Nota en el marge de la quartilla: “(1) Era un ritual observat per els israelites, babilónis etc, l'anar rapats y afeitats de tot pèl els sacerdots.”.

²⁶⁰ Casades es referia a la conferència del 2 de desembre de 1905, quartilla 36.

en las masías de montanya, portant al cap un tros de tela, com els mocadors de cap de que nostres dones úsan, lligats al radera, ~~ab~~ ab una llassada. Y totes aqueixes figures no tenen res d'encarcarades; son fetes ab una llibertat de ~~modelatge, e~~ moviments y de modelatge, com no es possible ferho millor.

Si en las figures esculpides de bulto, els Egipcis no han tingut qui 'ls igualés en sinceritat d'expressió y en veritat de caràcter; en les figures dels baixos relleus, que ómplan les càmbres de les mastabes, aquest art de la exactitut mes pasmosa hi té son lloch apropiat, essent tant antichs aqueixos baixos relleus de Gizéh y de Sakkarah com les mateixes piràmides. Els mes ~~antichs~~ vells, á mes dels que 's trovan en les roques de Quadimaghara, ja esmentades, son les de la mastaba de Hosi.

^[27 27] També, desde molt llunyana época, 'ls artistas egipcis representaren, ab una veritat y una justesa admirables, als animals, y entre élls, el mes ~~tip~~ típich, el mes útil, el mes trevallador y 'l mes soferit als cops: l'áse. En les parets de ~~les mastabes~~ la tomba de Ti; á Sakkarah, se veu representa el burret petit y trescador, de la rassa dels que encara avuy tants serveys fán á la gent del Caire; y allavors, com ara, á crits y á garrotades, ~~fa~~ ~~aqueixa~~ ~~humil~~ ~~bestiola~~, 'ls mes ~~grans~~ serveys á ciutat y al camp. L'altrea bestia que també figura sovint en ~~laes~~ pintures y relleus, es el bou, típich del pais nilòtich; la vaca, tan útil per la llet; y 'ls demés animals doméstichs; havent també 'ls artistas reproduít, ab tota exactitut, les feres que poblavan el desert y 'les [sic] florestes; els peixos, y 'ls cocodrils ~~e~~ y hipopótams que vivian en l'aygua, y 'ls estanys; els ausells habitants de les maresmes y ayguamolls, com el flaménch, l'íbis, l'ánech, l'oca, la cignoya, [sic] la gralla etc.; tot representat ab la major perfecció de contorns y d'actitut, que no fan dubtar ní un moment ab la classe ^[28 28] y caràcter del animal figurat fidelíssimament y ab un art perfecte. Verdaders retrats de bestias.²⁶¹

Com se pot suposar, superiors en hermosura foren les estàtues colossals, ó ~~de~~ mida natural, dels faraons que 'ls artistas nilòtichs trevallaren en la pedra ó en materials mes preciosos. De ~~Chephren~~ Sotab-ab-Ra, faraó fundador de la XII^a dinastia,²⁶² Mariette²⁶³ trová á Gizéh váries estàtues, esculpides en diorita y en basalt vert, lo qual es una distinció que no havian merescut els personatges particulars, quals efigies, ~~feu~~ eran trevalladaes en calissa tendra. Com que 'ls egípcis no tenian márbre, usáren d'aqueixes roques plutoniques ó eruptives pera ~~la~~ assegurar la major perfecció y durada de sos trevalls, dedicats á perpetuar la sagrada imatge del faraó, vencent les dificultats que 'ls oferia la duresa de les

²⁶¹ Nota en el marge de la quartilla: "L'leó". L'anotació potser fa referència a la projecció de la figura d'una lleó de bronze reproduïda a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 731, fig. 492.

²⁶² Nota en el marge de la quartilla: "(1) 3000.)".

²⁶³ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 672.

pedres ~~usades~~ empleades á tan ~~ele~~ enlayrat fi. En aqueixes estatués reals, l'artista sapigué imprimírleshi una ^[29 29] ~~actitut~~ actitut tan magestuosa, tan imposant, que á primer colp d'ull ja 's veu que no 's tracta d'un senzill mortal, sino d'un deu, ó d'un semi-deu. La real testa vá sempre coberta ab la típica ~~gorra-caputxa~~ tiára real, el klaf, que no era la corona doble, dita pchent. El klalf [sic] era format per una àmpla faixa de roba ratllada, que cobreix el front, la part superior del cráni y la nuca, y que s'obra, abdos costats del cap, acabant, al devant, ~~per duas~~ ab dos panys que cáuhen ~~rectes~~ drets damunt del pít. La barba no es pas glabre afeitada, sino que, cóm la dels deus, está adornada ab aqueix apéndix, aqueixa barbeta postissa, anomenada la barba ossiriaca. Darrera 'l cap portan aqueixas estátues, l'~~esparfer~~ esparver, símbol de protecció divina. Els faraons, aixís representats, no portan altre roba, que 'l característich schentí.

Fig. 10. Dibuix de Pelegrí Casades en el marge de la quartilla 29

Lo trono²⁶⁴ en que está sentada la imatge real, té 'ls brassos ab cap de lleó, ~~ses~~ les potes formen els peus del moble, y abdos costat [sic] hi han esculpits en alt relleu, les plantes que ^[30 30] representan l'Alt y 'l Baix Egipte, units, aixó es; la flor de lotus y la del papirus. Encare que en aqueixes estátues dels faraons cal véurehi ~~lur-retr~~ el retrat del soberá, ab tot, es innegable que l'~~ari~~ artista no 's concretá á reproduir ~~servilment~~ matemàticament els trets fisiognómichs de son soberá, com ho feu ab el retrat de qualsevol escribá ó sacerdot, sino que 'l revestí d'una idealitat y d'una magestat, que estava molt en son lloch tractántse de representar á aqueix ser suprém, entre 'ls vivents, aqueix super-home, com se diu are, mes acostat als deus que als mortals. La estatua de Chéphren, es una admirable obra

²⁶⁴ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Silló del trono de Tutankamen".

d'art, que no desdenyaria~~n~~ de firmar el millor escultor modern.²⁶⁵ Desde la dinastia IV^a pot dirse que 's creá 'l tipo ideal del faraó, ple de majestática calma, de repós, de forsa, de poder. Aixís com l'artista grech s'esforsa pera crear la testa sublim de Zeus, aixís l'escultor faraónich ^[31 31] feu tot son poder pera assolir á representar al soberá absolut dels ~~tot~~ dos Egiptes, haventho conseguit ab l'admirable estàtua de Chéphren. Ella serví de prototipo pera personificar la magestat faraónica y, dintre de las variants necessaries, veyém consagrada aqueixa actitud plena de ~~repós~~ imposant repós y d'imperturbable quietut, desafiant al temps y áls homes, com un deu que hagués prés formas visibles, en la dura roca. En aixó si que no variá 'l gèni artístich dels egípcis. Desde que l'Antich Imperi sapigué endevinar la representació de la Magestat, ~~tots los sigles~~ totes les generacions d'artistes se conformáren reproduint el meteix tipo hierátich, consagrat per la tradició y per la religió, immutable com un dogma.²⁶⁶

En l'Art egipci, al revés ~~de la~~ dels demés pobles, com mes antich, mes perfecte: á mida que avansa, decau. Nasqué ~~perfet~~ roboust y sábi, com la Minerva grega, del cap de Jove.

^[32 32] De la VI^a á la XI^a dinastia (del any 3500 – al 3000 (~~ó 2200~~)), la historia de l'art egipci presenta una llacuna que les investigacions y treballs infatigables, y no interromputs, dels sábis egiptólechs, ajudats espléndidament, en sa penosíssima tasca, pels Estats civilisats, acabarán pera omplir. Les óbres artístiques trovades en les mes antigues tombes tebanes mostran una rudesia y una poca trassa, que revelan ben clar un llarch periode de decadencia, havent lograt fer renáixe l'art nacional, lligant la tradició artística que s'havia perduda, els faraons mes esplendorosos de la llarga ~~historia~~ série de les dinasties nilótiques; els Ousourtasen, els ~~Amen-hat~~ Amen-m-hat, els Ramsés. Aqueixos ~~monarques~~ monarcas feren imitar els models de ~~laes~~ primers [sic] dinasties memfites, donant els novells artistes tot lo caràcter que, de son temps, ~~tingué la rassa~~ presentá la ~~sua~~ llur rassa. Tipos mes esbelts, mes esprimassats, de formes mes súbtills y escardalenques, empro, de major nérvi y forsa muscular. El modelatge resulta també ^[33 33] d'una fermesa considerable. La estàtua del escriba Mentou-hotep, trobat á Karnak, es [sic] res s'assembla á son llunyá company d'ofici, Skhém-ka; el tipo ha variat en el decurs dels sigles, per las influencies del clima y la vellesa de la rassa. ~~Ab l'únich~~ Les actituds son les mateixes, en la majoria dels cassos; mes, respira tot un modo nou de fer y de concebír, tot imitant l'antich.

Els odiats invasors syriachs, que ocupáren el Baix y 'l Mitjá Egipte, coneguts ab el nom de reys-pastors, ó ~~K-Hiesos~~ Hyksos, ab una despreocupació, que

²⁶⁵ En aquest punt, Casades afegí una línia vermella en el marge de la quartilla. La línia probablement indicava que Casades projectà la imatge de la estàtua de Quefrè reproduïda a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 673, fig. 460.

²⁶⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Colossos de Amenophis III".

despres s'es seguida sovínt, s'atribuiren óbres d'art que may féren executar, barrant, ó picant, els noms dels antichs faraóns, gravats en les estàtues, y fénthi gravar son própi nom; y transportant desde Memfis á Tánis aqueixes admirables escultures, y fins imitantles tan bé com sabian y podian els artistes tanítas. Entre aqueixos espavilats faraóns se cita Apopi, (que algu ha dit es si fou el faraó del temps de Joseph, fill de Jacob).²⁶⁷ [34 34] Sia com vulga, á Tanis s'hi creá una existí una escola artística, quals obras presentan un tipo tan marcat, que vénen á constituir una pàgina nova especial en la historia del Art egipci. L'aspecte d'aqueixes estat obres tanitas tal vegada és més oriental que egipci, y com á treballs artístichs están molt quelcom per sota dels esculp degu que son deguts als egipcis pròpiament tals.

Durant el segon impéri thebá, l'Art, com ja vejérem al parlar de la arquitectura, prengué una embranzida poderosa, fentse mes que grandió, colossal. Els immensos edificis de Karnak, de Luqsor, de Í Ipsamboul, exigiren que les imatges dels reys fossen gigantesques, com ja vejérem, sobrepassant á tot quan s'havia fet abans, y 's faria després. La passió per lo inmens, com pera fer véure significar d'un modo material y tangible, la grandesa del imperi, obligá als escultors thebans á concebir y executar [35 35] els dos colossos d'Amenofis III, que encara elevan de llurs massas imponents en el desert, miránt, en sa magnifica ruina, destrossats, á llurs peus, quinze colossos mes.- A Karnak, els fragments de dotze jegants de pedra, revélan la verdadera obsessió que se senti, durant el segon imperi thebá, de la immensitat en tot. Divuyt d'aqueixes grans estàtues adornavan el temple; y á Abydos, Memfis, Tanis y Sais, p se veyan arreu estàtues gegantines dominant ab llurs masses imposants lo que les rodejava. Moltes d'aqueixes gegantines escultures, de 20, 17, 15 y 13 metres d'alsada, jáhuen, destrossades arreu, rendides á son própi pés, y sense que l'enginy modern s'hagi atrevít á aixecárles; Tot [sic] es migrat davant de tant enórmes obres.! Y, malgrat les dificultats que havian de produir la execució de t aqueixes escultures, tan fora de mida, els artistes [36 36] thebans, fidéls á les tradicions de la pàtria, sos antichs antecessors de laes primeres dinastíes memfites, reproduíren, ab la major veritat, els retrats dels faraóns y de llurs mullers, sense preocuparse de la magnitud del sos treballs esforços pera obtenir els traduir els trets fisiognómichs ab la major exactitut possible, y fins les particularitats característiques de la rassa á la quina pertanyia l'auguste retratat.- La hermosíssima testa que Mariette trová á Karnak,²⁶⁸ representant á la reyna

²⁶⁷ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "(1) Consultéu la Biblia, traduïda al català per el P. Ubach de Montserrat. *L'Exodo*". Sobre aquesta qüestió, vegeu Jordi Vidal, "Estudis bíblics, política i antisemitisme. Els papers de Pelegrí Casades", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 34 (2023): 271-290.

²⁶⁸ La referència a Mariette prové de Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 694.

Taia, muller d'Amenófis III, es una obra mestra en aquest son género y una confirmació de lo que dihem; aixis com la estàtua d'Amenofis IV, fill de Taia, confirma encara mes la idèa de la exactitut que sempre buscaren els escultors egipcis al reproduir la imatge, no deturantse ni davant de la deformitat y lletgesa del personatge retratat, encara ^[37 357] que fos el Faraó en persona. Com els grans artistes de les primeres dinasties, qual criteri seguiren els escultors del segon imperi Thebà, l'únic important era la veritat, la exactitut, la realitat, no reculant ni davant del més ~~repulsiu~~ antipàtic naturalisme. Això d'afavorir á la persona retratada, no ho feren may els honradíssims y verídichs artistes nilòtics. Si ~~la persona~~ 'l personatge, y la escena que 'l rodejava, ó l'assumpto tractat, ho requerian, allavors els a escultors s'esforsávan en imprimir al ~~ap~~ assumpto la major idealitat possible. Els baixos relleus d'aqueixa epoca son d'una noblesa y una ~~fig~~ finura verdaderament maravellosos. Valgui per tots el de Seti Ier, ²⁶⁹ verdadera obra mestra de la escultura egípcia d'un efecte decoratiu, que no 'ns cal ponderar.- Els arquitectes nilòtics, certament, traduïren d'una manera admirable 'ls intents dels faraons ^[38 38] de causar admiració per la potencia de sas obres colossals; mes, els escultors no 's quedáren ~~á la rerassaga~~ endarrerits en aqueix immens esclat d'Art que caracteriza les mellors èpoques de la historia del Egipte. ~~E~~ El partit prés de no deixar cap superfície, plana ó curva, nua de decoració, proporcioná als artistes nilòtics un camp vastíssim pera esplayar la llur fantasia y fer palesa la llur mestria. En ~~les parets~~ els murs dels pylons, en les parets de les cambres de les sepultures y en els ~~murs~~ panys dels murs de les sales dels temples, tota una inacabable série de quadros, en relleu, figurant gestes guerreres, escenes d'adoració, ó assumptos de la mes tendre intimitat, s'hi trovan esculpits, ab delicadesa infinita, ab un art tan perfecte, com si 's tractes d'un concurs de mestres ~~exposat~~ exposant les mostres de llur talent, de llur inspiració y de llur saber. ²⁷⁰ Fora de ^[39. 39] les faltes ~~del coneixement~~ de perperstiva [sic] que 's notan en aqueixes obres, res podria objectarhi 'l mes escrupulós y descontentadís crítich d'art, y, encara, aqueixos defectes, tenen el grandíssim valor de'imprimir un carácter y una calitat insuperables á totes aqueixes escultures en baix relleu, inconfundibles é inimitables, plenes de sinceritat y de sentiment, que a son les condicions mes hermoses pera tot Art, y que en vá 'se cercarian en els temps y en les escoles en que s'estima mes lo sábi, lo académich, que lo sentit y lo emocionant.

Mes, cal tenir en compte, que aqueix art del tot refinat, ~~se~~ ens el trovém mes aviat en ~~l'art~~ laes obres memfites de les primeres dinasties, que no en les del segon imperi tebà, y ó mes tart encara. Les convencions artístiques, la rutina, y, pot ser, la ^[40 3940] necessitat de treballar molt y depressa, 'ns farà notar certs amaneraments

²⁶⁹ Nota en el marge de la quartilla: "Seti Ier".

²⁷⁰ Nota en el marge de la quartilla: "Relleu".

en laes composicions y en la manera el modo de realisarles, que no deixa de causar certa extranyesa. Altra particularitat que es digna d'observar consisteix, en la manera cóm se representa la figura humana. Pera 'ls artistas de las dinasties tebanes, y saïtes, tothom, generalment, dels subdits faraónichs eran prims, magres, escaualenchs y d'una esbeltesa incomprendible, contrastant ab els tipus rodanxons, grassonets y de gent "ben cuidada" que, per lo comú, presentan els tipus de laes primeres époques de la historia del Egipte. Laes representacions del cavall, no conegut pels egipcis fins despres de la invasió dels Hieksos, també presentan el mateix defecte; son prims com els caballets de máquina ab quins jugan nostres criatures. ¿Será ^[41 41] degut aixó á laes exigencies de l'art oficial, de les que sembla n'estava sustret l'art de les mastábes ~~memfites?~~ de Sakkarah y de Gizéh?

Sie Sia com vulga, durant el llarch regnat de Ramsés II, que durá 67 anys (s. XIII a.C.), l'esculptura egipcia, ²⁷¹ especialment la estatuària, arrivá á un grau de perfecció tan gran com ho diu prou clarament l'hermosíssima estatua d'aquell faraó, que es la joya millor del rich Museu de Turín. Despres d'aqueixa época d'esplendor, s'inicia un periodo de decadencia, perfectament explicable, en ja que la condició humana no li permet allargar indefinidament la tensió de lo perfecte, y perque, concretántnos á la época de Ramsés II, aquést, ab sa frisansa en comensar y acabar multitud d'obres de molt empenyo, no doná temps de ferse bons artistes, dignes successors d'aquells que glorificaren el regnat de son pare Seti Ier [sic]

^[42 42] Ab tot; els museus mostran escultures ~~reals~~ dels ~~faraons~~ grans faraons tebanes, que son verdaderes obres mestres.- Quan aqueixos soberans desaparegueren y l'Egipte sofrí un periode de decadencia, ab las influencies extranyeres portades pels semites, la introducció dels cultes asiatichs, las lluytes intestines y la divisió del imperi, ~~en d-ab~~ en duaes capitals, Tebas y Tanís, l'art decaygué, y á partir de la dinastía XXVII (527 aC), l'Egipte no fou sino una dependencia del realme etiópich, en qual temps la civilisació ~~nacional~~ y la vida nacional del Egipte sofrí en gran manera, ressentintsen les obres artístiques fetes obrar per gent que no hí entenía prou, imitant ~~lo grollerament~~ las els treballs dels mestres ja passats d'aquesta vida.

Mes, acabada la dominació etiópica, l'Egipte, té á Saïs, una rebvifalla que imprimeix á sas ses obres gracia y elegancia, á manca de fermesa ^[4343. 43]²⁷² ~~á sas~~ obres de vigor y d'amplitut.

²⁷¹ Nota en el marge de la quartilla: "54 clixés". Probablement, una de les imatges que Casades projectà en aquest punt fou un dibuix de l'estàtua de Ramsès II conservada en el Museu egipci de Torí, que apareix reproduït a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 709, fig. 477.

²⁷² Nota en el marge de la quartilla: "Liéé".

La desaparició dels Ramessides del trono del Egipte, senyala una decadencia en tots els òrdres de la vida nacional nilòtica, ~~que no~~ de la qual no pogué ja may mes lliurársen, acabant de decaure quan en el sigle VII^a [sic] ab. de J.C. la Etiopía y l'Assyria 's disputaren el domíni del Egipte, com duæes feres una presa cobdiciada. Un moment, empro, de renaixensa artística s'observa durant els Psammétik de la XXVI^a dinastía, havent les excavacions fetes darrerament á Memfis, Thebas, Sakkarah y Medinet-Abou produít la troballa de bones esculptures, que son com unes anelles despreses de la ~~cadena~~ àurea cadena del gran Art nilòtich. Mes, aqueix reòvifament fou curt; á la primera embestida dels Persas (527) el colós egípci s'~~ev~~ esvahí sobtadament. Els grans esforços dels Nec-[44 44]²⁷³ tanebo pera recobrar la herencia dels passats, usurpada pels estrangers, no reexíren. L'Egipte havia complert sa missió en la historia dels pobles y fou inútil ~~pensar~~ tot intent de renaixensa. L'art saíta, que es el representant dels últims temps del Egipte independent, no té la grandiositat, ~~la amplitut~~, ni la sinceritat de les obres del gran temps dels faraons; es un art fingít, d'aparato, elegantíssim, y no passa d'aquí; es un art que vol fer lo bonich, sense preocuparse de fer lo bell; es com aqueix art que avuy ~~ens~~ venen els establiments de luxu; es l'industrialisme posat á artista, perque la moda aixís ho vol y 'l públich ho paga, y allavors, com ara, 'ls artistas s'esforsavan á copiar y á imitar les obres antigues, de la mellor manera possible. Es un signe de vellesa ~~en els pobles~~ l'afany en ~~repr~~ recordar, y en voler reproduir les coses de la llunyana joventut, com sentint la sempre pahorosa proximitat de la fi.

[45 45] Mes, les tradicions artístiques del país nilòtich estavan tan profundament arrelades, que fins els estrangers naturalisats, persas, y grechs y romans no poguéren sustráures á ~~laes~~ influències de la civilisació antiquíssima que trováren de tants sigles en el país conquistat; aixís es, que, sense enténdre-ho prou, s'assimiláren els procediments artístichs, y tot fent óbres, sentides en grech, ~~s'ex~~ ó en romá, resultavan exteriorment ~~ben~~ egipcies. Els ~~re-~~ grechs y 'ls romans, admirats davant de les grans obres dels faraóns, obligáren á sos artistas á imitarlas; y ~~aixís~~, de manera que veyém moltes estàtues egiptisants, adornant els palaus y villas dels magnats ~~italiotes~~ de Roma, quan l'Egipte fou una província romana. Com ~~que~~ se comprén, tals treballs, l'arqueólech, no 'ls clasifica ~~entre~~ com á egípcis, perque no ho son. Ningú, avuy, calificará de románi~~es~~ques, ni de góti~~es~~ques, ~~laes~~ imitacions que 's fan d'obres d'aquells, per nosaltres, antichs estíls. Els hi manca l'ánima, que es el tot en les obres d'Art.²⁷⁴

[46 46] Es una cosa ben xocant, á primera vista, que 'l poble egípci, essent, com era, tan religiós, ens hági llegat tan poques estàtues ó imatges de sos nombrosos deus, y d'aquéixes, en general, ben poques mereixen els honors de la admiració,

²⁷³ Nota en el marge de la quartilla: "Lléó".

²⁷⁴ Nota en el marge de la quartilla: "Cleopatra".

com ens la produeixen les colossals ~~reps~~ representacions dels faraons y fins laes molt artistiques escultures-retrats de simples personatges particulars. Mes, rés té de ~~particular~~ estranya aqueixa aparent anomalia. Recordaréu que al parlárvos del temple egípci,²⁷⁵ vos diguí que la estatua del deu, ó son simulacre, estava entafurada en lo mes fosc y amagat del temple, tencada ~~dintre ab pany y clau~~, dintre del ~~cecos~~, ó santuari de granet, armari quals portes sols el rey ó 'l gran sacerdot podían obrir.²⁷⁶ Donchs, ~~en~~ passant les coses d'aquesta manera, 'ls artistes, que sempre els hi ha agradat que llurs obres mereixessin l'admiració y 'ls aplau-^[47 47] diments de sos contemporanis, en primer terme, no tenían interés "en lluirse", ab obres que no devían véure si no 'l rey y 'l gran sacerdot. Per altra part, el monarca li tenía mes interés sa pròpia gloria y l'honor de son nom, fent edificar grans temples y omplintlos ab sas imatges colossals, que no 'l del mateix deu á qui volia honrar; y aixis vegem que 'ls temples mes aviat prenian el nom del soberà que 'ls feu eregir, que no el del deu que habitava en lo santuari. Es mes; l'escultor egipci, retratista peritíssim, s'hauria trovat ab prou dificultats pera "retratar" á un deu, y pera sortirse del pas, s'accontentava reproduint un tipo banal, sense grans amohínos. Tot son esment estava en ésser exacte al esculpir la figura d'un vivent, fós rey, fos un particular, y aixó tan ~~com~~ se tractés d'un colós, com d'una figureta de la alsada d'un dit. Les iconografies divines ~~se feyan~~ s'esculpian ó grabavan com d'esma, d'ofici, com nostres escultors santers; si bé 'ls egípcis les feyan molt millor.

^[48 48] Farém present, pera acabar de fèrnos cárrech del carácter de la escultura egípcia, que las obres principals son estátues isolades, es dir, no formant grupos, y, además, de totes mides, desde les gegantesques, trevallades en les pedres mes dures, fins á las figuretes modelades ab argila y recobertes d'una capa d'un esmalt vert, qual tamany permet ficarnósles a ~~lesa~~ butxaca. Despres de la figura humana, els animals mes sovint reproduíts, son el lleó, l'esfinx y certs animals sagrats, entre 'ls élls, el gat, bestiola molt venerada y estimada pels egípcis, fins á esser penada ab la vida 'l matar aqueixos felins tan casolans y tan fins.

Altra forma de la escultura, entre 'ls egípcis, ja havém vist que es lo relleu, en totes ses formes y tamany, arrivant á una perfecció ~~inseparable~~ insuperable 'ls mestres, que ompliren d'imatges de bulto, ó d'un relleu finíssim, els murs de les tombes, dels temples y de les esteles.

^[49 1] El baix-relleu egipti, [sic] inconfundible ab qualsevol altre, havent ocupat un lloch preferent en la plástica ~~d'aquell~~ del regne faraónich, ha merescut l'exámen detingut, per lo que conté, y per lo molt que ensenya. Els anals històrichs y privats d'aqueix poble están consignats en aquelles obres d'art, á les quals, pera donárlshi major vida, generalment, se les policromava. El procediment del relleu

²⁷⁵ Casades es referia a la conferència del 16 de desembre de 1905, quartilla 19.

²⁷⁶ Nota en el marge de la quartilla: "Déus".

fou usat en totes les formes que éll comporta, desde les figures adossades al mur, quasi de bulto, faltant poch pera quedar isolades, fins al relleu que apenes sobressurt de la superfície de les parets dos ó tres mil·límetres, ~~com~~ ressortint del ~~camp mur~~ parament sols 1 centímetre, ó 1 centímetre y ½, la figura principal del personatge representat. Devegadaes la imatge, en lloch de ressortir, está com vuydada, refundida un ó dos centímetres, ~~á sota en~~ en el mur, sobressortint els contorns, ab lo ^[50 2] fi de protegir la figura dels cops, refrechs y fins dels agents atmosfèrichs. Aquest procediment es el mes usat quan la pedra empleada es dura, com el granet y 'l basalt. L'altre modo de fer el relleu se reserva pera les pedres mes tendres, com la calissa.- També es un procediment del tot egipci el que presenta la superfície de les figures en el meteix ~~p~~ camp del baix-relleu. Les imatges, allavors, son dibuixades per medi d'un solch, ab els anguls esmussats, vuydat al entorn, resultant mes que una figura; la silueta de la figura, gravada en buyt, semblant els trassos del pincell. Es un medi apropiat quan se vol ~~fer depressa~~ trevallar depressa. A les muralles del Ramesseum y de Medinet-Abou 'ls exemples d'aquest procediment hi son abundants.

Pera dissimular las rugositats de certes pedres, com la calissa sobre tot, se cubrian els murs d'un estuch; usantse altres procediment [sic] pera obtenir su- ^[51] ^{3]} perficies absolutament llisas. Els egipcis foren mestres consumats en l'art del baix relleu, ~~reproduint~~ usantlo per tot arreu. Els assumptos mes principals, per no dir únichs, tractats en els relleus, son la figura humana, els animals y les escenes de la vida camperola; molt poques vegades se representa 'l paisatge com á fondo de la composició. Ab tot hi ha escepcions.²⁷⁷

A mes de trevallar els egipcis els mes enormes carreus,²⁷⁸ també ho feu, ab mestria insuperable, abantsantse á tots els pobles, ab les pedres precioses, inaugurant la branca importantissima de l'~~a~~Art, coneguda per la Glyptica, ó sia, 'l grabat de les pedres fines, seguint, en mes reduída escala, el procediment de la escultura en baix relleu. No grabáren el metall; amonedat, perquè no usáren la moneda, y, per tan, no labráren tampoch medalles el [sic] artistes nilòtichs, ~~les medalles~~, que son un derivat de las monedes. ^[52 4] En substitució de lo que forma la branca importantissima de la Arqueologia, coneguda per la Numismática, els egipcis ~~inaug~~ produíren els primers exemplars de la altra branca, no menys interessant, de la Sigilografia. El segéll, gravat en pedres dures y fines, fou conegut y usat desde les primeres dinasties. La imatge y 'l nom gravat en la pedra dé l'anell, feyan; l'ofici de firma en els documents. L'imprompta que quedava en l'argila ó la cera en el document fet d'aqueixes materies autenticava 'l contracte en élles contingut. La voluntat y la paraula humana quedavan d'aquest modo consignats, ratificats, en forma indubitable e y indubitada. Desde 'l Primer Imperi

²⁷⁷ Nota en el marge de la quartilla: "Prou".

²⁷⁸ Nota en el marge de la quartilla: "Gliptica".

Tebá, 'ls egiptes graváren la amatísta, la cornalina, el grenat, el jáspi, el lápiz-lázuli, l'espát vert, el feldespat grís, la obsidiana, la serpentina, la estea-^[53 5] títa, el cristall de roca, el quarz roig, la sardónica, en una paraula, quasi totes les pedres ~~precioses~~ fines, qual ús no ha oblidat ja may mes l'home.- ¿Cóm trevallavan aquestes ~~rocas~~ roques? No se sab.- Els riquíssims exemplars d'entalladures en les pedres precioses, fetes ab un art esquisit, no donan lloch sino á admirar una vegada mes el sentiment artístich innat á l'Egipte y, que per sa gran antigüetat, fá créure que aqueix poble, al apareixer en la historia, ja hi comparegué instruit en totes les arts, ó que estava dotat tan maravellosament de facultats extraordinaries, que sense "aprenentátge", ni "fadrinatge", 's passá mestre tot d'una. L'anell de ~~Anemehat~~ Amenhemat III, que té la sort de guardar el Louvre, es una obra mestre d'insuperable factura. La pedra d'aqueixa [sic] anell real es una sardónica, grabada d'abduas cares, ab assumpto diferent en cada una d'ellas. ~~No citarem altres exemples pera no allargar massa, y no disposant d'exemples gráfichs, seria repetirnos inútilment~~^{[54 6]279} Altrament, els egipcis, en els anells y en el [sic] segells, usáren indistintament el ~~sicellat~~ cisellat, el buydat y l'entalladura, y també, á falta de pedra fina, ó pera estalviar aqueix rich mineral, usavan, sovint, en la fayansa ~~ben esmaltat~~, ó un esquite recobert de esmalt. Els escarabeus (escarbatets simbólichs) solian esser fets ab aquests materials, ó ab pedres tendres. Ab tot, no feren ús del camafeo, ó al menys, no s'en dona noticia en la obra de Chipiez y Perrot.

¡Tan amich de la varietat com sempre fou l'artista y l'arquitecte egipci, y, no obstant, tan poch que variá la representació de la figura humana, quan la grabava en les superfícies de les rocas ó la esculpia en els murs de les ~~mastabas~~ tombes y en les sales dels temples! ¿S'explica aixó per la materia que usá l'art y per les éynes de que 's valgueren els artistas? Ja diguérem que 'ls egipcis no sabian representar els assumptos^[55 7] en perspectiva. Es un defecte que no constituéix pas una falta que mereixi esser reprobada. Els primers artistas egipcis s'ho haguéren d'apéndre tot, per sí sols; sense antecessors ni mestres que 'ls ensinstréssin, deguéren traduir la naturalesa, que copiávan, tal com l'entenían. Prou feren! Les sòmbres dels cossos, que 'l sol projecta en les superfícies planes, fóren els primers modéls ab que aprenguéren els egipcis l'art del dibuix; resseguint la silueta, ~~tenian~~ logràren el contorn del cos que volian quedés fixat. Veus aquí l'origen del modo especial de presentar la figura ~~humana~~, en els relleus y pintures; sempre de perfil, raríssimes vegades, de front, ó en escòrs. El perfil l'entén tothom, y 'ls principiants en l'art, per éll comensan. Ab tot, observarán que 'l'ull [sic] y 'l pit, en la figura humana, reproduida per l'egipci, no son de perfil, sino dibuixats de cara. Se créyen aixís ésser mes veraders y exactes.^[56 8]

²⁷⁹ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Joyes de Tutankhamen".

Aqueixos defectes de dibuix, donan mes caràcter á laes obres del pais nilòtich, presentant la agradable ingenuitat dels primers intents d'art, ~~que alguns noys d'estudi inauguraran sa carrera d'artistes~~. Els escultors de relleus y pintors egipcis, com feren nostres mestres del dibuix y de la pintura mitjevals, á comensar pels romànichs, entenian que no devía ~~que~~ restar res amagat en les agrupacions de figures ó en les escenes que representavan. Recordaréu que en els retaules, les testes s'arrengleran, pujant, fins veure's á tots los personatges que concorren al acte representat; aixís també ho feyan els egipcis, sino que l'arreglèament era mes apretat, mes horizontal, que no vertical, guardant un mateix nivell. Altra particularitat de les representacions figurades del Egipte, consisteix que 'l personatge principal de la composició ó assumpto ~~es se'l~~ presenta d'una talla molt superior á la de les demés figures. Nostres artistes mitjevals ^[57 9] feren igualment. Observareu que en els retaules, als peus del Sant ó Imatge, ajenollat, y de petita mida, s'hi figura, el² qui feu obrar el rataule, com ofertor ó cumplidor de piadosa prometença.

Els artistas egipcis no volgueren may representar á la extrema vellesa; aixís s'observa que 'ls homes, son ~~en la sempre~~ en lo mellor de la edat, y las dones en eterna joventut; aixís no descontentavan á ningú: tothom, semblava, que s'hagués plantat en una edat determinada, ~~y que no passavan d'aquí~~. Si no representavan al vells [sic], en cambi, sovint figuráren les criatures, ab el dit á la boca y ab un ris de cabells ~~tombat~~ tombant del cap, ~~y era~~ galta avall. A mes, en las estàtuas, tan laes assentades, com les dretes, guardan una actitud d'encarcament y una igualtat de moviment, ó millor, de falta de moviment, ~~com~~ que fan semblar imatges religiosas á gent de totas menas. Y aixó no respón á cap hieratisme, porque, lo que s'havia dit de la supremàcia, en tots els òrdres, de la casta sacerdotal, resulta una pura novela. Ni ^[58 10] existí jamay tal casta, sino una classe ú ofici, com la d'arquitecte, escultor, pintor, empleat del Faraó etc., ~~si~~ ni la preponderancia theocrática existí ~~may~~ sempre. Un intent d'aixó, es dir, una revolució hi hagué dels profetas d'Ammun, á Thebas, despres dels Ramessidas, pera apoderarse del govern del país; una mena de sublevació ó "pronunciament"... sacerdotal; que tingué poch éxit.- S'explica la uniformitat en laes actituds y poses de les estàtues en la materia generalment usada, el granét, la diorita ~~ete~~, el basalt, etc. difícils de trevallar, y en la imperfecció en las éynes del trevall. El cisell ~~d'acer~~ dels nostres escultors no 'l conegueren els artistas de la pedra del temps de Chefrém; el ferro no l'usaren sino molt tart, y encara poch; el bronze, y la fusta dura y la mateixa pedra eran les éynes ~~ab~~ ab que trevalláren els egipcis saes obraes admirables. Tal vegada l'escarpra y 'l martell foren els medis de que 's valguéren pera obtenir de laes dures pedres lo que d'elles exigiren, ~~pullint~~ pulint despres lo que no havia quedat prou llis, sense llima, ni raspa, ^[59 11] per que no coneixían aqueixes éynes, sino per medi de la pedra mateixa, l'esmeril y altres medis mes senzills. Les pintures y relleus murals de les tombes han representat al viu la

manera de treballar y els medis de qué 's valgueren els artistes pera deixar del tot llestes y pulides saes estàtuæes, encara que les pintures no indiquin l'immens caudal de trassa y de paciència que degueren esmersar pera obtenir obres tan perfectes, ab medis tan poch apròposit pera lluirse. La llibertat de moviments y de posa en læs óbres escultòriques de menys empenyo, que les estàtues dels faraons, que s'observa ben sovint, es deguda á que 'l material usat, pedres tendres, fusta, evorí etc. y les éynes pera treballarho, s'avenían mes pera fer mes fácil la tasca.

Altra causa que explica, segons Chipiez y Perrot, la simplicitat de formes en la escultura, es la manera d'escul~~er~~ consignar læs idées per medi dels geroglífichs, que ^[50 60 12] no son representatius de sons, com els signes alfabétichs, sino de coses y objectes, deguts representar sumàriament y en contorns ó siluetes, pera guanyar temps.²⁸⁰ Al principi, l'escriba y l'escultor havian d'ésser un mateix subjecte y d'aquí la influencia del dibuix purament rutinári, ~~ab~~¹² sobre l'artístich. Mentre la² única manera de fixar læs ideés y conceptes d'un modo visible foren els geroglífichs y les pictografies, la cosa succehí tal com suposém; mes, tan aviat com el papirus serví pera escriurehi, allavors, ab la invenció dels ~~tipi~~ tipos hierátichs y, posteriorment, ab els caràcters demótichs ó cursíus, ~~al~~ l'escriba tingué una missió concreta, y l'escultor, ~~dels~~ que grabava les inscripcions y els relleus, no fou aquell funcionári de la burocràcia faraónica, sino un artista á part, que estudiá la naturalesa ^[61 13] observá 'ls modéls y 's feu un estil pròpi, genuïnament egípci, que, com hauréu observat, tendeix á suprimir tot detall que pugua distréure 'l caràcter de la figura ó escena representada, fugint de tota idea de confusió, pera donar á enténdre, com si fós escrit, lo que 's proposava l'artista, com volent perpetuar el recort de les edats primeres en que una ~~sola~~ mateixa cosa eran l'esculpir y l'escriure, en les parets.

S'havia dit que la arquitectura egípcia, com la grega, tenia son canon particular, so es, la regla ó mida de proporció de ~~les~~ totes les parts que concorren en la obra artística, de tal manera que coneguda una mida parcial s'obtenía, per multiplicació, la total. Una cosa enterament acadèmica y sàbia. Res d'aixó, per fortuna de l'Art, conegué l'Egipte. Ja havém dit que la mes artística desarmonia, ó si voleu, falta de simetria, regna arreu en els edificis egípcis.²⁸¹ La varietat y la llibertat, bellament combinades, son ^[62 14] ~~son~~ el verdader cónon del [sic] arquitectes nilótichs. Igualment pot afirmar-se respecte del cónon en la escultura egípcia. Que Policlet l'hagués establert pels grechs; Vitruvi pels romans y Leonart de Vinci pel Renaixement, no vol dir, que també l'haguéssin tinguts [sic] els

²⁸⁰ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pág. 763 i seg.

²⁸¹ Conferència del 2 de desembre de 1905, quartilla 15; conferència del 16 de desembre de 1905, quartilla 5; conferència del 23 de desembre de 1905, quartilles 39, 61 i 67.

esculptors dels faraons. El ~~gran~~ ^{canon} ~~verdader~~ ^{verdader} pera aqueixos artistes fou la observació directa de la naturalesa. Les figures representades en laes parets de les mastabes del antich imperi, y dels ~~spes~~ ^{sepulchres} les cambres en el modern, no confirman les afirmacions dels autors grechs,²⁸² quins inventaren aixó, de que 'ls egipcis tenían un canon fixe pera ~~dibuixar~~ ^{donar} al cos ~~humán~~ ^{humán} las mateixas proporcions matemátiques sempre, y invariablement. Res menos ~~cert~~ ^{cert}. Cada época compregué á sa manera la reproducció de les proporcions del cos ~~humá~~ ^{humán}. En els primitius temps se'l presenta forsut, rodanxó, robust; en els posteriors, prim, elegant, esbelt, grácil. Aixó es la veritat. Una llarguíssima práctica y 'l nombre inmens^[63 15] de modéls supli tot compás y tot regla pera pendre mides. Un ull expert y avesat, ~~si~~ ^{prescindeix} d'aqueixos medis y nórmas, que á voltes, ~~son~~ ^{són} ~~sols~~ ^{sols} fan mes nosa que no pas servey. Aixó no vol dir que, de vegadas, se valguessen de medis que la práctica aconsella pera no equivocar-se en les proporcions y en el engrandiment ó reducció desitjats d'una figura. L'ús de la quadrícula 'l coneguén y practicáren els egipcis. Les pintures murals ho demostran. Com també, solian; abans de dibuixar les figures del baix relleu, trassar, á la sanguína, en el mur les ratlles verticals ó horizontals que li indicavan les mides y proporcions del ~~cós~~ ^{cos} ~~humá~~ ^{humán}, guiantse l'artista d'aquest modo y trevallant aixís mes segur y depressa. També les pintures han revelat que, sovint, se feya un esbós de la composició; en color; vermell y les correccions se senyalavan en negre, dissimulant aquestos tanteigs y ~~correccions~~ ^{retochs} ab la pintura definitiva;^[64 16] que cubria 'l relleu. Per la escultura, els egipcis ~~se~~ ^{se} preparávan el trevall definitiu per medi de modéls en petita escala; senyalavan els punts en el bloch y á forsa de paciència y de trevall, treyan de punts, la estàtua, procurant no equivocar-se. ~~Li~~ ^{Li} S'han trovades lloses ab esbossos de figures que despres se convertíren en estàtues de gran tamany; verdaders modéls, com els que, de guix, se véuhen en els tallers de nostres artistes, tan de testes reals, com de caps, mans, peus y demés necessari pera aprendre, ó pera copiar. Naturalment, tot aqueix aplech de modéls pera la ensenyansa, pertanyen á una época ja molt abansada del Egipte. Dels temps primitius, ó del gran art, res se sab. Es de creure que 'ls artistes tindrían mes volada d'enginy, mes inventiva. Representa un temps de decadencia aqueix conjunt de medis práctichs pera ~~apéndre~~ ^{aprendre}, com un ofici, lo que fou un art plé d'inspiració y d'ingenuitat.^[65 17] ~~L'art egipci fou sempre realista, y may detallista~~

La pintura egípcia no existeix. Vos semblará, tal vegada, aquesta afirmació una mica massa atrevida, y, per tan, deu ésser explicada. Nosaltres entenem per Art de la pintura un modo de realisar la bellesa per medi dels colors aplicats damunt de superfícies llises, confiant al clar-obscur, á laes ombres, als plans, á les perspectives, als tons, en una paraula, ab tots els medis pera traduir, á la tela ó en el mur, la ilusió de les distancies, de les proporcions, dels moviments y de la vida,

²⁸² Diodor, I, 98.

tot lo qual dona al noble Art de la pintura una existencia á part, independent, ben determinada, en el regne de les Arts belles. Donchs, á Egipte, la pintura no té res d'aixó. Quasi es un accessori de la arquitectura, ó de la escultura, y com á procediment, s'aparta ~~per~~ poch del baix relleu. Els ~~mateixos~~ assumptos que 'l ^[66 18] l'escultor [sic] cisellá en els murs de les mastabes y de les tombes, son els mateixos que 'l pintor dibuixá y omplí de color en les parets de les cambres sepulcral, ab la mateixa manera de sentir y reproduir les figures els moviments [sic] y les actituds, desconeixent les perspectives y reproduint les qualitats y 'ls defectes que havém observats en els relleus. Per aixó déyam que la pintura, tal com l'~~havem entesa~~ l'enteném avuy, no existía á Egipte. Es cert, que s'han fet descobriments de ~~retrat~~ pintures sobre fusta contenint retrats, mes, son d'epoca molt avansada. Y, malgrat la afirmació feta suára, pot ser que no hi ha hagut cap mes poble, antich ó modern, que mes hági empleat el color, per tot arreu, com el poble egipci. Sentía una verdadera passió per la policromía, apreciant, d'un modo perfecte, les armonies dels colors y dels tons, y aplicántles arreu. Mes, no ~~entingué~~ cap idea de la combinació d'aqueixos colors pera compóndre lo que fos ~~quelecom~~ ~~mes~~ altra cosa que una sim ^[67 19] ple [sic] decoració d'un relleu, d'una colúmna, ó d'una estàtua. Per aquesta causa ~~feu~~ trovém que ~~ls~~ les coloracions de les carns son extesaes per un igual ~~se~~ damunt laes figures, que 'ls motius decoratius, sían flors, fulles ó draperies no presentan clars-obscurs, ni valors, si no un sol tó unít, uniforme. Ab tot, com á verdaders artistes que eran els egípcis, no feréixen al nostre esperít d'un modo desagradable laes policromies riquíssimes y vives que usá l'Egipte, sino que son d'un efecte decoratiu verdaderament hermós. El pintor mes que tal, era un excelent dibuixant, dintre de les convencions artistiques de l'Egipte. La valentia dels contorns, la seguretat de laes siluetes, la energia del trassat y la vritat en les actituds eran suficients pera 'l mestre; colorírho, omplir de pintura l'espai que quedava entre 'ls trassos fixats, era cosa, mes aviat, mecánica y de segona má.

S'han trobades en les tombes paletes de pintor, de forma; rectangular, allargada, com un petit tabléro, ^[68 10] y pinsells y gotets ó tassetes pera contenir els colors. Aquéstos son, com á mes usats, el groch, el vermell, el blau, el ~~vest~~ vert, el brú, el blanch y 'l negre; uns son vegetals y altres minerals, y tots de tan excelent calitat, que han conservat llur vivesa com si acabessin d'esser aplicats á la figura ó assumpto colorít. Sobre tot hi ha un blau qual frescura, despres de tants mils anys, no s'explica, y un cendra, que no 's enfosqueix [sic]. Els colors usats pels egípcis son d'una durada que admira~~d~~, y la blancor y finura dels estúchs, damunt dels quals se pintava, ~~son~~ extraordináris. Els autors que tractan dels procediments técnichs de la pintura egipcia, demostran quan avansats estavan aquells artistes en escullir y combinar els ingredients necessáris pera assegurar la

durada y frescor de sos colors, donantlos un vernis que semblan com si un esmalt traslúcit recubris les pintures.

A la barbarie ~~moderna~~ dels ignorants tafaners que han profanat les tombes, es deguda la desaparició de moltes d'aqueixes maravelles que tan admiráren als primers descu-^[69 21] bridors. La moderna química queda molt enrera respecte á la calitat dels colors inventats pels egípcis.

Encara que generalment les coloracions de les figures no variá, usant [...] el tó roig fosc per a 'ls homes, y 'l groc clar per a les dones, hi han excepcions en aquesta regla, donchs, s'usaren d'altres colors, al sol objecte, no de reproduir els tons naturals, sino per a fer ressaltar la figura damunt del camp en que era posada, ó per a distingir, ~~pels~~ per les coloracions, mes ó menys convencionals, de les carns, les ~~raças~~ races figurades.

Totes les composicions pictòriques que han arribat fins á nosaltres, ens ~~ha~~ les han proporcionades les tombes; mentres que 'ls relleus sols ~~en~~ els temples. Y aixó s'explica per l'efecte y 'l destí d'aqueixes obres d'art. Les pintures exposades á plé sol y ayre, haurían aviat desaparegut; arredossades dintre les cambres sepulcral se les conservá indefinidament. Els relleus, precisament, ab la llum solar, y ab lo clar-obscur, prenian tot son valor.

^[70 22] Aquí presentém algunes escenes pintades, que generalment, eran sempre les mateixes, com á apropiades al lloch que decoravan. L'acte del judici de l'ànima, el pés de les faltes; escenes agrícoles, y escenes guerres, familiars y taules d'ofrenes, principals assumptos representats en les mastabes y cámbres sepulcral.²⁸³

Els egípcis inventáren la caricatura, com foren també 'ls introductors de la novela picaresca; dels jochs d'espórt y l'acrobàtics.- Com á poble, en plena civilisació, procurá rodejar la vida de totes les coses agradables per a arribar tranquilament al dia supréu en que havian de comparéixe davant del jurat, presidit per Ossiris, que havia de fallar sobre el destí ulterior de l'ànima. ~~A mes, tot aquell qui podia alhajar sa persona ab valiosíssimes joyas, y sa casa ab artissats mobles, no deixava de ferho. Les arts industrials, en totes les seues branques, arribáren á un grau~~

^[71 23] La colecció de papius del Museu de Turín en conté váris que figuran verdaderes caricatures pintades en aquella materia vegetal, de la qualina deriva nostre paper. Dites caricatures son per a ilustrar fáules burlesques y ~~de~~ per a fer ~~re~~ riure á la bona gent egípcia, quí, dintre la grandiositat ~~externa dels sos~~ d'esperit que revelan els monuments que produí, ~~revela~~ demostra sempre una ánima infantívola y ingénua. El célebre fris de les rates dels cláustres de la Catedral de

²⁸³ Casades probablement va projectar en aquest punt una selecció de les imatges reproduïdes a Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 781 i seg.

Tarragona, té un antecedent antiquíssim en la batalla de les rates y dels gats representada en un papirus del esmentat Museu de Turín. Les figures grotesques d'animals tocant instruments, que tantes vegades figuráren els artistes mitjvals en els relleus que decoran nostres catedrals y monastirs, en repises, gárgoles y capitells, tenen son origen en els il·luminadors dels papirus nilòtics, que 's guardan en el Mu-^[72 24] seu britànich. En les [sic] murs de les tombes també s'hi véuhen representacions grotesques formades ab animals, quins ~~rep~~ fan els oficis de cantants, ~~de~~ balladors, jugadors etc. etc. y fins el paper de Faraó. Un áse porta sèriosament les insignies reials. Algu ha volgut veure en aixó, que 'ls egipcis ridiculísavan les institucions, la religió inclusiu.- Altres vegades se venjavan dels enemichs tradicionals del país, Lybis y Syriachs, ~~pin~~ pintat [sic] llur caricatura en les soles de les sabates. Y com á tipo consagrat á la caricatura mes grotesta [sic], inventa 'l célebre ninot que representa al deu Bés. Tampoch desconegué la pornografia, 'l poble egípci. Els papirus ho demostran.

Amants ~~d~~ els egipcis dels esplendors de les decoracions polícromes, ompliren de pintures, sostres y murs. En aquélls, pintats de blau y sembrats de munió d'estrelles d'or, s'hi veuhen planar ab ses ámples áles, els voltors y esparvers sagrats y altres ausells; en els murs, pera enquadrar les escenes y figures humanes, ^[73 25] les mes riques faixes de vivíssims colors, figurant esplendides tapicerías, que ~~realsavan~~ maravellosament la decoració general. La tomba de Phtah-Hotep, á Sakkarah, te 'l sóstre y murs admirablement decorats, ab variadíssimes combinacions geométriques d'una magnificència á la qual no estém acostumats els moderns. La pintura decorativa no ha inventat res. L'originalitat de motius, de tota mena, cal anarla á cercar en el vell Egipte.- A mes de ~~enriquir ab~~ vándres dels colors mes vius y mes ben combinats, els decoradors egipcis usáren molt sovint de l'or, com á auxiliar de la pintura. Dauravan, quan no eran ~~d~~ ab or, ó fullolas d'or, laes caraes de les mómies, laes tapas que contenían la despulla mortal y la figura que portavan damunt, les ungles, els peus, y els llábis.²⁸⁴

Ab aqueixes condicions y afició á la ornamentació mes rica y espléndida que imaginar-se puga, queda dít que les Arts industrials, tals com ^[74 26] les enteném nosaltres, havían d'apareixe ben aviat per la forsa de les coses. Els atuélls, útils á les necessitats de la vida, se'ls convertí en verdaderes obres artístiques. A mes dels serveys que havían de fer, se'ls revestí de les formes y de la decoració mes hermoses possibles. Els egipcis, dels oficis manuals, ne feren ~~escolas~~ ocupacions artístiques. S'avansáren á tots els pobles y ensenyáren á totes les generacions d'homes el principi de que lo útil no ha d'esser lleig; que la necessitat d'una cosa vulgar pot anar lligada ab la bellesa, sense perjudicarse mútuament. L'obrer

²⁸⁴ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: “(Ho demostran els tresors de la tomba de Tutankhamen, y, especialment, el triple antropoide de la momia.)”.

nilòtich, era un verdader artista; les màquines no havian atrofiat l'intel·ligència, la iniciativa, ni 'l bon gust, dels treballadors; no era, com avuy, en moltes coses, un anèxe, mes ó menys, intel·ligent, d'un enginy pera multiplicar y abaratir, segons com, les coses útils y necessaries.

[75 27] Podriam fer tot un curs d'arqueologia de les coses d'us diari, trevallades y artisades en argila, en vidre, en metall, y en fusta, pels egipcis, si deguéssim detenir-nosshi ab tot detall. Hi han obres que especialment ne tractan. A éls ens referim. Son pera especialistes en aqueixes materies, y no hi podem pas entrar. Ab tot, devém fer present, ó recordar, ~~que la indústria y l'art, en el mon que son prehistorichs, son es la del terrisser~~ que la ceràmica inaugura 'l treball artístich en la espècie humana. L'Egipte inaugura també son art ab els treballs fets d'argila roja, y trevallats perfectissimament, al torn y molt ben cuytes al forn. Al principi no eran barnisats, ni ab adornos; despres, se'ls adorná d'una capa esmaltada, recubrint les pintures, d'un bell efecte decoratiu. L'Egipte inventá la porcellana. En aixó fou, com en tot, originalíssim. Ab élla feu estatuéts, [76 28] amulets, anells, collarets etc. etc. suplint les pedres fines y 'l vidre en moltes joyes y objectes d'us, com plats, tasses, plates, copes, jerros etc. etc. ricament decorats, ab tota mena de motius, geométrichs, vejetales y animals. A mes fabricáren rajóles vernissades, com les nostres valencianes y catalanes, ab lo camp llis ó y adornats, y aqueixas plaques de argila esmaltada fóren d'un us antiquíssim; desde l'antich imperi 'se [sic] conegué la fabricació d'aqueix hermós y decoratiu material. La porta de la piràmide esgrahonada, té una decoració que la enquadra, feta d'aqueixas rajoles. L'empleo de aqueixas tals rajoles durá fins als millors temps del Egipte ~~durant~~ y especialment de les esplendoroses dinasties tebanes. El temple que Ramses III feu alzar al Nor-est de Memfis, tenia revestits els murs, fets de rajoles crúas, ab aqueixes plaques d'argila ~~l~~ esmaltada, que portan el cartutxe tarjetó real, ~~l~~ y títols reials, buydats en la [77 29] arjila molla, abans de cóures. Altres rajoles representan presoners asiàtics y africans, quals figures son en relleu, essent variats els colors del esmalt, segons se trácti dels cabells, de la carn ó dels vestits. Altres reholes portan pintades y de bulto, com els ataurichs arabs, estrelles rosáceas y altres ornaments molt bells. Aquest medi de revestir els paraments, s'usá en molts edificis memfites, contenint geroglífichs rellevats d'estuch blau, incrustats delicadament en ~~una~~ la pasta d'esmalt. ~~Aqu~~ Tan hermosa decoració, que seguien tots els pobles del Orient y copiáren en la edat mitjana y Renaixement els occidentals, prové del Egipte, Antich. Se n'han trovades de reholes ó plaques de fayance esmaltada, de la V^a dinastia.

~~Alt~~ Els esmaltadors egipcies [sic] trováren medi pera exornar ab aqueixa capa brillant vidriada de vius y hermosos colors, els objectes ~~de~~ labrats en fusta, y en bronze. En una paraula, conegueren tots els medis d'emplear les pastes de vidre pera enriquir els objectes, tan si eran caixes de mómia [78 30] com artisades arquetes pera guardarhi joyélls. El vidre colorit, per medi d'un óxit metalich, y á la acció

del foch, ~~presuposa~~¹ que no es res mes que l'esfalt, presuposa 'l coneixement del vidre. No foren, donchs, els fenicis els introductors d'aqueix producte tan útil, y com els nostres trevalladors dels forns de vidre, també, ~~+~~ bufant, ~~fan~~ feyan ampolles. Aixís se'ls representa á Beni-Hassan. Y no 's concretaren á fer ampolles, no; fins figuretes artistiques y ben hermoses se guardan en el museu de Boulaq. Els célebres vidres venecians, y 'ls nostres, que 'ls hi féren la competència, en son mellor temps, tenen per antecessors els que produí l'Egipte, ab las irisacions y tornallums, y ~~tot~~ colors víus, metálichs, y tot quan fá les delícies dels colleccionistas mes exigents. L'Egipte 'n produí pera tot lo mon antich, d'objectes y atuells de vidre.

Com que 'l poble egípci era molt net y li agradava extremadament la condícia en la persona y á la casa, feu un ^[79 31] ús constant dels adornos de fayance, dels esmalts y del vidre, que ab facilitat se rentan y conservan la vivor dels colors, avenintse son tons clars ab els vestits de lli blanch ab franges ó vores de colors que solian portar, també netíssims, y ajuntat aixó la costum d'anar arrapats de ~~ea~~ cap y molt ben afeytats, se'l pot citar com un dels pobles mes nets y endressats que ha hagut en el mon.

Com que una cosa 's porta l'altra, es mes que natural, que ab la netedat personal hi anés acompanyat el gust d'anar ~~enjoyellats~~ enjoyats, y possehir, pera adornar ~~saes~~ cases objectes artistichs, fets de metall, de bronze, ~~d'aram~~ y d'or, principalment. El bronze era conegut en les primeres dinasties, y també l'aram. D'estatuetes d'aquella lliga se n'han trovades á mils en els [sic] subsól dels temples. Ab élla es fabricáren quasi tots els objectes d'~~un~~ ús cotidiá; mánechs de mirall, agulles ~~de~~ pera 'l pentinat, punyals, etc. L'or y la plata, eran usats, com ara, ab certa parsimónia. ^[80 32] Serviren pera ferne joyes. S'han trovat en les tombes, adornant les momies de faraons y ~~p~~ reynes, princesas y magnats, verdaders tresors, en pectorals, (esplendits,) collarets, arrecades, ceptres, anells, penjoys, joyells, escarabeus, (signes de la transformació y de la immortalitat), d'or, incrustats de pedres fines y d'esmalts, tot executat admirablement, ab una finura y un art esquisits.²⁸⁵ També trevallaren els artistes egipcis l'eivori (marfil), com á materia de luxu y de preu, fenthi verdaderas maravelles, dibuixanthi y cisellanthi tots els motius de decoració imaginables, resseguint ~~de~~ ab negre 'ls dibuixos fets ~~á la punta~~ ab un finíssim cisell. Era un material que 's confiava sols als escultors de mes anomenada, pera lluirshi, fenthi trevalls difícils y de molta trassa; de verdader compromís. Chipiez creu que eran els arquitectes quins feyan els dibuixos y 'ls models que 'ls argenters labraván en metalls y ~~pre~~ pedres

²⁸⁵ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: "Es inmens el tesoro descubierto en la tumba de Tutankhamen".

precioses.²⁸⁶ ^[781 33] ~~de perfecció tal, que els exemplars que ómplen els museus~~
~~admiran per la riquesa, el bon gust y la perfecció.~~ Totes²⁸⁷ Totes aqueixes
 riqueses, depositades en les tumbes,²⁸⁸ si be han omplert les colleccions públiques
 y privades, foren causa de la pèrdua d'innombrables tresors, per quan, en plena
 época egípcia, hi havian, ben segur, organitzades, companyies de lladres que 's
 dedicavan á profanar les tumbes, despullantles de quant contenían de valor,
 destruínt sarcófachs, y malmetent mòmies; burlant aixís les grandíssimes
 precaucions preses pels arquitectes á fi de dissimular y amagar, en les entranyes
 de la terra, la cambra sepulcral y 'l lloch de ~~rap~~ repós, fent inútils les mes sàbies
 combinacions pera lograr aquest fi, que han fet sovint desesperar als egiptòlechs,
 fent perdre la paciència, el temps y 'ls diners a'ls [sic] excavadors de sepulcres.
 La protecció d' ~~Nefti, Isis y Ossyris~~ Anúbis, Isis y Neftis Sehket [sic], sovint no
 ha servit de rés.

^[82 34] Acabarém aquesta conversa, y les que al Egipte havém dedicades en les
 darreres vetlles, parlantvos dels admirables treballs de talla que 'ns deixaren els
 egípcis. La fusta la trevallavan admirablement. Els ~~des~~ sillons que projectém,
 trovats ara de poch en ~~una~~ la tomba de la primpresa Ioua, en la vall de les
reynes,²⁸⁹ á Thebas,²⁹⁰ m'estalvia allargarme mes parlant de tantes coses
 maravolloses com nos ha deixat l'admirable poble egípci. Aquest, despres de la
 ceramica, ó coincidint ab élla, utilisá la fusta, desde molt aviat. Els ebanistas
 egípcis poguéren admirar, bó y trevallant, com s'alsaven les piramides y 's
 construían les mastabes. Tots els mobles que han arribat fins á nosaltres ~~tenen~~
 portan un segell artístich, que may mes abandonan. La gent rica, tenia ricament
~~parada~~ posada la casa: ho revelan la multitud de mobles, llits, sillons, tamborets,
 armáris, tinells, tauletes, que s'han trovat en les tumbes, ó bé hi son representats.
 Tot representa un refinament ^[83 35] de luxu y de bon gust extremats, usantse les
 incrustacions de metall y d'ivori, com els mobles moderns mes ríchs, coixins
 brodats, alfombres, tapisos; en un mot, tot quan la comoditat y 'l luxu mes
 exigent poden desitjar. Y si dels mobles, passém ab bibelots de luxe, la llista se
 faria inacabable. Totes les coqueteries y monades que ómplen les vitrines de

²⁸⁶ Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 840.

²⁸⁷ Nota en el marge de la quartilla: “~~del trevall~~.”

²⁸⁸ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: “Recórdís els tresors de la tomba de Tutankamen”.

²⁸⁹ Imatges no identificades. A Georges Perrot i Charles Chipiez, *Histoire de l'art dans l'Antiquité. Tome premier: L'Égypte*, Paris, 1882, pàg. 843, fig. 582 i 583, s'hi reproduïxen dues cadires de fusta, però provenen de les tombes de Ramsès III i Khaemhat.

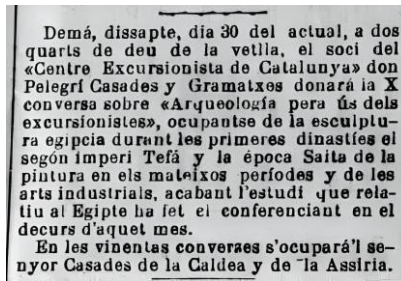
²⁹⁰ Nota en el marge de la quartilla, molt posterior a la data de lectura de la conferència: “y els de Tutankhamen”.

nostres elegants, les tenian les elegants y refinades egipcíques y ~~ls gumosos de~~ 4 ó 5.000 anys enrera del país nilòtich.

¡Tant poch ~~varia~~ cambia la vanitat, ~~humana~~ malgrat el temps, que tot ho modifica, ~~mes~~ menys al home!

30 Dbre 1905

6.2. Notícies i resums de premsa

Demà, dissapte, dia 30 del actual, a dos quarts de deu de la vetlla, el soci del «Centre Excursionista de Catalunya» don Pelegrí Casades y Gramatxes donarà la X conversa sobre «Arqueologia pera ús dels excursionistes», ocupantse de la esculptura egipcia durant les primeres dinasties el segon imperi Tefà y la época Saita de la pintura en els mateixos períodes y de les arts industrials, acabant l'estudi que relatiu al Egipte ha fet el conferenciant en el decurs d'aquet mes.

En les vinentas converses s'ocupará'l se-nyor Casades de la Caldea y de la Assíria.

La Veu de Catalunya 29/12/1905 (edició vespre), pàg. 2

Dia 30. Conversa X. — L'esculptura egipcia durant les primeres dinasties, el segon imperi tebà y l'època saíta. — La pintura y les arts industrials en els mateixos períodes. — Acabament de l'estudi de l'arqueologia egipcia.

Totes aquestes converses han anat acompanyades de projeccions fotogràfiques dels més renomats monuments de l'època ressenyada en el transcurs de les mateixes.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya 132 (1906), pàg. 32

Centre Excursionista de Catalunya.— El dissapte darrer, don Palegrí Casades y Gramatxes, donà la X conversa sobre Arqueologia per als dels excursionistes, ocupants de la escultura, de la pintura y de les arts industrials al Egipte. Feu notar que desde les primeres dinasties egípcies les Arts del dibuix apareixen tan perfectes y acabades com no les aventajaren les obres d'Art que posteriorment foren obrades pels artistes tebans, tametsi y saïtes, en el decurs de la llarga historia del país dels faraons; y que, així com totes les civilitzacions en son comensament representen la figura humana d'una manera impecabilissima y verament infantívola com succeí a la mateixa Grecia, no passà així a Egipte, donchs els primers exemplars de sa escultura, que fan l'orgull dels museus, causen meravella per la veritat en el modelat y la força d'expressió y caràcter, citant al efecte l'escritura assentat del Museu del Louvre, les estatuas de Ra-hotep y Nefertí, y del faraó Seneferú, etc., obres d'art pertanyents a les primeres dinasties. Explica la causa de la perfecció d'aquestes antigüissimes escultures, per ésser totes elles retrats, fets consultant l'original y esforçantse l'artista per que resultessin lo més exactes possibles les representacions confiades a la seva màstria, de lo qual se'n troben models notables en les tapes de les caixes de les momies, en quines s'hi reproduïxen els restes dels difunts.

A més de la pedra y de la fusta, l'Egipte, desde sos primers temps, usà'l bronzo per fondre ses estatuas, treballant aqueixa lliga utilíssima ab una perfecció insuperable; explicant la especial disposició de aqueixes obres, que presenten certa uniformitat de posa, com si obeís aixó a un canón artístich consagrat per un ús quasi constant. Feu notar també conferenciant, el tipu físich que caracteriza les primeres estatuas egípcies, que's modificà profundament en el decurs dels sigles, donchs que si, en un principi, figuren ésser d'una rassa de baixa estatura, rodanxona y grassa, després son d'una gent prima, escaudalenta y esbelta, fent notar altres particularitats revelades per les obres artístiques de les distintes èpoques en que's divideix la llarga historia de l'Egipte. També representaren els egípcies, ab maravellosa exactitut, els animals ab quins estaven més familiarisats per la utilitat que d'ells ne treuen els egípcies.

Feu notar el senyor Casades que'ls escultors egípcies crearen un tipu, plè de magestat, per a representar la imatge del Faraó, describint les particularitats que caracterisen aqueixes representacions reals, d'un gran valor artístich. Feu notar després la decadència de les arts durant la dominació dels Hicses, y la renaixença esplendorosa del Egipte durant les dinasties tebans, en la gran època dels Ramezides, en la qual, l'idea de lo colossal dominà en el pensament dels faraons, fent construir els temples maravellosos de Karnak, de Lugzor, el Ramesseum, etc.; alisar els grans colossos, els obeliscs y els monuments més immensos que en tota l'antiguitat no se'n han produït de parions. Acabà aquesta part de sa conversa'l conferenciant fent notar la decadència que, durant la època saïta, experimentaren les arts egípcies, malgrat presentar un aspecte de refinament y delicadesa que obení més al intent de fer bonich y bell que no grandió y magnífich.

S'ocupà dels relleus que omplen totes les superfícies llises, en *pilons* y en murs, fent notar les convencions dels artistes per a representar la figura humana y els assumptos que més constantment se reproduïren en les tombes y en els temples; ab la preferència de representar l'imatge real en lloch de la dels deus, que explicà'l conferenciant perque les estatuas sagrades se teníen com amagades en el santuari, fora de la contemplació del poble, y els faraons més procuraren per sa gloria que per la de la divinitat.

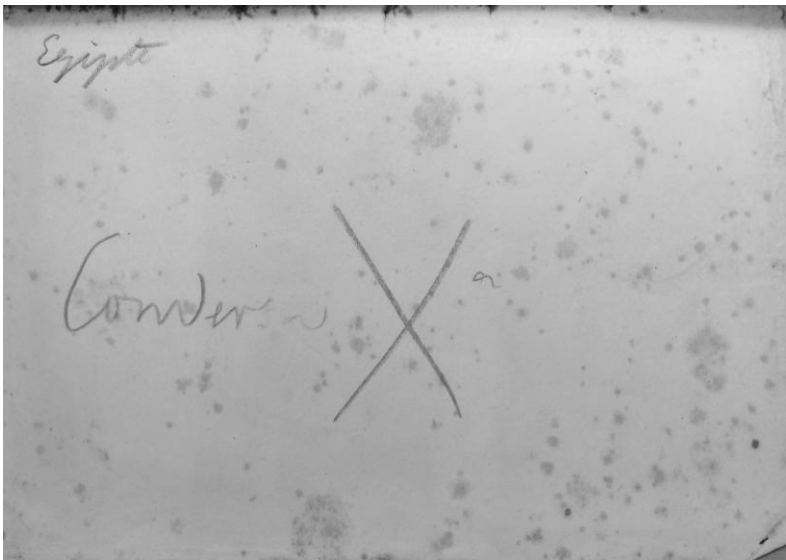
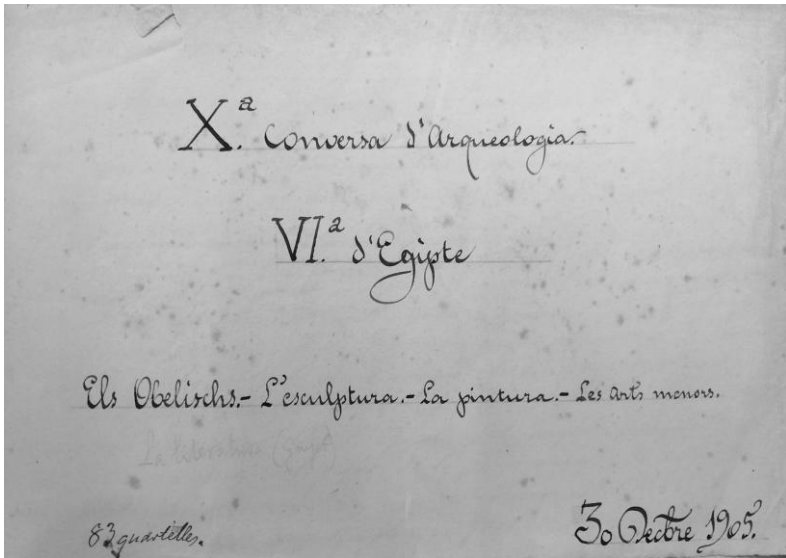
Donà una idea el senyor Casades de les diferències que, dintre de les escultures en relleu, presenten aqueixes obres, ja com a assumptos, ja com a procediments; indicant també la manera com treballaren els egípcies les pedres precioses, ja com adorno (glíptica), ja com a segell (sigillografia), citant alguns exemplars que's conserven en els principals museus.

Passà després el conferenciant a parlar de la pintura entre'ls egipcis, fent notar que no fou un art independent, sinó un anexe de l'arquitectura y de la escultura; essent els assumptos pintats en les tombes, especialment els mateixos dels rellous, aixó és, escenes d'adoració, el judici de les ànimes davant del tribunal d'Ossiris, escenes agrícoles, guerres y domèstiques; ab la manera de representar els conjunts y els principals personatges, donant mostres de desconeixer en absolut, els pintors nilotíchs, les lleys de la perspectiva, y reduintse a omplir de color els espais compresos entre les siluetes y contorns de les figures representades, obeint aquet sistema de figurar les coses a la pràctica secular apresada en el trassat dels geroglífics, medi gràfic de conservar el pensament, usat desde'ls temps primitius de sa vida pels fills de la terra egípcia.

La última part de la conferència versà en parlar de la caricatura entre'ls egipcis, que la usaren pera ilustrar sa literatura picaresca; de l'afició a la decoració polícroma, ab que exornaren parets y sostres d'una manera brillantíssima, y de la riquesa y sumptuositat usades en els mobles y utensilis de tota mena, fent néixer les arts industrials, que han demostrat que'ls egipcis no sols eren civilisats, sinó refinats, comprovantho les joyes, alhajes y mobles riquíssims y d'un gust exquisit, que omplen les vitrines dels museus y de les col·leccions; no essent menys interessants els exemplars de ceràmica esmaltada; figuretes, rajoles y altres objectes de luxe y ostentació; havent usat també'l vidre en moltes coses d'utilitat y d'adorno; tapiceríes, brodat y tot quant el més depurat gust y la riquesa exigeixen en èpoques de major cultura y benestar.

Un considerable número de projeccions lluminoses ilustrà aquesta conferència.

La Veu de Catalunya 04/01/1906 (edició vespre), pàg. 2

Portada i última pàgina del plec que conté el manuscrit de la conferència